

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

ÚSTAV PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

**Normalizace a její reflexe v sekundárním školství
v Olomouckém regionu**

Disertační práce

Tomáš Hubálek

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Neumeister, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem celou disertační práci vypracoval samostatně, pouze s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 25. ledna 2014.

.....

Tomáš Hubálek

Poděkování

Velmi rád bych chtěl poděkovat panu prof. PhDr. Františku Mezihorákovi, CSc., Dr. h. c. a panu Mgr. Pavlu Neumeistrovi, Ph.D., kteří mi po celou dobu studia poskytovali cenné rady, doporučení a veškerou pomoc.

Chtěl bych také poděkovat odborníkům, se kterými jsem konzultoval tvorbu práce a její výsledky. Jsou to především pan PhDr. Pavel Urbášek z Archivu Univerzity Palackého v Olomouci, paní PhDr. Heda Minaříková ze Státního okresního archivu v Olomouci, pracovníci Národního archivu v Praze, paní prof. PhDr. Helena Grecmanová, Ph. D. z Ústavu pedagogiky a sociálních studií PdF UP v Olomouci, paní Pavlína Kajnarová z nakladatelství Epoque a paní Mgr. Martina Chrenová, bez jejichž přispění by předkládaná práce byla neúplná.

Na tomto místě chci také poděkovat panu Mgr. Milanu Hořínkovi, Ph.D., který mi poskytl rozhovor a souhlasil s jeho publikováním. Dále všem studentům a pedagogům, kteří se podíleli na realizovaném šetření v pedagogické praxi.

Můj velký dík chci vyjádřit také svým nejbližším za jejich trpělivost, shovívavost a podporu během svého studia.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. SOUČASNÝ STAV PROBLEMATIKY	13
2. SPECIFIKACE CÍLŮ, KLÍČOVÝCH POJMŮ A VÝZNAM DISERTAČNÍ PRÁCE	19
2.1 FORMULOVÁNÍ CÍLŮ DISERTAČNÍ PRÁCE.....	19
2.2 DEFINOVÁNÍ KLÍČOVÝCH POJMŮ.....	21
2.3 VÝZNAM PRÁCE A POTENCIÁL JEJÍ REFLEXE V PEDAGOGICKÉ PRAXI	31
3. POZNÁMKY K METODOLOGII A TEORETICKÁ VÝCHODISKA .	34
3.1 LIMITY PRÁCE S PRAMENY ARCHIVNÍ POVAHY	43
4. STRUČNÝ HISTORICKÝ EXKURZ	48
5. VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA V LETECH 1960–1989	62
5.1 SPECIÁLNĚ PŘIJATÁ LEGISLATIVA PO SRPNU 1968	66
5.2 PERSONÁLNÍ SLOŽENÍ NEJVYŠŠÍCH PŘEDSTAVITELŮ RESORTU ŠKOLSTVÍ 68	
5.3 STUDENTSKÉ A MLÁDEŽNICKÉ ORGANIZACE	72
6. DESKRIPTIVNÍ SYSTÉM ŘÍZENÍ A STÁTNÍ SPRÁVY S OHLEDEM NA ZVOLENOU OBLAST V OBDOBÍ NORMALIZACE	81
7. PŘÍPRAVY A REALIZACE POHOVORŮ V SEKUNDÁRNÍM ŠKOLSTVÍ NA CENTRÁLNÍ ÚROVNI.....	88
7.1 HODNOCENÍ VÝSLEDKU POHOVORŮ Z POHLEDU NORMALIZÁTORŮ	101
8. SITUACE V SEKUNDÁRNÍM ŠKOLSTVÍ V OLOMOUCKÉM REGIONU V OBDOBÍ NORMALIZACE.....	109
8.1 REALIZACE VÝMĚNY LEGITIMACÍ OV KSČ V OLOMOUCI	112
8.2 VÝSLEDKY POHOVORŮ V SEKUNDÁRNÍM ŠKOLSTVÍ V OLOMOUCKÉM REGIONU	121
8.3 NORMALIZAČNÍ PERZEKUTIVNÍ OPATŘENÍ NA KONKRÉTNÍM PŘÍKLADU ...	131
9. REFLEXE OBDOBÍ NORMALIZACE STUDENTY SEKUNDÁRNÍCH ŠKOL V SOUČASNOSTI.....	137
ZÁVĚR.....	173
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK (USPOŘÁDÁNO TEMATICKY) .	178
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	180
PŘÍLOHY	191
ANOTACE	

Úvod

Období normalizace v Československu je mezi odbornou veřejností dosud hodnoceno poněkud rozporuplně. Někteří badatelé varují před analýzou událostí spojených s reformním rokem 1968 a následným vývojem v zemi především kvůli relativně malému časovému odstupu. Jiní odborníci naopak vítají stále sílící trend snažící se o popis reality tehdejších let.

Naším záměrem není komentovat politické události nebo k nim zaujímat stanoviska, stejně jako nikdy nebylo naším cílem vytvořit pouhý konglomerát přejatých myšlenek, či vhodně propojit již publikované studie.

Ústředním motivem disertační práce je přinést nové poznatky a obohatit tak pedagogickou vědu. Za tímto účelem jsme vytvořili obecný, teoreticko-filozofický rámec práce, v němž jsme propojili analýzu dějů minulých s aktuálním stavem edukační reality v současných středních školách. Zatímco charakteristika historických událostí přináší nová fakta v oblasti dějin pedagogiky, výsledky námi realizovaného šetření mohou být prospěšné a využitelné v obecné pedagogice a didaktice (včetně např. předmětových didaktik dějepisu a základů společenských věd).

Hlavním cílem práce je obohatit a rozšířit poznání v oblasti dějin pedagogiky, které jsou integrální součástí pedagogiky jako vědy a patří mezi její základní disciplíny (srovnej in Janiš, Kraus, Vacek, 2010, s. 8–17). Jůva uvádí, že dějiny pedagogiky: „*patří k nejstarším vědecky koncipovaným oblastem věd o výchově*“ a že v době svého vzniku v 19. století „*představovaly jeden z vůdčích proudů rozvoje pedagogické vědy*“ (Průcha, Pedagogická encyklopedie, 2009, s. 672).¹ V pojetí dějin pedagogiky se potom ztotožňujeme s názorem Grecmanové a Holoušové, které uvádějí, že: „*dějiny pedagogiky mají velký význam nejen pro vysvětlení vývoje světového pedagogického myšlení a národních pedagogických tradic, ale i pro analýzu*

¹ Na tomto místě chceme vysvětlit odchylku ve způsobu citování. V závorce uvedené za přímou citací jsme uvedli nejen obvyklé údaje, ale také název díla, z něhož čerpáme. Důvodem pro tento postup je snaha vyvarovat se záměny citovaných děl (což je patrné například v prvním odstavci druhé kapitoly, kde odkazujeme na jiné Průchovo dílo vydané ve stejném roce). Tento způsob citace užíváme i nadále.

a určení současných i budoucích tendencí výchovné teorie a praxe“ (Grecmanová, Holoušová, 2006, s. 15).

Prostřednictvím preferovaných výzkumných metod chceme z regionálního pohledu v kontextu soudobých dokumentů charakterizovat situaci v sekundárním školství v období normalizace. Především pak chceme sledovat, jaké různé konsekvence normalizace v sekundárním školství měla.

Sekundárním cílem disertační práce je interpretace dat z realizovaného výzkumného šetření, které proběhlo mezi současnými studenty gymnázií v olomouckém regionu. Výsledky šetření měly mimo jiné poukázat na to, jak je mezi studenty vnímáno téma normalizace a nabídnout možnosti pro jejich využití v pedagogické praxi. Shromážděné soubory dat ze soudobého edukačního prostředí mohou být přirozeně dále využity pro rozšíření pedagogické teorie v tom smyslu, v jakém jsme se o to pokusili v závěru deváté kapitoly (v případě dalšího zkoumání).

Chceme zdůraznit, že námi realizovaný empirický výzkum měl ryze deskriptivní charakter. Nepostupovali jsme tedy tak, že bychom chtěli ověřit určité hypotézy, ale naopak jsme se pokusili formulovat určité závěry na základě realizovaného dotazníkového šetření. Jedním z výstupů této části práce je tedy naznačení možných souvislostí a navození konkrétního problému k dalšímu pedagogickému zkoumání. Cílem sběru dat bylo propojit historické události období normalizace se současnou realitou na středních školách. Respondenty se stali studenti čtvrtých ročníků gymnázií v Olomouckém regionu. Vlastnímu výzkumu, který byl realizován v roce 2012, předcházelo pilotní ověřování, jehož účelem bylo optimální a vyvážené sestavení dotazníku pro vlastní výzkum. Pilotáž proběhla v roce 2011 ve třech třídách maturitních ročníků gymnázií. Vzhledem k tomu, že závěry vyplývající z předvýzkumu nevykazovaly signifikantní odlišnosti od vlastního dotazníkového šetření, nezahrnujeme tyto dotazníky do celkového počtu respondentů. Následným sběrem dat jsme nashromáždili celkem 228 vyplněných dotazníků. Blíže o metodologii a výsledcích pojednávají kapitoly 3. a 9.

Je samozřejmé, že každá práce má určité limity. V našem případě se jedná především o fakt, že období normalizace není příliš chronologicky

vzdálené od současnosti. Mnozí pedagogové v této době již profesně působili na středních školách a z tohoto pohledu jsme byli nuceni řešit především určité morální dilema, o němž se detailněji zmiňujeme ve třetí kapitole. Mírným úskalím pro výstavbu práce se ukázala i neúplná dostupnost archivních materiálů, ať už z hlediska jejich zpracování, nebo z hlediska přístupnosti. Tyto problémy se nám podařilo překlenout průzkumem i zdánlivě nesouvisejících fondů, ve kterých jsme našli potřebné dokumenty. Získali jsme tedy velmi rozsáhlou pramennou základnu, včetně unikátních materiálů, které dosud nejsou běžně přístupné pro badatelské účely.

Využili jsme i potenciál, který tkví v nepříliš velkém časovém odstupu od sledovaných událostí, a získali jsme osobní svědectví několika tehdejších aktivně působících pedagogů pomocí metody orální historie. Tím byla práce značně obohacena nejen o faktografickou stránku. Domníváme se, že naše práce může sloužit nejen pro potřeby dalšího pedagogického výzkumu, ale především může být snadno využita v pedagogické praxi jako pomůcka, návod a informační zdroj pro studenty středních škol.

Při tvorbě práce jsme se setkali i s několika dalšími obtížemi. Především jsme museli vytvořit vlastní metodiku pro zveřejňování citlivých osobních údajů, obsažených v archivních pramenech. Na tuto problematiku existují dva odlišné pohledy, které vycházejí jednak z platných zákonů České republiky a jednak ze zkušenosti autorů obdobných prací. Vlastní vědecké zkoumání a publikování osobních dat jsme nakonec upravili tak, aby bylo více v souladu s etikou a právem osob na určitý stupeň soukromí, namísto plného zveřejnění všech relevantních údajů. Byť uveřejnění osobních dat, které se nachází v archivních dokumentech, jejichž vznik se datuje před 1. lednem 1990, není v rozporu se zákonem o archivnictví v platném znění a tento postup nám doporučovali i erudovaní autoři. Přesto jsme po systematizaci získaných relevantních údajů přistoupili k jejich částečné anonymizaci.

Po vyřešení všech problematických oblastí a shromáždění co největšího množství podkladů jsme přistoupili k vlastní tvorbě práce. Celkem jsme ji rozčlenili do devíti hlavních kapitol a jedenácti podkapitol. Na závěr

každé z kapitol jsme do textu začlenili nečíslované stručné shrnutí celé části, které má za cíl vyzdvihnout hlavní teze vybrané pasáže.

Prvních šest kapitol přibližuje detailnější charakteristiku týkající se výstavby, struktury a metod užitých v práci. Kapitola druhá objasňuje všechny cíle práce, které zde rovněž hodnotíme z hlediska jejich naplněnosti. Součástí této části je rovněž definování tří klíčových termínů práce. V kapitole třetí se poměrně obsáhle věnujeme použité metodologii a teoretickým východiskům. Není to proto, že bychom chtěli sumarizovat cizí poznatky, ale jednak jsme chtěli čtenáři přiblížit, jakým způsobem jsme se ubírali, vysvětlit mu naše motivy včetně důvodů, proč jsme případně některé postupy modifikovali a jednak bylo naším cílem tuto kapitolu později dále využít jako didaktický materiál pro výuku v předmětech základy společenských věd a dějepis, jako metodickou pomůcku pro učitele.

Ve čtvrtém a zejména pak v pátém a šestém oddílu práce, spolu s jejich částmi, jsme se věnovali přiblížení obecných historických reálií, které přímo souvisejí s řešenou problematikou. Čtvrtá kapitola je velmi stručným přehledem událostí předcházejících období normalizace. V této části nám, na rozdíl od všech dalších kapitol, nejde o získávání nových poznatků, nýbrž má spíše funkci interpretační. Jejím cílem je pouze uvést čtenáře do patřičného kontextu, bez něhož by podle našeho názoru bylo následně obtížné detailněji proniknout do předkládané analýzy.

Ve sledovaném období byla přirozeně odlišná i struktura školské soustavy. Charakteristiku resortu školství, včetně hlavních legislativních norem, přibližuje kapitola pátá. Jako podkapitolu jsme do ní také zařadili rozbor zákonných opatření, která byla přijata Parlamentem České socialistické republiky zcela účelově a měla výrazný vliv na chod školství zejména v letech 1969–1971. V následující části jsme se zaměřili na vedoucí představitele celého resortu, tedy ministry školství. Samozřejmě jsme neměli ambici suplovat jejich curriculum vitae. Naopak jsme veškeré biografické údaje omezili pouze na informace vztahující se k jejich postojům a způsobům řízení Ministerstva školství České socialistické republiky. Pro tyto účely jsme vybrali tři osobnosti – Vladimíra Kadlece, Vilibalda

Bezdička a Jaromíra Hrbka. Na jejich přístupu k realizaci směrnic Ústředního výboru Komunistické strany Československa jsme chtěli demonstrovat výrazné protipóly tohoto snažení. Hodnocení výsledků jejich práce se odrazilo mimo jiné v délce trvání mandátu.

Poslední část páté kapitoly věnujeme studentským a mládežnickým organizacím. Zde opět ve stručné formě přibližujeme jejich cíle, ideovou orientaci a členskou základnu. Důvodem pro jejich zařazení do naší práce je skutečnost, že hrály v období normalizace významnou úlohu v procesu získávání převážně studentů sekundárního školství pro ideovou a politickou linii vládnoucí komunistické strany, jak to ostatně naznačují i archivní materiály z fondu Ústředního výboru KSČ. Jsou tak jakýmsi opozitem pro formování názorů a postojů u tehdejších studentů středních škol oproti různým druhům represálií, které byly v určité míře použity na ty studenty, kteří proti nastupujícímu politickému kurzu protestovali. Navíc jsme v této podkapitole představili pouze ty organizace, které prokazatelně vyvíjely své aktivity ve vymezeném regionu. Protože některá mládežnická sdružení působila také celostátně, rozhodli jsme se o zařazení této podkapitoly ještě do teoretické části práce.

V šesté kapitole jsme se zaměřili na systém státní správy jako instituce, které měly zabezpečit realizaci všech změn schválených nejvyššími státními a stranickými funkcionáři v období normalizace. Nepřinášíme zde však obecnou charakteristiku, jak je obsažena v běžně dostupných publikacích, ale snažili jsme se klást důraz na zvolený olomoucký region, aby se čtenář snáze orientoval v dalších částech práce.

Praktickou část práce otevírá kapitola sedmá s názvem Příprava a realizace pohovorů v sekundárním školství na centrální úrovni. Částečně vychází z obecně a ve vědeckých kruzích dobře známých poznatků, ovšem její jádro je zaměřeno pouze na analýzu dokumentů, které se vztahují k sekundárnímu školství na celostátní úrovni (myšleno v České socialistické republice). Charakterizujeme zde jednotlivé fáze normalizace, její konkrétní projevy a dopady, různé stranické i státní dokumenty, normy a usnesení. Dále v ní přinášíme zcela konkrétní data vypovídající o stavu škol, počtech

perzekvovaných pedagogů a studentů a problémech nejen z toho vyplývajících.

V jedné podkapitole výše uvedené části disertační práce jsme se na problémy, které s sebou normalizační opatření přinášela, pokusili nahlédnout optikou jejich realizátorů. Tedy osob, které za ně byly přímo zodpovědné. Tento přístup nám umožňoval mnohem detailněji a pečlivěji odhalit veškerá slabá místa, ideové koncepty, jakož i postoje vedoucích státních a stranických představitelů v iniciovaných normalizačních postupech a v konečných důsledcích nejen v pedagogické praxi. Dozvěděli jsme se tedy, v čem sami exponenti komunistického režimu viděli potenciaální nebezpečí a hrozby.

Osmá kapitola vychází z poznatků publikovaných v kapitole předchozí a konkretizuje všechny situace, které nastaly v Olomouckém regionu. Tedy v jaké intenzitě byla realizována určitá opatření, charakterizujeme činitele, kteří do celého procesu vstupovali, mechanismy, jež byly využívány při posuzování pedagogické práce, a mnoho dalších konkrétních faktů. Také zde, konzistentně se všemi částmi práce, využíváme chronologický přístup při popisu sledu jednotlivých událostí. Vzhledem k šíři záběru jsme kapitolu dále rozčlenili na tři segmenty.

V první podkapitole jsme se zaměřili na přípravu, průběh a realizaci normalizačních opatření v lokálním mocenském centru – okresním výboru KSČ. Ve druhé podkapitole jsme tuto problematiku konkretizovali v rovině sekundárního školství v preferovaném regionu. A poslední podkapitolu jsme věnovali mikrosondě do tzv. normalizační reality. Na příkladu životního příběhu vybraného středoškolského pedagoga jsme se snažili zachytit konkrétní způsoby naplňování oficiálních nařízení.

Tímto přístupem se nám podařilo syntetizovat fakta ve dvou rovinách disertační práce. V první z nich jsme nastínili danou problematiku z pohledu výzkumníka (např. kapitoly 7., 8., 8.1 a 8.2), z pohledu normalizačního vedení státu (podkapitola 7.1) a v neposlední řadě jsme využili osobní

vzpomínky pedagoga, který byl tímto vedením sankcionován (podkapitola 8.3).

Uvědomujeme si, že metoda orální historie, na které je podkapitola 8.3 převážně vystavěna, může přinést poznatky i subjektivně zabarvené, ovšem pro nás jsou jisté údaje nepostradatelné a jen díky nim jsme mohli vytvořit tuto ideovou rovinu, ve které bylo možno určitá zjištění uvést do kontrastu. Také díky kvantitativnímu určení rozsahu, který jsme jednotlivým částem věnovali, je patrné, že v ní jasně dominuje odborný přístup k problematice.

Z hlediska struktury práce jsme vytvořili druhou ideovou rovinu, ve které se zabýváme řešením problematiky vertikálně. Tím máme na mysli sledování průběhu normalizačních opatření od jejich původců (vedení KSČ, případně státu) přes nižší správní instituce a mocenská centra až po jejich konkrétní odraz v praktickém životě jednotlivce. Ve shodě s J. Polišenským jsme určitou modifikací jeho metody práci rozčlenili na makroanalýzu (viz například kapitoly 6. a 7.), analýzu středního dosahu (kapitoly 8., 8.1 a 8.2) a mikroanalýzu, kterou se zabývá podkapitola 8.3.

Domníváme se, že tím, že jsme práci vytvářeli s ohledem na obě výše naznačené roviny, jsme zajistili co možná nejobjektivnější přístup k dostupným a předkládaným faktům.

Devátá kapitola svým obsahem završuje stanovený koncept práce a jejím cílem je pokusit se charakterizovat názory současných studentů gymnázií na zkoumané období normalizace. Prostřednictvím realizovaného dotazníkového šetření jsme došli pomocí deskriptivní analýzy k interpretaci určitých závěrů, které rozvádíme v této kapitole. Výsledky šetření jsou vizuálně doplněny přehlednými grafy a tzv. myšlenkovými mraky, které zvýrazňují četnosti jednotlivých odpovědí respondentů. Zařazení této kapitoly do celé disertační práce by mělo pomoci více přiblížit problematiku sekundárního školství v období normalizace současnosti a zároveň nabídnout závěry našeho šetření k dalšímu možnému využití i interpretaci odbornou pedagogickou veřejností.

Jako úplně poslední část disertační práce jsme zařadili seznam zkratek, které jsme při její tvorbě používali, seznam prostudované literatury, do něhož jsme vybrali pouze ty publikace, které přímo, nebo nepřímo v textu citujeme a přílohy k textu.

Závěrem bychom chtěli znovu zdůraznit, že ambicí autora práce bylo rozšířit poznatky v rámci vědní disciplíny – pedagogiky – a naznačit potenciál, který tkví v dalším možném využití tématu jak pro pedagogickou teorii (naznačené hypotézy plynoucí z realizovaného šetření mezi studenty sekundárních škol), tak pro pedagogickou praxi (např. vysoký potenciál kapitoly 8.3 pro aplikaci ve výuce společenskovedních předmětů).

1. Současný stav problematiky

Období normalizace v Československu je velmi dobře charakterizováno v několika monografiích, které se ovšem zabývají převážně celostátními aspekty. Obdobná situace panuje na poli literatury zahraniční. Z hlediska odborné literatury, vážící se ke školské problematice, můžeme konstatovat, že v posledních letech vzniklo několik monografií analyzujících dopady normalizace převážně ve školství terciárním. Jako příklad můžeme uvést tituly F. Černého, J. Holého a K. Volné, P. Urbáška a J. Pulce, J. Jareše a dalších.²

Nesmíme samozřejmě opomenout publikace memoárového charakteru, které se začaly objevovat ještě před listopadem 1989 zejména v exilových nakladatelstvích. Zde máme na mysli například tituly Z. Mlynáře, A. Dubčeka, M. Jakeše, Č. Císaře, V. Biřáka. Rozmach vydávání pamětí nastal hlavně po roce 1990, kdy díla již nemusela procházet jakýmkoli schvalovacím mechanismem a svoboda projevu byla skutečně naplněna. Tento typ literatury je určitě podnětné sledovat, leč vyvstává zde mnohem větší nebezpečí chybné interpretace, pokud by se badatel věnoval pouze těmto zdrojům. Mnozí autoři se ve snaze obhájit své skutky před veřejností uchylují k neúplně objektivnímu líčení historických událostí, anebo mohou zamlčet některá fakta, která nevyznívají v jejich prospěch. Proto je nutné memoárové publikace a informace v nich obsažené analyzovat pečlivě a velmi kriticky.

Specifickým druhem odborné literatury jsou publikace využívající metodologii orální historie. V tomto ohledu patří mezi nejvýznamnější tituly kolektivů autorů kolem M. Vaňka, P. Urbáška, M. Otáhalá a také jejich interpretační studie.

Z hlediska institucionálního bylo významným posunem ve zkoumání událostí z let 1968–1989 založení Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR (1990), Výzkumného centra pro dějiny vědy (2000), Centra orální

² Úplný bibliografický záznam jednotlivých publikací je uveden v přehledu prostudované literatury.

historie (2000), Archivu bezpečnostních složek (2007) nebo Ústavu pro studium totalitních režimů (2007). Právě posledně jmenované pracoviště začalo ve velké míře pořádat různé vzdělávací akce pro laickou i odbornou veřejnost a také pro učitele dějepisu. Mezi takové patří z poslední doby například kurz Regionální a „malé“ dějiny ve výuce dějepisu (2011), workshop Jak učit o normalizaci (2011 a 2012), pětitýdenní e-learningový kurs Jak učit o komunismu, Využití médií ve výuce dějepisu (2012) a mnohé další. Velkým pozitivem kurzů o využívání médií při výuce dějepisu je fakt, že se tyto semináře konají v každém krajském městě, a mohou tak oslovit co nejvíce zájemců.

Charakteristikou období normalizace se také v určité míře zabývají specializovaná univerzitní pracoviště, jakými jsou například ústavy českých a světových dějin při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Kabinet regionálních dějin při Filozofické fakultě Univerzity Palackého, Pracoviště orální historie – soudobé dějiny při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a další katedry a ústavy na vysokých školách v České republice.

Výsledky bádání opět převážně ze sféry terciárního školství v normalizačním období jsou publikovány i v řadě příspěvků v odborných periodických. Mezi nejfrekventovanější patří časopis Paměť a dějiny, vydávaný Ústavem pro studium totalitních režimů, Český časopis historický, vydávaný Akademií věd ČR, Dějiny a současnost, vydávaný Občanským sdružením pro podporu historické literatury, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny a další. Některá odborná historická pracoviště na vysokých školách zajišťují vydávání vlastních historických časopisů, ve kterých je možné nalézt podnětné texty (například *Historica Olomucensia*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* a jiné).

Oblasti sekundárního školství se pozornost příliš nevěnovala, takže naše práce může být žádoucím příspěvkem k výzkumu této problematiky. Jednou z nečetných výjimek je studie Z. Filipa (in Gímeš, Koudelka, 1996, s. 93–113).

Po prostudování zahraničních odborných časopiseckých databází musíme konstatovat, že zde panuje obdobná situace. Přímo o školství v Československu se zmiňují dva články, které ovšem obsahují pouze obecné informace a nepřinášejí nové zásadní poznatky. V mnohem lepší kvalitě se zde objevují texty zaměřené na určitou oblast z období normalizace v Československu. Například Paulina Bren rozebírá českou kulturu v této epoše a pro podobné téma jsou inspirující i některé články v *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, jež ovšem přímo nesouvisí s naší problematikou. Disentu se věnuje kupříkladu Johnatan Bolton nebo Chad Bryant. O literatuře, především samizdatové, se v časopise *Poetics Today* zmiňuje český autor Martin Machovec.

V zahraniční literatuře najdeme rovněž příspěvky zabývající se genderovou problematikou a postavením ženy v období normalizace, např. v článku *Czechoslovak Women under Soviet-Type Socialism* od J. L. Porketa, anebo "Patriarchy" in *Czech Society* od Hany Havelkové. Další dílčí témata rozebírá Ben Korda, který se pokusil charakterizovat rozvoj socialistické ekonomiky, Madelaine Horn vykresluje příběhy českých emigrantů po návratu do vlasti po roce 1989. Mnohem více je zahraničními autory zpracované téma sametové revoluce, které zaujalo odborníky, jako jsou William H. Lues nebo John K. Glenn. Ovšem to se již zacházíme mimo výše našeho časového údobí.³

Doklady jisté specifičnosti a ojedinělosti ve zpracování tématu nám mohou poskytnout i databáze kvalifikačních prací jednotlivých univerzit. Z jejich excerptů můžeme usuzovat, že zejména v poslední dekádě se stalo téma normalizace atraktivnějším pro stále více autorů. Ti se většinou zaměřili na konkrétní úzce profilované oblasti vlastního výzkumu, který je vymezen buď lokálně, tematicky, nebo dle organizací či institucí, kterých se dotýká. Vznikly tak práce pojednávající například o dopadech normalizačních opatření na Ministerstvo vnitra, na divadlo X v Brně, na region Písecka a mnoho dalších. Nenalezli jsme však žádnou práci věnující se problematice sekundárního školství v období normalizace ani na celostátní

³ Citace těchto zmiňovaných autorů a děl uvádíme v přehledu prostudované literatury.

ani na regionální úrovni. Ve všech těchto pracích se projevuje určitý sklon autora charakterizovat dané téma z pohledu vlastního studovaného oboru. Tento postoj přirozeně nelze mít autorům za zlé, nicméně může místy vést k určitému zploštění tématu. Jednou z příčin ovšem může být také stanovený rozsah kvalifikační práce, který obzvláště u bakalářských prací není příliš velký. Uvědomujeme si pochopitelně, že žádné informační zdroje neposkytují úplný přehled o zveřejněných i nezveřejněných pracích. V této souvislosti chceme podotknout, že jsme z těchto naznačených důvodů ze žádných kvalifikačních prací veřejně přístupných v internetových databázích nebo v archivech univerzit nečerpali. Kvalifikační práce zde zmiňujeme pouze jako určitý způsob ilustrování výjimečnosti zkoumané problematiky.

Výrazný posun ve vědeckém bádání napomohl vzniku webových portálů, jejichž cílem je nejen informovat odbornou i laickou veřejnost o získaných poznatcích. Příkladem může být portál Moderní dějiny s podtitulem Vzdělávací portál pro učitele a žáky, který nabízí řadu podpurných materiálů pro pedagogy.⁴

Dle zvýšeného zájmu badatelů o tuto problematiku lze usuzovat, že námi zkoumané téma je v souladu s novými trendy v oblasti historie a dějin pedagogiky. V posledních letech se pořádala řada odborných konferencí na podobná témata a byly realizovány různé metodologické semináře (např. seminář Mechanismy ovládnutí a moci: KSC na FF UK 1968–1989, který pořádala FF UK v lednu 2010, či Metodologický seminář k chystané monografii o FF UK, FF UK).

Srovnáme-li odborné publikace zaměřené na dějiny pedagogiky, musíme konstatovat, že je v nich období normalizace charakterizováno jen velmi málo. Například Vacínová uzavírá svoji publikaci v 17. století, Kasper a Kasperová a stejně tak Štverák a Čadská ve své monografii končí obdobím první republiky (srovnej in Kasper, Kasperová, 2008, s. 198–220; Štverák, Čadská, 2001, s. 81–86). O mnoho více inspirující v tomto ohledu není ani jinak zajímavá publikace Kučery a Štveráka *Chrestomatie z dějin pedagogiky*, která je uzavřena krátce po druhé světové válce (Kučera,

⁴ Dostupný na: <http://www.moderni-dejiny.cz/>.

Štverák, 1999, s. 365–390). Janiš vlastní přehled uzavírá také po druhé světové válce a v úvodu publikace na adresu nově vzniklých publikací k dějinám pedagogiky přímo uvádí: „*Novější literatura je mnohdy tak zestručněna, že poskytne jen nezákladnější informace a někdy ani to ne*“ (srovnej in Janiš, 2009, s. 3, dále 71–75).

Jůva (sen.) a Jůva (jun.), Šmahelová nebo například Hábl a Janiš se sice zmiňují o vývoji pedagogické vědy a jejích limitech v období po roce 1948, ovšem jedná se zde o základní informace, které rozšiřují obecně uváděná fakta (viz Jůva, Jůva, 2007; Šmahelová, 2008; Hábl, Janiš, 2010).⁵ Jednou z mála publikací, která se charakteristikou sekundárního školství mezi léty 1948–1989 alespoň okrajově zabývá, je *Pedagogická encyklopedie J. Průchy*.⁶ Sám autor ovšem připouští, že „*historiografické práce o socialistickém školství chybí*“ (Průcha, *Pedagogická encyklopedie*, 2009, s. 45).

Trend věnovat se podrobněji analýze stavu historických skutečností v oblasti dějin pedagogiky obvykle do první poloviny 20. století je patrný i v zahraniční literatuře (viz např. Burkard, 2008). Formulování našeho hlavního cíle práce vycházelo právě i z těchto poznatků.

Shrnutí

V první kapitole jsme se pokusili charakterizovat potenciální zdroje pro tvorbu práce a zároveň jsme shromáždili informace o tom, jak jsou podobná témata zachycena v současnosti. Přestože počet využitelných odborných monografií není příliš vysoký, vnímáme velmi pozitivně fakt, že

⁵ Nutno podotknout, že Vacínová má chronologické vymezení své publikace přímo v názvu. Některá ze zmiňovaných děl jsou také buď svým rozsahem (přibližně kolem 100 stran), nebo také přímo v pojmenování titulu označené jako stručné, jako nástin, výběr apod. Nicméně všechny odborné texty nejsou starší než 10 let a jsou běžně dostupné studentům pedagogických fakult v České republice.

⁶ Tvzení o okrajovém významu deskripce sekundárního školství v období komunistické vlády dokládáme nejen rozsahem textu o tématu vůči celku (jedná se o 2 strany ku 935, což představuje 0,2 % rozsahu publikace), ale také samotným tvrzením autora, které jsme zmínili. Pokud bychom hodnotili prameny, které autor využil, z hlediska doby jejich vzniku, pak musíme konstatovat, že téměř polovina z nich je datována před rokem 1990.

období normalizace ve školství obecně se věnuje čím dál více pozornosti. Autory takových publikací jsou spíše historikové než pedagogové, nebo přímo pamětníci, nicméně to nijak nesnižuje kvalitu jejich textů. Naopak je podle nás vhodné, že se shromažďování historických zdrojů o tomto období chopili erudovaní odborníci. Jejich poznatky pak můžeme snadno transformovat do podoby vhodné pro základní pedagogickou disciplínu, jakou dějiny pedagogiky bezesporu jsou.

2. Specifikace cílů, klíčových pojmů a význam disertační práce

Žádnou odbornou práci nelze zahájit bez stanovení cílů, definování klíčových pojmů a selekcí vědeckých metod, které pomohou cíle práce naplnit. V následující kapitole jsme se věnovali právě vymezení primárního a několika sekundárních cílů disertační práce, interpretaci hlavních termínů, které užíváme i v názvu celé práce, a na závěr jsme chtěli naznačit význam práce a její potenciál k využití v následném pedagogickém výzkumu.

2.1 Formulování cílů disertační práce

Primárním cílem předkládané disertační práce je získání nových informací v oblasti dějin pedagogiky. Konkrétně jsme se zaměřili na sekundární školství v historickém období normalizace, které charakterizujeme z hlediska centrálního i regionálního pohledu. K tvrzení, že přinášíme dosud nepublikované informace a závěry, nás vede rozbor dostupné odborné tuzemské i zahraniční literatury, včetně časopisecké produkce. Neopomněli jsme prostudovat ani odborné elektronicky vedené formy informačních databází (podrobněji viz předcházející kapitola – Současný stav zkoumané problematiky). Právě snaha obohatit pedagogickou vědu o zcela nové poznatky se stala hlavním důvodem pro výběr tématu disertační práce.⁷ Zejména v praktické části proto uvádíme původní fakta, která byla získána dlouhodobou a systematickou analýzou potřebných zdrojů, přičemž se rozhodně nejedná o pouhou recyklaci cizích myšlenek.

Sekundárními cíly disertační práce bylo:

- 1) Systematizovat dostupné informace o celé problematice, a tím vytvořit informační zdroj pro další možná využití v pedagogické praxi.

⁷ V tomto ohledu navazujeme na předchozí zkušenosti při tvorbě práce diplomové (komparace situace v Československu po vstupu vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 v celostátní a mikroregionální úrovni).

- 2) Zachytit pomocí dotazníkového šetření názory studentů na období normalizace.
- 3) Formulovat hypotézy vycházející z výsledků empirického šetření.

Tím, že jsme shromáždili co nejširší pramennou základnu, jsme získali hlavní předpoklad pro tvorbu určitého faktografického zdroje. Tyto informace, které jsme předložili v dalších kapitolách, budeme v budoucnu chtít využít jako doplněk k dosavadním odborným pramenům využívaným ve výuce v sekundárním školství. Naším záměrem bude posléze vytvořit i specifickou metodickou příručku, která bude například popisovat výhody práce s metodou orální historie pro studenty středních škol, a z disertační práce do ní zakomponujeme podkapitolu 8.3 jako hypotetický vzor výsledku. První sekundární cíl disertační práce jsme tedy naplnili sumarizací poznatků o sekundárním školství v období normalizace na lokální i centrální úrovni.

Druhý dílčí cíl disertační práce je interpretace údajů vyplývajících z dotazníkového šetření realizovaného na vzorku 228 studentů gymnázií v olomouckém regionu (podrobněji o důvodech realizace šetření a způsobu vyhodnocení v kapitolách 3. a 9.). Dotazník jsme zaměřili na čtyři základní oblasti. Majoritní část otázek měla zjistit názory a vědomosti studentů o období normalizace a jejich vztah k tomuto období. Další soubor položek se zaměřil na informační zdroje využívané studenty, na hodnocení učebnic z pohledu jejich uživatelů a závěrečná část měla za úkol analyzovat, jaký tematický celek studenti sekundárních škol probírali v hodinách dějepisu na základní škole jako poslední. Naším záměrem bylo pomocí dotazníkového šetření rozšířit disertační práci o pohled soudobých studentů středních škol na charakterizované období a problematiku.

Vyhodnocením dotazníkového šetření a deskripcí jeho výsledků jsme získali možnost formulovat konkrétní hypotézy, které předkládáme odborné veřejnosti k následné verifikaci či falzifikaci. Námi realizovaný výzkum má čistě deskriptivní charakter, tedy popisuje určitý stav v konkrétním čase.

Teprve na jeho základě jsme stanovili určité premisy, které v práci již dále nehodnotíme, ale vytváříme tuto možnost pro další pedagogické vědce. Naše hypotézy jsou limitovány vzorkem pro sběr dat, který je jednak omezen lokálně a jednak druhem sekundární školy, na které byl realizován. Týkají se tedy pouze konkrétního vzorku studentů gymnázií v olomouckém regionu. Bylo by možné provést v budoucnu podobný průzkum na jiných lokálních úrovních a zajímavé by bylo také konfrontovat zjištěné údaje z šetření realizovaných například na gymnáziích a na jiných typech středních škol (jako jsou střední průmyslové školy, střední odborná učiliště s maturitou apod.). Tímto postupem jsme se snažili nabídnout potenciál disertační práce k dalšímu pedagogickému a empirickému využití.

2.2 Definování klíčových pojmů

Než přikročíme k vymezení ústředních termínů, chtěli bychom stručně vysvětlit vnitřní strukturu celé podkapitoly. Za klíčové pojmy jsme považovali normalizaci, olomoucký region a sekundární školství. Přestože jsme každému z termínů věnovali zvláštní pozornost a v textu je vizuálně i graficky odlišili, nepovažovali jsme za účelné a přínosné dále úroveň podkapitoly členit. Také rozsah textů, které se zaměřily na objasnění těchto pojmů, není shodný. Případné podkapitoly by tak byly nesouměrné a nepřispívaly by ke konzistentnosti disertační práce.

V přecházející kapitole jsme zmínili dějiny pedagogiky jako základní disciplínu této vědy. Před definováním klíčových pojmů disertační práce považujeme za účelné alespoň ve stručnosti nastínit, jak jsou dějiny pedagogiky reflektovány v soudobé pedagogické teorii, a objasnit naše pojetí dějin pedagogiky, neboť naplnění cílů disertační práce s termínem dějiny pedagogiky velmi úzce souvisí.

V odborné literatuře jsou dějiny pedagogiky někdy zmiňovány jako samostatná věda, označovaná jako tzv. edukační věda (srovnej in Průcha, 2009, s. 33). V některých publikacích se při výčtu pedagogických disciplín

termín dějiny pedagogiky nevyskytuje vůbec a je nahrazen pojmy historická pedagogika, dějiny vzdělanosti (srovnej in Průcha, Pedagogická encyklopedie, 2009, s. 672–680) nebo dějiny školství (viz Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 45)

Historická pedagogika podle Jůvy „zkoumá na základě historického výzkumu vývoj edukační praxe jako sociálního jevu a konstituování pedagogické teorie“ (Průcha, Pedagogická encyklopedie, 2009, s. 672). Jako hlavní metodu bádání využívá historický výzkum, čímž se historická pedagogika aktivně podílí na výzkumu minulosti a zároveň respektuje výsledky na poli historického bádání (srovnej in Průcha, Pedagogická encyklopedie, 2009, s. 673).

Naproti tomu dějiny vzdělanosti podle Svatoše „zkoumají historii vzdělání, tj. dějiny vědních (školních) oborů, výuky, historii škol, učitelů, žáků a jejich sociální uplatnění.“ (Průcha, Pedagogická encyklopedie, 2009, s. 677). Dějiny vzdělanosti využívají nejen metody uvedené výše, ale také pracují s tzv. sociostatistickými výzkumy.

Dějiny školství jsou v pedagogickém slovníku charakterizovány jako „pedagogická disciplína zabývající se vývojem školských soustav, jednotlivých druhů škol, učitelstva a jejich vztahem k sociálním, kulturním, politickým a ekonomickým faktorům dané země v jejím historickém vývoji“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 45).

V našem pojetí dějin pedagogiky se přizpůsobíme jejich ustálenému vymezení v českém prostředí jako základní konstituované disciplíny pedagogické vědy, neboť podle našeho názoru v sobě v určitých mírách integrují výše popsání termíny.⁸ Předmětem dějin pedagogiky je potom podle nás výzkum historického vývoje pedagogických teorií, idejí i koncepcí

⁸ Mezi základní pedagogické disciplíny řadí dějiny pedagogiky mimo jiné také: Grecmanová, Holoušová, Urbanovská (1999, s. 33), Jůva, Jůva (1999, s. 21), Vorlíček (2000, s. 137), Průcha (2000, s. 24), Hlásna, Horváthová, Mucha, Tóthová (2006, s. 80), Kantorová a kol. (2008, s. 36), Čábalová (2011, s. 23). Z uvedeného výčtu je patrné, že termín dějiny pedagogiky je v odborných kruzích v českém a slovenském prostředí mnohem frekventovanější než pojmy historická pedagogika, dějiny vzdělanosti nebo dějiny školství.

a deskripce všech minulých jevů souvisejících se systémem výchovy a vzdělávání (srovnej in Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 45).

Abychom mohli reálně naplnit stanovené cíle práce, museli jsme charakterizovat klíčové termíny, se kterými dále pracujeme. V našem případě se jedná o pojmy normalizace, olomoucký region a sekundární školství. V této kapitole přinášíme základní definice zmíněných výrazů, s nimiž v práci operujeme a které jsme významově specifikovali na základě prostudování odborné literatury.

Normalizace

Přestože se obdobím tzv. normalizace v Československu zabývá v současnosti čím dál více odborníků, stále mezi nimi neexistuje konsensus, jak tento úsek našich dějin jednoznačně charakterizovat. Spory nepanují jen mezi historiky, kteří vymezují toto období chronologicky, ale i mezi politology, kteří zkoumají rysy tehdejšího totalitního (či spíše posttotalitního) politického systému. Někteří badatelé dokonce polemizují o původu slova z pohledu jazykovědy, aniž by přihlédlí k historickému pozadí vzniku tohoto termínu.⁹ Další, jako například Tomek ve svém článku, charakterizují normalizaci velice vágně jako sedmdesátá a osmdesátá léta v Československu (Tomek, Paměť a Dějiny, 2008, s. 5), bez jakéhokoli dalšího upřesnění. Vaněk vymezuje normalizaci alespoň časově a to od srpna 1968 do listopadu 1989 (Vaněk, 2005, s. 1). Otáhal, který ve své publikaci zkoumal především formování opozice proti oficiálním mocenským strukturám, však normalizaci z hlediska chronologického vývoje dělí pouze na dvě etapy, přičemž první vymezuje roky 1969–1977 (vznik Charty 77) a druhou od roku 1977 do roku 1989 (Otáhal, 2011, s. 6).

⁹ Viz záznam diskuze z konference Věda v Československu v období normalizace ve stejnojmenné publikaci (Kostlán, s. 55–56).

Původ slova normalizace, podle soudobého společenského úzu, spadá do období krátce po srpnové intervenci vojsk zemí Varšavského paktu do Československa. Při jednáních československé a sovětské delegace v Moskvě (23.–26. srpna 1968) tlačila sovětská strana na urychlenou legalizaci vstupu armád pěti států do Československa a zároveň na uskutečnění vnitřních opatření, které povedou ke konsolidaci, respektive normalizaci společenského života v zemi.¹⁰

Hlavní cíl normalizace vymezuje Navrátil jako „*proces nedobrovolného návratu Československa k normativům platným v tzv. sovětském bloku pro jeho členské země*“ (Vondrová, Navrátil, 1997, s. 7). Tůma jej vidí v „*opětovné konsolidaci systému, jako postupné obnovení kontroly nad společností*“ (in Kostlán, 2002, s. 18). Ve své monografii už Tomek podává charakteristiku normalizačního režimu obsáhlejší, když si všímá také reakce občanů na změnu kurzu. Podle něj je princip tohoto stylu vládnutí jednoduchý, neboť jde o jakousi tichou smlouvu mezi vládou a obyvateli. Ta má spočívat v nedobrovolné loajalitě obyvatel stvrzované „rituály souhlasu“, výměnou za záruku zajištění základních jistot. Jako ukázky takových rituálů uvádí kupříkladu prvomájové a listopadové manifestace, souhlas s prověrkami apod. (Tomek, 2008, s. 13). S jeho pojetím však nelze souhlasit minimálně pro období od srpna 1968 do konce roku 1969. V této etapě naopak probíhaly četné protirežimní demonstrace (viz například sebeobětování tří občanů, incident po vítězství československých hokejistů nad sovětskými na mistrovství světa 1969, demonstrace při ročním výročí vstupu vojsk států Varšavského paktu do Československa a různé manifestace na podporu vedení KSČ v čele s A. Dubčekem až do dubna 1969).

Dva typické rysy normalizace připomíná Vykoukal a kol. Podle autorů se vedení KSČ¹¹ snažilo vytvořit model „pseudokonzumní“ společnosti, která měla klást důraz na sociální rovnost a jistoty a zároveň režimu nepohodlné osoby měly být odstraněny ze svých pracovních pozic, především pak mimo

¹⁰ Parafráze textu tzv. Moskevského protokolu. Úplné znění je dostupné například na: http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php.

¹¹ Myšleno vedení KSČ zvolené 17. dubna 1969 v čele s G. Husákem.

veřejnou sféru (Vykoukal, Litera, Tejchman, 2004, s. 576). Tento úkol na sebe částečně převzala Státní bezpečnost (dále StB), která měla v popisu práce vyhledávat, evidovat a zajišťovat důkazy proti osobám, které byly jakýmkoli způsobem režimu nepohodlné. Tomek k tomuto podotýká: „*Vnitřní zpravodajství či doslova boj proti vnitřnímu nepříteli je nejtypičtější dokladem charakteru práce StB jako politické policie. Byla jednoznačně podřízena mocenským zájmům komunistické strany a orientovala se podle její politiky.*“ (Tomek, 2008, s. 120) Jeho slova dokládá také rozkaz ministra vnitra z roku 1970, ve kterém definuje cílové skupiny, na něž se má StB zaměřit. Mezi hlavní podezřelé osoby patří:

- představitelé a aktivní členové reakčních nepovolených nebo zakázaných organizací,
- organizátoři a mimořádně aktivní účastníci masových akcí, demonstrací a protisocialistických vystoupení,
- organizátoři a ideologové z řad antisocialistických a antikomunistických sil na úseku kultury, vědy, zdravotnictví, školství, ekonomiky, státního aparátu a služeb.¹²

Podobné vysvětlení podstaty normalizace v Československu přináší Mencl, když tvrdí, že jejím cílem „*zůstává systémová obnova neostalinismu v naší zemi*“. A připojuje charakteristiku taktiky, kterou si pro svůj cíl vytklo sovětské vedení komunistické strany. Podle něj šlo nejprve o pozvolné unavování a otupování obyvatel a zároveň o postupnou likvidaci a proměny institucí i osob na exponovaných místech při současném zpochybňování a očerňování myšlenek tzv. Pražského jara (Mencl a kol., 1990, 315).

Průvodním jevem normalizace bylo regulování počtu členů Komunistické strany Československa za účelem sjednocení politické linie ve vztahu k okupaci země vojsky zemí Varšavského paktu ze srpna 1968. Pro nastupující politickou garnituru bylo enormně důležité, aby si zajistila

¹² Rozkaz je zkrácen a z textu jsou vybrány určité pasáže. Zdroj: Rozkaz ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 44/1970 Evidování a rozpracování nepřátelských osob, ze dne 30. 9. 1970.

podporu členů vlastní strany, čehož chtěla docílit realizací pohovorů s jednotlivými členy a posouzením jejich názorů na tuto skutečnost. Ti, kteří souhlasili s politickou linií nastolenou zejména po dubnu 1969, mohli zůstat členy komunistické strany. Ti, kteří z jakýchkoli důvodů odmítli tuto koncepci přijmout za vlastní, byli různými způsoby perzekvováni a zpravidla jim bylo odňato dřívější členství ve straně. Musíme také připomenout fakt, že tzv. pohovory nebyly zaměřeny pouze na „objektivní“ zjišťování relevantních údajů, ale velmi často komise věnovala pozornost také subjektivním faktorům, jako například osobním sympatiím či antipatiím k posuzovanému, různým dopisům a posudkům od stranických i nestranických organizací (od zaměstnavatele, uliční organizace), apod. Tuto skutečnost lze prokázat prostřednictvím archivních dokumentů.

Pohovory s pedagogickými i nepedagogickými pracovníky ve školství probíhaly také s politicky neorganizovanými občany (nestraníky). Ústředním motivem pro vedení diskuse při pohovorech se stal vztah dotazovaného k situaci v Československu v letech 1968 a 1969, zejména pak souhlasné či nesouhlasné stanovisko ke vstupu vojsk Varšavské smlouvy.

O. Tůma v této souvislosti připomíná, že *„zdisciplinování důležitých segmentů společnosti existenčním tlakem bylo organizačně i propagandisticky mistrovsky zvládnuto“* (in Kostlán, 2002, s. 21). Je přirozené, že segregace členů KSČ probíhala po ose vertikální mobility, a sice směrem od shora dolů. Ale netýkala se jenom těch, kteří se přihlásili ke členství v KSČ, ale pozornost normalizátorů se postupně upírala také na členy jiných politických uskupení sdružených do Národní fronty, kteří zastávali významnější společenské funkce, popřípadě na nestraníky, kteří byli také určitým způsobem politicky či společensky exponovaní. Podle V. Hradecké a F. Koudelky tvořil jenom v roce 1970 úbytek členů KSČ v důsledku vyškrtnutí či vyloučení 334 086 případů, což je oproti roku 1969 nárůst o 345 % (oproti roku 1968 je to dokonce nárůst o 1 515 %).¹³

Je samozřejmé, že jakmile byli nepohodlní funkcionáři připraveni o své posty, nastoupili na jejich místa jiní, politicky vhodnější kandidáti. Ti byli

¹³ Viz Hradecká, Koudelka, 1998, s. 226.

předem pečlivě vybráni, mnohdy na doporučení sovětských poradců, přítomných na Československém území. Personální výměnu na nejvyšším stranickém postu v komunistické straně uvádějí Vondrová a Navrátil jako jeden ze strategických cílů první etapy normalizace československé společnosti (od září 1968 do dubna 1969), v tomto případě šlo tedy o mocenský zvrat symbolizovaný odchodem Dubčeka a příchodem Husáka (Vondrová, Navrátil, 1997, s. 10). Zvolení G. Husáka do nejvyššího stranického grémia lze charakterizovat jako počátek formování nové varianty prosovětské rezidentury ve vedení KSČ. Tento transformační proces – zpočátku latentní a veřejností nezaznamenaný – nebyl náhodný či živelný, ale Moskvou sledovaný a manipulovaný (Vondrová, Navrátil, 1997, s. 15).

Nesmíme zapomínat ani na nezanedbatelný efekt přítomnosti okupačních vojsk, který rovněž působil nejen na psychiku obyvatel republiky. Na mnoha místech (včetně Olomouce) byla ubytována vojska příslušníků zahraniční armády a jejich velitelé oficiálně i neoficiálně přispívali k realizaci některých vládních nařízeních.¹⁴ Otáhal přímo hovoří o tom, že KSČ v tomto období opírala svou legitimitu o sovětskou armádu přítomnou na československém území (Otáhal, 2002, s. 43). Mencl pak připomíná, že právě sovětská vojska v Československu umožňovala svým velitelům mít právo veta nad jakýmkoli rozhodnutím jejich protějšků z Československa (Mencl a kol, 1990, s. 316). *„Dokumenty první fáze normalizačního procesu jednoznačně potvrzují, že sovětská strana vyvíjela při potlačování československé reformy přímo horečnatou politickou aktivitu a českoslovenští představitelé byli pod nepřetržitým tlakem a prakticky každodenní kontrolou.“* (Vondrová, Navrátil, 1997, s. 11)

Na základě uvedených údajů jsme se přiklonili k chronologickému vymezení pojmu normalizace jako období po mezinárodní vojenské intervenci vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa až do závěru roku 1989, kdy postupně došlo k transformaci politického systému v zemi. Hlavní mocenský zvrat v rámci KSČ sice nastal až v dubnu 1969, nicméně v období od srpna 1968 do dubna 1969 již docházelo k netransparentním

¹⁴ Blíže o působení sovětských vojsk v Olomouci a jejich vlivu na místní obyvatele viz Gímeš, E., Koudelka, F. Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě. S. 33.

politickým zásahům do chodu nejen státních institucí (viz například odvolávání ministrů, členů předsednictva ÚV KSČ, ředitelů médií apod.). Druhý mezník, rok 1989, jsme určili jako hraniční proto, že až do tohoto roku docházelo (byť v omezenější podobě) k jistým tlakům na všechny občany Československa ve snaze učinit jeho obyvatele konformnějšími ve vztahu k politickému establishmentu.

V rámci disertační práce jsme se primárně zaměřili na jeden z jejích konkrétních projevů, který lze objektivně prokázat, a sice na personální obměny v oblasti sekundárního školství na lokální úrovni. Naším cílem nebylo charakterizovat normalizaci ani jako politologický či sociologický fenomén, ani z pohledu centrální proměny obsahu školství jako celku (zásahy do školních osnov, změny v obsahu a náplně některých učebnic apod.). Z těchto všech důvodů je pro naše potřeby klíčová specifikace normalizace jako určitého historického úseku moderních Československých dějin, kterou jsme takto také definovali. Zároveň jsme se snažili prostřednictvím výše uvedených citací odborných textů poukázat na hlavní politické aspekty normalizace v dobovém kontextu.

S rysy a cíly normalizace, jakož i s prostředky k jejich dosažení jsme seznámili čtenáře dříve.

Olomoucký region

Termín olomoucký region musíme pro potřeby této práce explicitně definovat ze dvou hledisek. Z historicko-geografického a pojmoslovného. Současná podoba Olomouckého kraje byla vytvořena na základě zákona č. 347/1997 Sb. Kraj se rozkládá na území o rozloze 5 267 km² a je tvořen

pěti okresy (Olomouc, Prostějov, Přerov, Šumperk a Jeseník). Sídlním městem je statutární město Olomouc.¹⁵

V námi zkoumaném období mělo Československo odlišné územně-správní členění. Historické území Čech, Moravy a Slezska bylo mezi léty 1960 a 1990 fragmentováno na sedm krajů.¹⁶ Tehdejší okres Olomouc náležel pod Severomoravský kraj (obdobně jako okresy Jeseník, Přerov a Šumperk), se sídelním městem v Ostravě. Okres Prostějov spadal do kraje Jihomoravského se sídlem v Brně. Vytvoření systému krajů v roce 1960 změnilo nejen dosavadní způsob fungování státní správy, ale vedlo také k vytvoření nových mocenských center v rámci Komunistické strany se sídly v krajských městech. Toto je důležité si uvědomit pro lepší pochopení fungování tehdejšího systému.

Olomoucký okres měl po roce 1960 rozlohu 1 448 km² a 209 367 obyvatel.¹⁷ Město Olomouc se stalo po roce 1960 největším okresním městem, které nebylo zároveň sídlem kraje v Československu. Z tohoto důvodu jsme se ve vlastním výzkumu zaměřili na území vymezené geografickou hranicí po roce 1960 na úrovni Olomouckého okresu. Na tomto území byl také realizován sběr dat ze soudobých středních škol, přestože oficiálně okresní úřady zanikly zformováním nové územně-správní jednotky k 31. 1. 2002.

Na území bývalého okresu Olomouc se nacházelo v roce 1970 pět středních všeobecně vzdělávacích škol (gymnází) a středních škol pro pracující a sedm středních odborných a odborných škol (podrobněji viz kapitola 8.).¹⁸

Z hlediska pojmoslovného nám jde o vytvoření ustáleného slovního spojení, které je odlišné od termínu Olomoucký kraj a které je z historicko-geografického pohledu definováno dříve. Z historického pohledu jsme tedy

¹⁵ Podle dokumentu: „*1. Oficiální název a popis: Olomoucký kraj*“, dostupného on-line na <<http://www.kr-olomoucky.cz/1-oficialni-nazev-a-popis-olomoucky-kraj-cl-324.html>>, [citováno dne 19. 9. 2011].

¹⁶ Praha měla podobně jako v současnosti speciální postavení.

¹⁷ Stav je k 31. 12. 1970. Statistická ročenka okresu Olomouc 1972.

¹⁸ Stav je k 31. 12. 1970. Statistická ročenka okresu Olomouc 1972.

analyzovali projevy a důsledky normalizace v sekundárním školství v olomouckém okrese. Protože došlo oficiálně ke zrušení této územně-správní jednotky, museli jsme ji nahradit jiným pojmem, který by respektoval geografické vymezení bývalého olomouckého okresu a který by byl zároveň odlišný od v současnosti užívaného názvu Olomoucký kraj. Spojení olomoucký region užíváme také proto, že realizované dotazníkové šetření proběhlo i v jiných městech mimo statutární město Olomouc (například ve Šternberku, Uničově a Litovli). Pojem olomoucký region jsme v práci užívali pro dosažení lepší soudržnosti textu, avšak není jej možné zaměňovat s označením názvu soudobé územně-správní jednotky.

Sekundární školství

Tento termín definuje oblast zájmu našeho výzkumu. Systém sekundárního školství tvoří jeho základní tři typy s vlastními mezinárodními kódy:

- 1) Nižší sekundární všeobecný – ISCED 2
- 2) Vyšší sekundární všeobecný – ISCED 3
- 3) Postsekundární neterciární – ISCED 4¹⁹

Pro potřeby výzkumu jsme se zaměřili na vyšší sekundární všeobecný typ sekundárního vzdělávání v České republice, který v sobě zahrnuje gymnázia, střední školy různých typů a konzervatoře. Nižší sekundární vzdělání je totiž ekvivalentem primárního vzdělání na nižších stupních gymnázií, kde žáci ještě plní povinnou školní docházku. Naopak

¹⁹ Organizace vzdělávací soustavy České republiky, s. 27. Dostupná na:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/CZ_CS.pdf

postsekundární vzdělání je určeno především absolventům sekundárních škol s maturitou.

Pro potřeby pedagogického výzkumu, který je podrobně charakterizován v deváté kapitole, jsme z celkového souboru všech sekundárních škol selektovali pouze střední školy gymnaziálního typu. Gymnázia byla vybrána z důvodů vhodnější komparace předpokládané vědomostní úrovně studentů, podobnosti školních vzdělávacích programů v předmětech dějepis a základy společenských věd a rovnocenné úrovně absolutoria. Původně jsme zvažovali zařadit do výzkumného vzorku také zbylé střední školy zakončené maturitní zkouškou. Ovšem právě rozdílné vzdělávací programy jednotlivých škol byly hlavním důvodem, proč jsme nakonec od této idey upustili. Celkový počet sekundárních škol v olomouckém regionu je 34 (stav k 31. 12. 2012).²⁰

V terminologii z období normalizace byl pojem sekundární školství nahrazen slovním spojením škola II. cyklu. Tento termín jsme v práci nepoužívali, objevuje se však v citacích z dobových dokumentů. V těchto případech jsme kvůli autentičnosti ponechali citace v neupraveném znění. Bližší charakteristiku školské soustavy v období normalizace uvádíme v šesté kapitole.

2.3 Význam práce a potenciál její reflexe v pedagogické praxi

Předkládaná práce přispěje k objasnění úlohy normalizace v sekundárním školství. Její význam je interdisciplinární. Můžeme ji zařadit do oblasti dějin pedagogiky, částečně do oblasti historie a práce řeší i některé aktuální otázky pedagogické teorie a praxe. Zejména v teoretické části bychom chtěli popsat fungování politické moci a její odraz ve školství

²⁰ Podle rejstříku škol a školských zařízení, který provozuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dostupný na: <http://rejskol.msmt.cz/>).

a charakterizovat zákony, následná opatření vedoucí k jejich realizaci v praxi. Text teoretické části může být vhodným doplněním učebních pomůcek pro studenty nebo se může stát jedním ze zdrojů pro hlubší analýzu tehdejšího politického systému v Československu.

Neméně naléhavou problematikou, řešenou v práci, byla charakteristika současné edukační reality. Výzkumný vzorek tvoří studenti gymnázií v olomouckém regionu. Data získaná pomocí dotazníkového šetření mohou být snadno aplikována vysokými školami pro potřebu zkvalitnění přípravy budoucích učitelů, nebo mohou přispět k odhalení rezerv při výkladu témat z moderních dějin při výuce dějepisu na středních školách.

Disertační práce může také sloužit jako zdroj a podnět pro další bádání v této oblasti a jako pomůcka pro odbornou pedagogickou veřejnost, učitele, studenty nebo také regionální historiky. V oblasti středního školství mohou být závěry práce využity při hodinách dějepisu a společenských věd, dále při výuce na všech typech škol, kde mohou ilustrovat historické reálie nebo mohou sloužit jako podnět a inspirace pro práci pedagogických pracovníků.

Shrnutí

Ve druhé kapitole jsme se pokusili definovat hlavní cíle a klíčové pojmy, které jsou důležité pro celou strukturu práce. Snažili jsme se poukázat na chápání významu těchto termínů u jiných odborníků, případně v oficiálních dokumentech České republiky v historickém kontextu. Neméně důležité bylo objasnění termínu dějiny pedagogiky a jejich zařazení do systému pedagogických disciplín. Postavení dějin pedagogiky jsme analyzovali s ohledem na moderní soudobou pedagogickou teorii, přiblížili jsme pojmy, kterými bývají v některých publikacích suplovány, a na základě zjištěných poznatků jsme syntetizovali vlastní pojetí dějin pedagogiky.

Naplnění stanovených cílů práce povede podle našeho názoru k obohacení a rozšíření vědeckého poznání v oblasti dějin pedagogiky a výsledky dotazníkového šetření mohou být dále využity pro formulování určitých postulátů nejen v pedagogické teorii. Výše jsme také naznačili určitý potenciál disertační práce k dalšímu využití odbornou veřejností.

Vzhledem k tomu, že tato práce nemá ambice charakterizovat termín normalizace s přesahem do dalších společenských věd (politologie, sociologie), přistoupili jsme k jejímu vymezení jako definování historické epochy v moderních českých dějinách. Normalizaci tedy chápeme jako období mezi léty 1969 a 1989, přičemž jsme se ve vlastním výzkumu soustředili na léta 1969–1975. Rozhodujícím faktorem pro vymezení tohoto časového segmentu je skutečnost, že v tomto údobí probíhala rozsáhlá společenská „očista“, jejímž cílem bylo upevnit mocenské pozice nedemokratického režimu KSČ a jejího nového establishmentu. Prostředkem k této tak zvané konsolidaci či normalizaci byla obsáhlá a pečlivá obměna osob v různých funkcích jak v aparátu nomenklatury KSČ, tak i mimo struktury KSČ (v našem případě především v sekundárním školství). Cílem tzv. pohovorů k výměně stranických legitimací bylo odvolat osoby, které nebyly naprosto loajální k novému režimu. Nejen v oblasti školství hrálo nejvýznamnější roli při posuzování způsobilosti nadále vykonávat určité povolání ideologické hledisko (místo například odborného či kvalifikačního). Naší snahou bylo postihnout tento proces v oblasti sekundárního školství, o kterém se zmiňujeme podrobněji v následujících kapitolách.

3. Poznámky k metodologii a teoretická východiska

Pedagogika jako moderní a dynamická věda čerpá mnohé poznatky i z ostatních společenských věd a má interdisciplinární charakter. S tím úzce souvisí i možnost využití metodologických postupů z jiných humanitních vědních disciplín a jejich transformace do podoby vhodné pro zkoumání edukačních jevů, procesů nebo historické geneze. V našem případě se jako nejvhodnější řešení ukázalo inspirovat se v historických metodách zkoumání, které nám pomohou v interpretaci pramenů k dějinám pedagogiky. M. Skládáný vnímá dějiny pedagogiky přímo jako součást obecných dějin a uvádí, že: „jako předmětem vědeckého výzkumu se jimi zabývá historiografie, která pracuje vlastními, historickými metodami.“ (Skládáný, In Švec a kol., 2009, s. 234). My vnímáme dějiny pedagogiky jako subdisciplínu pedagogiky, avšak souhlasíme s tvrzením, že je vhodné využívat metod historiografických.

Abychom dosáhli vytyčených cílů, bylo nutné zvolit metodologii přiměřenou a odpovídající našim potřebám. Za tímto účelem jsme využili metody smíšeného – tedy kvalitativního i kvantitativního přístupu (srovnej in Švec a kol, 2009 s. 42 – 65, Chráska, 2007, s. 12 - 34).

Velmi důležitou podmínkou vědecké interpretace i dílčího období v syntetizující podobě je mezioborový přístup, jenž využívá poznatků příbuzných společenských věd (Kalinová, 2012, s. 31). V našem konkrétním případě jde především o pedagogiku a historii, částečně i politologii.

Pro potřeby zkoumání historických podkladů, dokumentů a archiválií jsme v obecné rovině využili klasické postupy historiografické práce, které jsme z malé části modifikovali podle Paula Ricœura.²¹ Teoreticko-filozofickým východiskem byla postmoderní filozofie (zejména myšlenky

²¹ Paul Ricœur (1913–2005) byl uznávaný francouzský filozof, který se mimo jiné zabýval a ovlivnil i metodologii historické práce. Jeho stěžejní prací v tomto oboru se stala publikace *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (2000). Není bez zajímavosti, že v námi zkoumaném období několikrát navštívil Československo, kde se účastnil neformálních a neoficiálních setkání s představiteli opozičního hnutí.

Ricœura a Lyotarda) a hermeneutika, která se obecně zabývá porozuměním (původně hlavně textů) v širokém slova smyslu.

Lyotard spolu s Ricœurem se věnují problematice volby vhodných metodologických postupů (nejen) v historiografii velmi obšírně. Oba se snaží vyložit své uchopení nezastupitelné úlohy narace ve výzkumné práci. Lyotard správně upozorňuje na některé problematické úseky tzv. narativního vědění, kdy na jedné straně vyzdvihuje výhody, když tvrdí, že: „*narativní forma, na rozdíl od vyvinutých forem diskurzu přináší pluralitu*“ (Lyotard, 1993, s. 121), tedy, že díky poznání příběhů můžeme nahlížet na námi zvolenou tematiku z celkové perspektivy. Na druhé straně poukazuje na určitou míru pragmatičnosti, kdy se obává o motivy původce historického pramene²² (srovnej in Lyotard, 1993, s. 121). Ricœur ve své práci mimo jiné obšírně pojednává o míře prostupování historie a fikce (doslova o fikcionalizaci dějin a historizaci fikce), kdy tvrdí, že: „*jednota historie a fikce spočívá v tom, že se jednotlivci, anebo společenství připisuje specifická identita – narativní identita.*“ (Ricœur, 2007, s. 349).

Na základě studia teoreticko-filozofických prací renomovaných zahraničních autorů jsme i my přistoupili k designu rámce výzkumného záměru celé disertační práce. Snažili jsme se pro naše potřeby vytvořit základní konstrukci vlastního narativního diskurzu, neboli tzv. velkého vyprávění (Lyotard hovoří o tzv. metavyprávění, Ricœur narativní identitě), kdy práci rozčleníme do několika segmentů, které ovšem ve výsledku dotvoří kompaktní celek. Zaměřili jsme se tak na zkoumání minulosti (dějů, jevů, procesů a jejich výsledků) které jsou průkazně verifikovatelné (například prostřednictvím archiválií) a zároveň na analýzu současné situace v edukační realitě s přihlédnutím k vymezenému tématu. Cílem tohoto propojení je snaha poukázat na dosud málo využívaný potenciál obohacení současné výuky prvky nově získanými poznatky, nebo aktivního zapojování studentů. Dílčím výstupem práce je také nabídka řešení tohoto problému v podobě

²² Pro upřesnění dodáváme, že původcem historického pramene je v našich úvahách jak osoba, která v minulosti vytvořila určitý dokument, který my analyzujeme, tak také pamětník, který souhlasí s poskytnutím svých vzpomínek pro potřeby výzkumu. V obou případech je vhodné ptát se po motivu a účelu výpovědi.

tvorby metodických listů. Jsme také přesvědčeni, že normalizaci sice je možné vymezit chronologicky, ovšem její projevy a dopady měli výrazněji delší časový přesah (za rok 1989). A právě zjištění do jaké míry se současní studenti gymnázií aktivně zajímají o tyto události, anebo jaké vůbec mají vědomosti o charakterizovaném období, nám dotváří námi definovaný narativní diskurs.

Při tvorbě práce jsme se v praxi věnovali nejprve důkladné heuristické práci – získávání, shromažďování a třídění historických pramenů a informací, které bylo potřeba kriticky analyzovat vzhledem k jejich povaze a účelu, za nímž byly pořizovány.

Pokud se jedná o selekci archivních pramenů, nastavili jsme si předem určitá kritéria, podle nichž jsme se rozhodovali, zda pramen využijeme, či nikoli. Hlavním kritériem byl původce archiválie. Zde jsme dávali přednost materiálům pocházejícím od institucí, stranických orgánů, různých komisí apod., před například dobovým tiskem. Informace použité v dobovém periodiku nepovažujeme za dostatečně relevantní pro textovou analýzu, neb do tvorby článku mohlo vstupovat několik dalších, blíže nespecifikovaných faktorů (obzvláště v období přísnější cenzury). Dalším aspektem posuzovaným pro míru využitelnosti pramenu se stal faktor tzv. citovanosti dokumentu. Považovali jsme za ne příliš účelné jako primární zdroje využívat archiválie, které byly již mnohokrát citovány v jiných publikacích. Tím samozřejmě netvrdíme, že jsme podobné prameny nepoužili, naopak, někdy se jednalo o stěžejní dokumenty (např. zákonné normy), ale pokud jsme měli možnost výběru, přiklonili jsme se k materiálu, který nebyl opakovaně publikován. Hlavní zdroje archiválií jsme čerpali z Národního archivu, Státního okresního archivu v Olomouci a Archivu Univerzity Palackého (specifikace těchto zdrojů jsou uvedena blíže v bibliografickém záznamu v seznamu prostudované literatury).

Další fáze práce s historickými materiály – interpretace zjištěných dat – je neméně náročnou složkou, při níž je také nutné dbát určitých zásad. Zde

máme na mysli především etický problém, neboť zkoumané období není od současnosti příliš vzdálené a mnoho z tehdejších aktérů dosud žije. Vyvozování závěrů a jejich publikování tvoří poslední, leč neméně náročnou část práce výzkumníka v oblasti historie.

Také Hendl exponuje především interpretativní funkci historického výzkumu. Podle něj je výzkumníkovým úkolem vyhledávat a ověřovat fakta za účelem rekonstruování minulosti. Právě tuto činnost badatele označuje jako interpretativní kvalitativní výzkum (Hendl, 2005, s. 135).

Ricœur přistupuje k práci historika poněkud odlišně, přesto zde můžeme nalézt určité shodné prvky. Jeho pojetí mnohem více odpovídá nejnovějším trendům ve světové historiografii, a proto jsme se přidrželi jeho metodiky. Ricœur také člení práci historika na několik segmentů. První z nich označil za fázi dokumentační či archivační, ve které zaznamenáváme všechna svědectví a materiální stopy minulosti. Ve druhé fázi, kterou nazývá vysvětlení nebo pochopení, má vědecký pracovník pracovat s hypotézami a nalézat odpovědi na své otázky. Konečně poslední fáze – literární rekonstrukce minulosti – má především funkci interpretační (Ricœur, 2000, s. 172). Historik se však nemá spokojit pouze s prací dle výše uvedené šablony. Měl by se pokusit o konfrontaci zjištěných údajů, a tím zajistit jejich lepší vypovídající hodnotu (Dauenhauer, Pellauer, 2011). Hendl ještě dodává, že historický výzkum má také porovnávat interpretace událostí různých historiků, což je náplní především teoretické části práce (Hendl, 2005, s. 135).

Konfrontaci dostupných dat jsme zajišťovali komparací dokumentů rozdílných povah, ale také díky analýze svědectví získaných pomocí metod orální historie, kterou jsme také aplikovali pro potřeby našeho výzkumného šetření. Vaněk ji popisuje jako metodu „*kvalitativního výzkumu (...), který vede k demokratizaci historie*“ (Vaněk, 2003, s. 6). Autor ji staví do protikladu k metodám v historii kvantitativně užívanějším, jako je například práce s archivními prameny. Také podle Vaňka bere ohled na mikrodějiny

nebo dějiny každodennosti (Vaněk, 2003, s. 6). Metoda orální historie²³ se výrazně liší od forem jiných kvalitativních druhů vedení rozhovorů zejména tím, že není vedena schématem standardizovaná otázka – odpověď respondenta. Její podstatou je získat důvěru narátora a povzbudit jej k volnému vyprávění na předem domluvené téma. Tazatel by neměl do vyprávění příliš zasahovat, aby nenarušil tok myšlenek narátora. Rozhodně by se měl vyvarovat snaze narátora opravovat, korigovat, podsouvat mu nějaké domněnky, nebo jej snad usvědčovat z nepravdivých tvrzení. Výzkum vedený metodou orální historie má akceptovat subjektivní hlediska, hodnocení a soudy vypravěče bez ohledu na skutečnost, do jaké míry se tato hlediska a soudy shodují s objektivně známými a dostupnými fakty (Vaněk, 2006, s. 11). Podle Hendla má správně vedený dialog čtyři základní fáze (Hendl, 2005, s. 176):

- 1) Stimulace
- 2) Vyprávění
- 3) Kladení otázek pro vyjasnění nejasností
- 4) Zobecňující otázky

Nevýhodou této metody je fakt, že zjištěné údaje nemohou přinést komplexní pohled na historické události. Vzájemnou komparací s dalšími hmotnými i nehmotnými prameny však mohou napomoci k hlubšímu pochopení tehdejších reálií. Navíc, jak připomíná Vaněk, jsou vyprávění narátorů nezbytně subjektivní a poplatná současným životním podmínkám, zkušenostem a postojům jednotlivých osob, které interview poskytly (Vaněk, Urbášek, 2005, s. III). Dále také Vaněk zmiňuje vlastnosti ideálního výsledku vyprávění, které má být spontánní, otevřené a nekorigované vnitřní autocenzurou (Vaněk, Urbášek, 2005, s. IV). Úkol badatele ovšem nekončí pořizováním výpovědi narátora a jejím zveřejněním pro potřeby dalšího výzkumu. Podle Vaňka je to pouze výchozí bod metody orální historie. Dalšími součástmi této metody jsou analýza a interpretace získaných sdělení (Vaněk, 2006, s. 10).

²³ U některých autorů nazývaná také jako narativní rozhovor (viz Hendl, 2005, s. 176–180).

Metoda orální historie je pro badatele velmi výhodná také kvůli tomu, že tazatel nemusí být odborníkem na danou problematiku.²⁴ Činí ji to tak lépe aplikovatelnou mimo jiné ve školní praxi, kde se může stát pro studenty výrazným pomocníkem při zkoumání soudobých dějin. Sami studenti sekundárních škol mohou prostřednictvím metody orální historie konfrontovat závěry této práce s vlastními zjištěními.

Na tomto místě bychom chtěli upozornit, že metodu orální historie nelze zaměňovat s tzv. narativní analýzou. Přestože obě mají několik shodných znaků, zásadní rozdíl mezi nimi je v tom, že metoda orální historie využívá získaná fakta, s nimiž dále pracuje. Naproti tomu narativní analýza v pojetí Švaříčka a Šedové je primárně zaměřena na způsob, jakým o problémech respondent vypovídá, respektive na interpretaci důvodů, proč o problému vypovídá zrovna takto. Narativní analýza je tedy technika analýzy struktury vyprávění, a nikoli její faktografické správnosti (viz Švaříček, Šedová a kol., 2007, s. 237).

Vzhledem k tomu, že předkládaná práce se nezabývá charakteristikou dějinného období na území celého státního útvaru, nýbrž jen jeho segmentem, bylo nutné této skutečnosti také přizpůsobit výše uvedené obecné metodologické koncepce. Naším cílem bylo pomocí historické mikrosondy analyzovat průběh a konkrétní dopady normalizace v Československu v oblasti sekundárního školství v olomouckém regionu. Oblastními dějinami se zabývá historická regionalistika, která v posledních letech prožívá značný rozmach. Pojmem oblastní nebo také regionální dějiny rozumíme ve shodě s Vorlem „*historický výzkum zaměřený v domácích podmínkách na regiony, nalézající se v hierarchizaci prostoru na úrovni nižší, než jsou dějiny státní a zemské*“ (Vorel, 2005, s 9.). V podmínkách regionální historické práce je možné aplikovat pracovní postupy, které jsme již charakterizovali, ovšem s přihlédnutím k určitým specifikům, jako je především potřeba uvědomit si, že nelze vycházet z obecných závěrů, předkládaných odborné i laické veřejnosti autory vědeckých studií, zabývajících se obecnými dějinami. Některé jevy a procesy, které se udály

²⁴ To však není případ autora, který se se problematice Pražského jara a období normalizace věnuje několik let.

na úrovni celostátní, se nemusely projevit na úrovni regionální a opačně. V určitých situacích se může stát, že zjištěná fakta nejen, že nekorespondují s výkladem obecných dějin, ale mohou být přímo protikladná. Právě z těchto důvodů jsme částečně modifikovali metody historické práce pojetím P. Ricœura.

Z hlediska struktury práce jsme se rozhodli použít metodu historika J. Polišenského, kterou jsme upravili pro naše podmínky. Ten ve své publikaci *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století* přiblížil svým čtenářům tematiku celkem ve třech rovinách: jako problém evropský, z pohledu českých dějin a optikou regionálních dějin.²⁵ Kapitoly své knihy (až na první, v níž jsou úvodní historické reálie) rozčlenil dále do tří částí, ve kterých sleduje jedno téma ve zmíněných třech rovinách.²⁶ Tímto propojením dosáhl komplexního pohledu na určitou historickou epochu.

Náš cíl byl podobný. Tedy charakterizovat období normalizace v sekundárním školství co nejkomplexněji. Upravili jsme si proto historickou metodu J. Polišenského a použili ji při tvorbě práce. Naše modifikace využívá pouze hlavní princip dělení na tři úrovně historické analýzy. Nemá ambici pojednávat o normalizaci v kontextu globálních podmínek. Tento postup je prakticky vyloučen už z toho důvodu, že k podobné situaci ve stejném období nikde v evropských (ani socialistických státech) nedošlo a není možné normalizaci a její projevy ve školství uchopit jako celoevropskou záležitost. Proto jsme do makroanalýzy zahrnuli geografické území současné České republiky (kapitola 7.), v analýze středního dosahu se zabýváme jednou z jejích částí – olomouckým okresem (největším v tehdejší České socialistické republice; kapitola 8., vyjma 8.3) a v mikroanalýze zachycujeme konkrétní případ důsledků normalizačních opatření ve školství na příkladu osudů jednoho středoškolského pedagoga (podkapitola 8.3). Tyto pohledy mají podle nás zajistit vytvoření co možná nejpřesnějšího obrazu o období normalizace a jeho důsledcích pro školství. Jsme si samozřejmě

²⁵ Podrobněji viz Polišenský, J. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, Svoboda, 1970.

²⁶ Například šestou kapitolu nazvanou *Dánská válka a Valdštejnův vzestup (1625–1630)* dále rozdělil na podkapitoly: První a poslední pokus o „velkou koalici“ proti Habsburkům (makroanalýza), Čechy, říše, Evropa a Valdštejn (analýza středního dosahu) a Zlín za dánské války a za valašských povstání (mikroanalýza).

vědomi všech úskalí, která v sobě především naše mikroanalýza ukrývá. V této části nám však nejde o publikování nových faktů, ale spíše o pohled do obyčejné reality tehdejšího období, který svým způsobem obohacuje archivní materiály i pohled na události v centru. Ve shodě s Poliškenským vnímáme mikroanalýzu jako jakési laboratorní prostředí pro řešení určitých otázek.

Jak již bylo dříve naznačeno, tato práce má jistý přesah do několika vědních disciplín. V posledních letech se někteří badatelé specializují na vytvoření jednotné metodologie pro zkoumání oblastí na pomezí dvou společenskovedních oborů. Zde máme na mysli především G. Noiriel a jeho náhled na spojení historie a sociologie. Dlouho jsme zvažovali, zda při tvorbě práce využijeme sociohistorické metody.²⁷ Nakonec jsme se ji rozhodli ve výzkumu neaplikovat, neboť jsme se nepřesvědčili o adekvátnosti jejího praktického přínosu, dále kvůli nečetné zkušenosti autora s touto metodou a nevysoké etablovanosti v českém společenskovedním prostředí, což brání případné konfrontaci, a tudíž zlepšování autorům podobných výzkumů. Přesto se domníváme, že pro pedagogiku je v jiných případech možné a žádoucí se touto metodou podrobněji zabývat. Pro naši práci byla sociohistorie přesto podnětná především z ideového východiska, kdy Noiriel tvrdí, že v této metodě spatřuje propojení osvědčených metod a základních principů historie a sociologie (Noiriel, 2012, s. 13). I my bychom v této práci chtěli představit přínos historických metod pro pedagogiku, respektive pro její část – dějiny pedagogiky.

V poslední kapitole jsme zachytili výsledky dotazníkového šetření, které jsme realizovali na sekundárních školách preferovaného typu – gymnáziích. Důvodem pro zařazení dotazníku a jeho vyhodnocení v disertační práci je završení teoretického rámce práce v rámci námi definovaného narativního diskurzu (viz výše). Podrobné zdůvodnění výběru těchto škol, informace o pilotáži podobně jako cíle a postup při sestavování

²⁷ Viz Noiriel, G. *Úvod do sociohistorie*, Slon, 2012.

dotazníku jsme uvedli v deváté kapitole. Zde se chceme pouze obecně vyjádřit k charakteru šetření.

Sběr dat, který jsme realizovali v roce 2012, neměl za cíl verifikovat či falzifikovat předem stanovené hypotézy. Primárně měl ověřit znalosti studentů gymnázií olomouckého regionu o normalizaci, a tím zdůraznit potřebnost dalšího zkoumání o této problematice. Jedná se tedy čistě o deskriptivní analýzu výsledků dotazníkového šetření.

Vzhledem k tomu, že primárním cílem práce nebyl pedagogický výzkum, například jak jej definuje Chráska ve smyslu činnosti, při které jsou empirickými metodami ověřovány platnosti hypotéz o vztazích mezi pedagogickými jevy (Chráska, 2003, s. 7), ale přínos v oblasti faktografické, rozhodli jsme se tomu přizpůsobit celý design a metody. I z tohoto důvodu v disertační práci nadále používáme termín dotazníkové šetření, místo pedagogického výzkumu.

Nejprve jsme formulovali cíle, které od šetření očekáváme. Následně jsme sestavili dotazník, který jsme nechali vyplnit určitým vzorkem respondentů. Po analýze výsledků jsme dospěli k rozhodnutí, že některé položky je třeba eliminovat, neboť nepřispívají k naplnění stanovených cílů. Některé otázky se navíc vzájemně nepropojovaly, některé byly v zásadě duplicitní (podrobněji viz kapitola 9.). Pilotáž se ukázala cenným nástrojem pro zefektivnění celého šetření, provedeného později.

Vlastní dotazníkové šetření jsme realizovali rok po pilotáži na sedmi vybraných gymnáziích olomouckého regionu. Smyslem celého šetření bylo naplnit některé sekundární cíle disertační práce a zároveň poskytnout data pro další možné odborné využití v pedagogice.

Jak jsme již uvedli, celé šetření mělo pouze deskriptivní charakter. Proto také interpretace výsledků má deskriptivní ráz a jako hlavní metodu užíváme popisnou statistiku. Analýzu zjištěných dat doplňujeme přehlednými grafy nebo tzv. myšlenkovými mraky, které mají přispět k lepší vizuální podobě deskripce výsledků. Grafy i myšlenkové mraky byly sestaveny na

základě četnosti jednotlivých odpovědí na konkrétní položky specializovanými programy.

Po interpretaci zjištěných údajů jsme se pokusili formulovat určité závěry, které podle našeho názoru odrážejí současný stav. Chceme připomenout, že fakta vyplývající z šetření podle našeho názoru nelze dále zobecňovat například na celostátní úroveň, ale mají platnost a vysokou výpovědní hodnotu pro konkrétní lokaci (olomoucký region) a čas (rok 2012). Podobně limitovány jsou i námi předkládané hypotézy, které rovněž nelze považovat za univerzálně platné. Za takové by mohly být uznány po řádné verifikaci v rozsáhlejší pedagogickém výzkumu.

3.1 Limity práce s prameny archivní povahy

Každá odborná práce má určitá omezení. Na tomto místě chceme upozornit především na specifika, která s sebou přináší bádání v archivních materiálech. Jedním z nejvýraznějších problémů je uvádění zjištěných osobních údajů, které upravuje Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě (ve znění pozdějších předpisů)²⁸ a jeho Novelizace č. 167/2012 Sb., Zákon, kterým se mění zákon č. 499/2004 Sb., účinná od 1. 7. 2012. Museli jsme při tvorbě práce nejen dodržovat zmíněnou platnou legislativu, ale především jsme museli najít konsensus pro zveřejňování určitých personálií a museli mít na zřeteli dodržování určitého stupně anonymity těchto zjištěných údajů.

Pro osobní údaje získané z archivních zdrojů neplatí ustanovení podle Zákona č. 101/2000 Sb., Zákona o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, v platném znění, přesto jsme k této zákonné normě přihlíželi, neboť jsou v ní definovány základní pojmy a je zde uvedena typizace dat, která lze považovat za osobní. Ve shodě s tímto zákonem

²⁸ Zde máme na mysli především zákony: č. 413/2005 Sb., č. 444/2005 Sb., č. 112/2006 Sb., č. 181/2007 Sb., č. 296/2007 Sb., č. 32/2008 Sb., č. 190/2009 Sb.

považujeme za citlivý osobní údaj vypovídající zejména o politických postojích, členství v politických stranách nebo odborových organizací, náboženství, filozofickém přesvědčení a trestné činnosti.²⁹ Jsme si plně vědomi, že nelze v této práci zaručit naplnění § 4, písmena c a publikovat zjištěná data tak, aby nebylo možné zpětně identifikovat osobu, k níž se údaje vztahují. Jak jsme již poukázali, nejsme touto povinností pro potřeby výzkumu vázáni.

Podle § 37, odstavce 11), zákona č. 499/2004 Sb., v platném znění nejsme povinni vlastnit souhlas žijící osoby, jejíž materiály máme k dispozici, ani zachovávat v anonymitě její citlivé osobní údaje, pokud dokumenty, ve kterých jsou zmíněná data uvedena, pocházejí z činnosti orgánů vyjmenovaných v tomto odstavci.³⁰ Výše uvedené citlivé osobní údaje tedy podle zákona o archivnictví můžeme volně publikovat.

Nejsme ovšem přesvědčeni o nutnosti v práci uvádět všechna data ve zjištěné podobě s ohledem na zachování určitého stupně soukromí osob, o kterých se v práci zmiňujeme. Proto v práci zcela záměrně částečně anonymizujeme jména dotčených osob, a to tím způsobem, že uvádíme celé křestní jméno a pouze iniciálu z příjmení. Dále neuvádíme dřívější kompletní adresu trvalého pobytu, datum narození, délku členství v politických i nepolitických organizacích, rodinný stav a poměry, výši výdělku a členství v náboženských uskupeních těchto osob. Ostatní údaje jako například povolání, místo bydliště (omezeno na město či obec), členství v politické straně, případně funkci v její nomenklatuře v práci zmiňujeme.

Dalším výrazným omezením naší práce je nejednost archivních materiálů. Příčin tohoto stavu je několik. Komplikace při přesném identifikování archivního materiálu působí fakt, že některé prameny se nacházejí v dosud nezpracovaném fondu (zde se jedná především o materiály pocházející z fondu OV KSČ v Olomouci). Odkaz na pramen je v tomto případě platný pouze do doby, než bude celý fond uspořádán. Pak dojde

²⁹ § 4, písmeno b, zákona č. 101/2000 Sb. Zákona o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ze dne 4. 4. 2000. Dostupný na: <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?o=3&t=374>.

³⁰ V našem případě se jedná o: „*společenské organizace a politické strany sdružené v Národní frontě*.“ Viz § 37, odstavec 11), zákona č. 499/2004 O archivnictví a spisové službě. Dostupný na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=581&CT1=0>.

k jeho přečíslování, změní se i struktura a tematické členění. Citované prameny následně samozřejmě fyzicky nezaniknou, pouze pozбудou své aktuální umístění ve struktuře fondu. Na toto riziko záměrně upozorňujeme kvůli případnému pozdějšímu rozvíjení tématu dalšími badateli.

Problematicky se jeví nejen rozpracovanost fondu OV KSČ v Olomouci, ale také nedostupnost určitých dokumentů. Na tuto skutečnost částečně narážíme i v ostatních archivech. Rozsáhlá a ne zcela řízená skartace písemností, která proběhla v roce 1989 a 1990, s cílem zatajit určitá fakta, nám ztěžuje provedení komplexní analýzy. Někteří politicky exponovaní lidé si také bez vědomí kohokoli jiného záměrně brali citlivé texty do osobního vlastnictví, kde je zpravidla nelze dohledat. Na druhou stranu musíme konstatovat, že v rámci agendy nejvyšších stranických i vládních struktur se zachovaly opisy či kopie originálních dokumentů, a mohou tak poskytnout svědectví.

Situace je obtížnější, pokud pátráme po písemnostech v nižších organizačních složkách. Hledat materiály vážící se ke sledované problematice je dle slov odborné pracovnice archivu paní PhDr. H. Minaříkové, která se fondem OV KSČ dlouhodobě zabývá, doslova pátrání „*po jehle v kupce sena, neboť soudruzi v Olomouci byli velice pečliví a snažili se po sobě zanechat velice málo stop*“.³¹ Tím, že navíc neexistuje jasná a přehledná tematická struktura fondu OV KSČ v Olomouci, představuje práce s archivními materiály pro badatele časově náročnou a práci, neboť musí projít všechny dokumenty, pocházející z určitého časového období. Ne pouze ty, které souvisí s předmětem jeho zájmu. Analyzovat dokumenty dle tematického zaměření lze v Národním archivu nebo v archivu UP, odkud také pochází mnoho pramenných zdrojů.

V konečné fázi citování archivních pramenů jsme naráželi na problém bibliografického zápisu zdroje archiválie či dokumentu. Pro práci s bibliografickými citacemi existuje závazná norma ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2. Na citování archivních listin se ovšem žádná norma nevztahuje. Přijali jsme obecné pravidlo, že dokument je citován tak, aby ho bylo možno

³¹ Citace byla pronesena na konzultaci dne 8. 11. 2010 v budově SOKA Olomouc.

co nejpřesněji identifikovat. V praxi jsme uvedli co nejvíce údajů, které napomohou při jeho opětovném vyhledání v příslušném archivu. Mezi základní informace patří název archivu, v němž je fond uložen (i ve zkratce), název fondu, oddělení fondu, registraturní období, signatura případně archivní jednotka (srov. Bartoš 2000, s. 74–81). Při práci s archiváliemi jsme však téměř v žádném případě nemohli uvést výše popsaný ideální zápis.³²

Shrnutí

Ve třetí kapitole jsme podrobně vysvětlili všechny postupy, které jsme následně využili při tvorbě disertační práce. Zmínili jsme i teoreticko-filozofické zdroje vybraných metod, důvody a cíle konstrukce pro definování vlastního narativního diskurzu, objasnili celkový rámec práce, zveřejnili kritéria pro práci s hlavními zdroji informací a metody, které vedly k jejich interpretaci. Podrobně jsme charakterizovali metodu orální historie, kterou považujeme za snadno aplikovatelnou v pedagogické praxi přímo na sekundárních školách. Po této stránce se může příslušná pasáž stát metodickým vodítkem pro práci studentů. Zhodnotili jsme také přístupnost některých dalších metod a odůvodnili jsme, proč by nebylo vhodné jejich užití.

Objasnili jsme také hlavní důvody rozdělení disertační práce do dvou ideových rovin a jejich struktury. Tím, že jsme zkombinovali tři pohledy na shodnou problematiku (odborný, angažovaný aktivně a angažovaný pasivně ve vztahu k realizaci normalizačních opatření), je podle nás možno hovořit o větší míře objektivity při posuzování tématu normalizace a jejich projevů ve školství. Druhá ideová rovina měla za cíl zkoumanou problematiku charakterizovat komplexně (z centra, z regionu a příběhem konkrétní osoby). Tím byly objasněny základní mechanismy působení mezi zvolenými jednotkami.

³² Viz HUBÁLEK, T. *Některé překážky ve výzkumu fungování sekundárního školství v období normalizace.*

V neposlední řadě jsme také charakterizovali design a metodu pro tvorbu a interpretaci dotazníkového šetření, které přináší poznatky o soudobé pedagogické praxi v sekundárním školství v olomouckém regionu a které je součástí deváté kapitoly. Zároveň jsme zdůvodnili zařazení dotazníkového šetření do struktury disertační práce.

V jediné podkapitole jsme analyzovali vybrané limity práce a proces jejich překlenutí.

4. Stručný historický exkurz

Při charakteristice historických událostí je nezbytné je zařadit do chronologických souvislostí. O obtížích při pokusu o analýzu určitého krátkého chronologického období hovoří Kalinová, když tvrdí, že *„nerespektování delších časových vazeb může vést k omezeným interpretacím, k izolovanému chápání zvláštních jevů, a tím i ke zjednodušenému výkladu“* (Kalinová, 2012, s. 31). Ambicí této kapitoly není předložit jakousi obdobu učebnice dějepisu ani nechceme uvádět podrobný výčet historických událostí. Chceme poukázat na jistou kontinuitu a zasadit jednu specifickou etapu moderních dějin do určitých vazeb.³³

Po druhé světové válce se ukázalo nezbytností vytvořit v Československu novou koncepci státoprávního uspořádání. A to nejen z příčin vnitřních, ale také vnějších, neboť vítězné velmoci se snažily co nejvíce rozšířit své sféry vlivu v Evropě. První svobodné volby se v Československu konaly v roce 1946 a nadlouho předurčily politické směřování země. S drtivou převahou téměř 70 % hlasů zvítězily levicové strany. Příčin tohoto stavu bylo několik – od obecného příklonu obyvatel k levicovým ideologiím, přes vnější politické tlaky, efekt osvobozené armády, až po ztrátu důvěry občanů i politiků v západní demokracie.

V Československu došlo po ustavení tzv. Národní fronty zároveň k eliminaci rozdílů mezi politickými subjekty participujícími na vládě a stojícími v opozici (Gerloch, Hřebejk, Zoubek, 1993, s 32). Všechny povolené politické strany zastoupené v parlamentu se staly zároveň vládními. Ve vládě vzešlé z těchto voleb pak měla komunistická strana dohromady devět ministrů. Premiérem byl jmenován Klement Gottwald, který byl zároveň i předsedou KSČ. Přestože byly zachovány tradiční instituce jako volený Parlament a úřad prezidenta, nedalo se Československo charakterizovat jako demokratické. KSČ často Parlament obcházela

³³ Poznátky uváděné v následující kapitole čerpáme také z diplomové práce autora, která se zabývala zde řešenou problematikou mnohem důkladněji. Bibliografický záznam je uveden v seznamu prostudované literatury.

a k prosazení svých zájmů využívala i mimoparlamentní prostředky.³⁴ Po odvolání Československé účasti na tzv. Marshallově plánu v roce 1947 je již patrná zřejmá inklinace oficiálních míst k Sovětskému svazu.

Relativně nenásilná změna režimu uskutečněná dne 25. února 1948 položila základy k implementaci vlády komunistické strany v ČSR. Během prvních pěti let vlády KSČ byly znaky totalitní moci nejvýraznější (viz např. politické procesy). Situace (obzvláště v dodržování lidských práv) se o mnoho nezlepšila ani za vlády A. Zápotockého, byť intenzita vykonstruovaných procesů pomalu začala oslabovat.

Je nutné si uvědomit, že pro komunistický režim v Československu jsou typická dvě zásadní fakta. Za prvé nelze uvažovat o klasickém demokratickém vedení země. Její chod vždy řídila úzká skupina lidí a byl těsně spjat s vedoucími osobnostmi – prvním tajemníkem ústředního výboru KSČ a prezidentem. Za druhé byla tehdejší politika mezi léty 1948–1989 více či méně závislá na postoji lidí, kteří vládli v Sovětském svazu. Nebylo myslitelné, aby českoslovenští politici jednali v zásadních věcech bez vědomí vůdců komunistické strany Sovětského svazu. Tyto skutečnosti hrály i v roce 1968 důležitou roli.

Přestože hlavní proces rozhodování měl náležet vládě a volenému Parlamentu, je prokazatelné, že oběma těmito orgánům do jejich práce zasahovala stranická usnesení.³⁵ Neveřejný spor o kompetence pak probíhal v podstatě až do konce šedesátých let. V letech sedmdesátých a osmdesátých už bylo zřejmé, že aparát ÚV KSČ získal silnější rozhodovací pravomoc. Rozhodující podíl na znovuoobnovení mocenského monopolu měla právě normalizace. Po celou tuto dobu byly obrysy celé politiky projednávány nejprve v Ústředním výboru KSČ.

V šedesátých letech začalo docházet k nárůstu nespokojenosti občanů se stylem řízení a stavem země. Nebyla to jen problematika hospodářství, ale

³⁴ Příkladem mohou být sjednocené odbory v čele s A. Zápotockým, které pořádaly protestní stávky, zásahy ministrů do personálního obsazení resortů a bezpečnostních složek, organizování různých provokací (viz zaslání balíčků s výbušninou ministrům P. Zenklovi, P. Drtinovi a J. Masarykovi) atd.

³⁵ Už v počátcích vlády komunistické strany v Československu sám Gottwald na zasedání ÚV KSČ dne 6. září 1951 položil Slánskému řečnickou otázku: „*Kde se v zemi doopravdy vládne? U Prašné brány, či ve Strakovce?*“ (Kaplan, Kosatík, 2004, s. 100).

také kultury, bytové výstavby, zásobování atp. Začal se rodit fenomén tzv. občanské společnosti, tedy společnosti, která se nebojí vyslovit veřejně svoji nespokojenost.³⁶ V novinách, časopisech, rozhlase i televizi panoval svobodnější duch, přestože cenzura stále pracovala. V tomto období vznikala i vynikající díla českého filmu a umění vůbec. Vědci na univerzitách se mohli mnohem svobodněji zabývat rozmanitými vědními obory a analyzovat všechny aspekty současného politického systému. Otvírala se nová náboženská, sociologická, filozofická i historická témata. Pod vlivem všech těchto skutečností se společnost začala měnit a nebála se projevit své názory. Mnozí pamětníci hovoří o 60. letech jako o období značné svobody a volnosti, které se pak až do roku 1989 nedočkali. Byly také ustaveny speciální komise, které měly přinést řešení určitých problémů. Velmi sledovaná byla například činnost rehabilitačních komisí,³⁷ které prohlásily některé politické procesy za nezákonné.

Obyčejní občané si od změn především slibovali zlepšení neutěšené hospodářské situace, neboť československá ekonomika se nacházela ve velmi vážné krizi. Krach třetí pětiletky, vyhlášené roku 1960, způsobil, že i ti nejkonzervativnější zastánci centrálně řízené ekonomiky (mimo A. Novotného, například K. Bacílek a V. Široký) připustili nutnost změn.³⁸

Antonín Novotný se stal symbolem starého stylu vedení. Jeho sesazení se stalo požadavkem, kterým měly být odstartovány tolik potřebné změny. Nyní se proti jeho osobě začaly objevovat útoky z různých stran. Vyskytl se názor, že taková velká moc, jakou disponuje A. Novotný, nemá být

³⁶ Vznikl například Klub angažovaných nestraníků, K 231 (sdružení nespravedlivě stíhaných), obnovovala se činnost Sokola, Orla, Skauta, překládala se nejrůznější díla světových autorů. Vznikala divadla nového typu – divadla malých forem (viz Semafor) i divadelní hry, které jsou posléze uváděny i v zahraničí (šlo např. o hry P. Kohouta a V. Havla).

³⁷ Nejprve se jednalo o tzv. Kolderovu rehabilitační komisi, později o komisi barnabitskou.

³⁸ Od přijetí třetí pětiletky až do jejího krachu trvale klesal HDP přepočtený na jednoho obyvatele. Mencl uvádí, že v roce 1960 činil HDP 12 896 Kčs, zatímco o čtyři roky později to bylo již jen 12 280 Kčs (Mencl, Hájek, 1990, s. 281). K návrhu reformy dostal začátkem 60. let pověření ekonom O. Šik (spolu s J. Goldmannem, K. Rozsypalem a dalšími). Přestože byla jejich koncepce opakovaně přepracována, byla již v říjnu 1964 (tedy nikoli až v období Pražského jara) schválena na ÚV KSČ jako základ pro diskuzi v celé společnosti. Byla sice následně ze strachu z reakce SSSR značně upravena, přesto se o rok později započalo s její realizací alespoň ve vybraných čtyřech závodech.

soustředěna v jedné ruce. Nutno podotknout, že A. Novotný skutečně měl mnoho funkcí a na některých velmi lpěl.³⁹

Na prosincové schůzi ÚV KSČ v roce 1967 bylo 21. prosince rozhodnuto o rozdělení funkcí prezidenta a prvního tajemníka KSČ (poměrem hlasů delegátů 10:5) a A. Novotný byl nucen dát svoji funkci vedoucího představitele KSČ k dispozici. Jednání o nástupnictví po A. Novotném se konalo již dne 2. ledna 1968, ovšem až 5. ledna byl prvním tajemníkem ÚV KSČ zvolen Alexander Dubček.⁴⁰ Navíc bylo rozhodnuto rozšířit předsednictvo z deseti na čtrnáct členů. Z nově příchodících J. Pillera, J. Borůvky, J. Špačka a E. Riga nebyl nikdo odpůrcem reformy. A. Dubček tak zdvojnásobil skupinu svých přívrženců v předsednictvu KSČ, což byl zásadní moment pro pozdější vývoj.

Tak zvané reformně nakloněné stranické křídlo, reprezentované A. Dubčekem, však nemělo zpočátku situaci pevně pod kontrolou, takže jeho návrhy byly spíše kompromisní, nežli inovátorské. Na konci měsíce ledna 1968 začaly pozvolna přípravy na reformní program. Byly stanoveny pracovní skupiny, které měly vypracovat jednotlivé části nového programu. V těchto komisích pracovali převážně odborníci z vědeckých ústavů a vysokých škol, na něž měla dohlížet tzv. politická komise ÚV KSČ v čele s D. Kolderem. Konkrétně byli autory jednotlivých částí tzv. Akčního programu:

- I. *Cesta Československa k socialismu* – J. Fojtík, K. Kaplan, R. Richta
- II. *Za rozvoj socialistické demokracie, za nový systém politického řízení společnosti* – Z. Mlynář

³⁹ Kromě prezidentského úřadu zastával ještě post prvního tajemníka ÚV KSČ. Dále byl vrchním velitelem armády i lidových milicí a předsedou Národní fronty. Sám sebe často jmenoval do různých komisí a rad. Do dalších pozic pak po celou svou politickou dráhu navrhoval své přátele nebo alespoň podporovatele svých názorů (Viz například osoba vedoucího VIII. oddělení ÚV KSČ M. Mamuly, předsedy hlavního výboru KSČ při ministerstvu obrany J. Šejny, vysokých funkcionářů v ÚV KSČ J. Hendrycha i ÚV KSS M. Chudíka atd.).

⁴⁰ Přestože A. Dubček ve svých memoárech píše: „... až do této chvíle jsem nepočítal s tím, že bych měl vystřídat Novotného já.“ (Dubček, 1993, s. 135), není jeho tvrzení příliš věrohodné. V aparátu strany pracoval již od roku 1958 na vyšších pozicích, absolvoval politickou školu v Moskvě a v té době patřil mezi nejzkušenější politiky v předsednictvu.

- III. *Národní hospodářství a životní úroveň* – B. Šimon, A. Červinka, O. Šik, K. Kouba a další ekonomové
- IV. *Rozvoj vědy, vzdělanosti a kultury* – R. Richta, S. Provazník. Na psaní textu se podíleli i odborníci z Akademie věd, Svazu spisovatelů aj.
- V. *Mezinárodní postavení a zahraniční politika ČSSR* – P. Auerpersg.⁴¹

Všechny události byly pozorně vnímány v zahraničí, zejména v Sovětském svazu, NDR, Polsku i Maďarsku. S výjimkou J. Kádára byli všichni nejvyšší představitelé zmíněných států kritičtí k chystaným opatřením v Československu. Naznačila to nejen lednová a únorová setkání státníků, kdy například Brežněv a Ulbricht otevřeně kritizovali zamýšlené politické a hospodářské reformy.⁴²

Mezitím se ve společnosti začalo měnit klima. Občané se přestali bát mocenského zásahu a stále více veřejně vystupovali na podporu svých názorů. Začal sílit tlak společnosti na odchod funkcionářů ve státním i stranickém aparátu, kteří byli spjati s dřívějším vedením.⁴³ Požadavky společnosti byly ovšem dvousečnou zbraní. Z pohledu občanů se jevil jako pozitivní výsledek, že demise pomáhaly A. Dubčekovi s odchodem lidí, kteří by reformní snahy mohli blokovat. Tento proces měl však značně negativní dopady v zahraničí, kde byl Dubček obviňován ze ztráty kontroly nad celým procesem a z návratu k pravicovému stylu.

V březnu roku 1968 už obyvatelé Československa požadovali i abdikaci A. Novotného z úřadu prezidenta. Symbolicky se tak skutečně stalo dne 21. března 1968, kdy předsednictvo ÚV KSČ souhlasilo s přijetím žádosti Novotného o uvolnění z této funkce. O den později A. Novotný

⁴¹ Srovnej in MLYNÁŘ, *Mráz přichází z Kremlu*, 1990, s. 100.

⁴² Viz např. setkání těchto státníků u příležitosti 20. výročí „Vítězného února“, kde W. Ulbricht svou otevřenou kritiku pronesl.

⁴³ Demisi musel podat například premiér J. Lenárt, předseda Ústřední rady odborů M. Pastyřík, generální prokurátor J. Bartuška, ministr vnitra J. Kudrna a další. Byli odvoláni členové předsednictva KSS M. Chudík a předsednictva KSČ J. Hendrych, vedoucí bezpečnostního oddělení při ÚV KSČ M. Mamula a mnozí jiní.

poslal dopis Národnímu shromáždění, které taktéž jeho rezignaci přijalo. Československá vláda tuto situaci vzala na vědomí. Později především kvůli tomuto načasování dostal reformní proces roku 1968 v Československu označení jako tzv. Pražské jaro.

Podle Durmana se objevily první politické signály o silovém zásahu do vnitřních procesů v Československu na schůzce představitelů východoevropského bloku v Drážďanech, konané 23. března 1968. S podobnými požadavky měli vystoupit W. Gomulka a W. Ulbricht. (Durman, 1998, s. 86).

V Československu mezitím vrcholily přípravy na volbu nového prezidenta republiky. Mezi často zmiňované osoby patřili Čestmír Císař, Josef Smrkovský a Ludvík Svoboda. Poslední z této trojice byl nakonec skutečně ÚV KSČ nominován a následně poslanci Národního shromáždění zvolen 282 hlasy ze 300. A. Dubček ve svých memoárech prohlásil, že v té chvíli nebyl lepší kandidát než Svoboda (Dubček, 1993, s. 154).

V dubnu téhož roku došlo k další personální obměně v nejvyšším stranickém aparátu KSČ a ve vládě.⁴⁴ Zároveň byl přijat tzv. Akční program, který v sobě obsahoval komplexní návrhy řešení situací ve školství, ekonomice, politice, kultuře a společenských vztazích.⁴⁵ Občany Československa byl tzv. Akční program vítán a podporován. Zahraničním oponentům však dodal další argument pro zásah zvenčí. Mnoho odstavců bylo možné dezinterpretovat a vytvořit z nich potencionální ohrožení i pro ostatní státy. A. Dubček Akční program charakterizoval jako „kacířský“, ale zároveň dodává, že „jsme udělali všechno pro to, aby tak nevypadal“ (Dubček, 1993, s. 159).

Analýze Akčního programu se věnoval i zahraniční tisk zemí tzv. socialistického tábora, který otiskl články píšící o návratu ke kapitalismu,

⁴⁴ V tajných volbách bylo zvoleno nové předsednictvo, kandidáti, tajemníci i sekretariát KSČ. Konkrétně v předsednictvu bylo vyměněno 6 z 10 lidí. Nově ho tvořili: F. Barbínek, V. Biřák, O. Černík, A. Dubček, D. Kolder, F. Kriegel, J. Piller, E. Rigo, J. Smrkovský, J. Špaček, O. Švestka. Kandidáty předsednictva se stali: A. Kapek, J. Lenárt, M. Vaculík. Dne 6. dubna přijal prezident L. Svoboda demisi vlády v čele s J. Lenártem a zároveň pověřil O. Černíka, aby sestavil novou vládu.

⁴⁵ Plný text je dostupný na http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf.

o tom, že znamená odtržení Československa z uskupení východního bloku, podvrací moc komunistické strany a podobně. Zahraniční státníci by zase neradi viděli, kdyby Československo nastoupilo autonomní cestu jako například Jugoslávie či Rumunsko. Mimo to, Akční program znamenal ohrožení principů vlády v samotném SSSR, neboť v něm model silných občanských práv rozhodně nebyl žádoucí. Akční program se také stal jedním z hlavních argumentů pro podpoření názorů sovětských generálů a zastánců silového řešení o nutnosti vnějšího zásahu.⁴⁶ Napětí v mezinárodních vztazích nadále eskalovalo a 8. května na utajované schůzce hlavních představitelů SSSR, Bulharska, Polska, NDR a Maďarska v Moskvě byl rámcově odsouhlasen návrh na silový nátlak na československé politiky pomocí vojenského cvičení vojsk zemí Varšavského paktu s krycím názvem Šumava, které se na území ČSSR mělo konat od 20. do 30. června 1968.⁴⁷ V rámci příprav Československo navštěvovali nejvyšší vojenští představitelé států Varšavské smlouvy (např. její vrchní velitel maršál I. Jakubovskij, maršál I. Koněv a později i sovětský ministr obrany A. Grečko). Dne 30. června cvičení skončilo, ale Jakubovskij o týden posunul vyhodnocení celé akce, které se mělo původně konat dne 1. července. Proti tomu ostře vystoupila československá vláda a napsala dopis L. Brežněvovi, v němž ho žádala o ukončení cvičení a odsun vojsk. I. Jakubovskij nakonec dne 2. července vyhlásil oficiální konec cvičení. Vojska zemí Varšavské smlouvy však ještě dlouho pobývala na území republiky. Dne 11. července bylo v ČSSR přítomno 17 000 sovětských vojáků a harmonogram stažení počítal s jejich odchodem až 22. července 1968 (Benčík, 1998, s 66).

Jako další záminku pro nátlak na L. Brežněva, aby se definitivně přiklonil k ozbrojené intervenci do Československa, využili její zastánci článek L. Vaculíka nazvaný Dva tisíce slov, která patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem, který dne 27. června otiskly Literární listy, Práce, Zemědělské noviny a Mladá fronta. Vaculík v něm mimo jiné požadoval, aby občané neustávali ve svých aktivitách a nadále

⁴⁶ Dnes je prokazatelné, že již od dubna měly být sovětské jednotky v Maďarsku připraveny k vojenské intervenci. Jejich úkolem měla být okupace jižní Moravy a západního Slovenska (Durman, 1998, s. 88).

⁴⁷ Na území republiky mělo operovat 24 000 vojáků a mělo probíhat od 20. do 30. června. Celkem se mezinárodního cvičení účastnilo 30 000 až 40 000 vojáků (zbytek cvičení probíhal v NDR).

aktivně vystupovali na podporu reforem.⁴⁸ Jeho text označili i českoslovenští reformisté, jako „*věc politicky velmi závažnou a pro úspěch reformy v dané chvíli nebezpečnou*“ (Mlynář, 1990, s. 159). Doslova šok potom způsobil v zahraničí.⁴⁹

Čtrnáctého července 1968 se ve Varšavě konala schůzka pěti států tzv. východního bloku bez účasti Československa. Brežněv odmítl požadavky vedení KSČ,⁵⁰ které na protest proti neakceptování jejích návrhů účast odřeklo. Na schůzce bylo dohodnuto: „*Nepodnikat další kroky, které by rozjitřovaly veřejné mínění v Československu (...) Obrátit se na vedení KSČ s dalším dopisem a usilovat o celkové dorozumění.*“ (Durman, 1998, s. 95). V dopise z varšavské schůzky byla obvinění, že Československo se chystá opustit socialistický tábor, probíhá zde kontrarevoluce a že je povinností Varšavského paktu ochránit socialismus v Československu. K dopisu zaujal ÚV KSČ stanovisko, které zveřejnil. V něm hájil dosavadní vývoj v zemi, dodržování spojeneckých závazků vůči všem zemím východního bloku a odmítal tezi o kontrarevoluci (Kural, 1993, s. 130).

Na základě výsledků varšavské konference byla naplánována bilaterální jednání československé a sovětské delegace ve dnech 29. července až 1. srpna 1968 v Čierne nad Tisou.⁵¹ Jediným konkrétním výsledkem jednání, která byla velmi obtížná, byla dohoda o uspořádání obdobné konference ovšem za účasti dalších zemí Varšavské smlouvy. Ze strany Sovětů to byla snaha o vytvoření většího tlaku na československé politiky, ze strany Dubčekova vedení šlo o ušetření času, který potřeboval do uspořádání XIV. sjezdu KSČ plánovaného na 9. září. Kural uvádí, že hned

⁴⁸ Plný text je dostupný na: <http://www.pwf.cz/cz/prazske-jaro/178.html>.

⁴⁹ L. Brežněv ještě v noci 27. června 1968 telefonoval A. Dubčekovi a označil text za „*nástup sil, které navodí kontrarevoluční situaci*“ (Kural, 1993, s. 125). Dne 3. července pak ÚV KSSS poslal vedení KSČ dopis, ve kterém nabádal k návratu k dřívějšímu politickému kurzu. Podobný dopis vzápětí ÚV KSČ obdržel od představitelů Maďarska, Polska, Bulharska a NDR.

⁵⁰ Předsednictvo KSČ se na své schůzi 12. července usneslo, že má-li se československá delegace konference ve Varšavě zúčastnit, musejí být splněny dvě další podmínky. Na jednání se mají podílet i Jugoslávie a Rumunsko a před společným zasedáním se mají vést bilaterální rozhovory.

⁵¹ Podobně jako před schůzkou ve Varšavě i před schůzí v Čiernej nad Tisou vyšel 26. července v Literárních listech článek P. Kohouta *Socialismus – spojenectví – suverenita – svoboda*. Smyslem tohoto prohlášení bylo povzbudit československou delegaci a vyzvat ji, aby neustupovala a dál hájila zájmy ČSSR. Vše vystihovala závěrečná slova v textu: „*Myslíme na vás. Myslete na nás!*“ I toto prohlášení vzbudilo emoce u obyvatel Československa a pod jeho text se brzy podepsal milion lidí. Plný text je dostupný na: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/726.pdf>.

první den jednání v Čierne nad Tisou hlasovalo sovětské politbyro o možnosti vojenské intervence a pěti hlasy ku čtyřem se rozhodlo nejdříve vyčerpat všechna politická řešení (Kural, 1993, s. 136).⁵²

Dne 3. srpna 1968 se uskutečnila v Bratislavě schůzka všech představitelů tzv. Varšavské pětky a Československa. Výsledkem bylo schválení komuniké, z něhož je patrné, že bylo přijato jako kompromis mezi zastánci silového řešení a Dubčekovým vedením, které se mohlo odvolávat na zachování suverenity.⁵³ Již o několik málo dní později však L. Brežněv telefonicky kontaktoval A. Dubčeka a vytýkal mu neplnění dohod uzavřených v Bratislavě. Brežněv měl Dubčeka varovat, že pokud nebudou rychle přijata nějaká opatření, bude nucen přistoupit k nevyhnutelným krokům. Dubček údajně odpověděl: „*Soudruhu Brežněve, dělejte takové kroky, jaké vaše politbyro pokládá za správné.*“ (Durman, 1998, s. 105).

Ze strany SSSR přišlo poslední důrazné varování dne 17. srpna. Na ÚV KSČ byl doručen dopis od ÚV KSSS. V něm byly uvedeny konkrétní kroky, které měla KSČ učinit a které dosud nebyly splněny („*Ujistili jste nás, že vedení KSČ podnikne v nejbližší době konkrétní kroky:*

- *ovládné hromadné sdělovací prostředky;*
- *zastaví v tisku, rozhlasu a televizi protisocialistická a protisovětská vystoupení;*
- *zmaří činnost různých klubů, skupin a organizací, které stojí na protisocialistických pozicích;*
- *podnikne opatření, aby nebyla povolena činnost sociálnědemokratické strany;*

⁵² Nesmíme opomenout, že v tu dobu nejenže se na území republiky stále nacházelo asi 8 000 vojáků zahraničních armád z cvičení Šumava, ale na hranicích s Československem se začaly mobilizovat další bojové jednotky (viz polské armádní cvičení Pochmurné léto – 68 apod.). Srovnej in Benčík, 1998, s. 100–105.

⁵³ Plný text prohlášení je dostupný na: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/803.pdf>.

- *uskuteční jiná odpovídající opatření, včetně kroků k upevnění vedoucích orgánů v zájmu zajištění vedoucí úlohy strany, upevnění pozic socialismu v Československu“).*⁵⁴

A dále obsahoval jasná upozornění na nápravu těchto skutečností („*Politbyro ÚV KSSS chce se vši vážností zdůraznit neodkladnost plnění závazků, které jste přijali na tomto setkání, na poradě bratrských stran. Prodlení v této věci je krajně nebezpečné.*“).⁵⁵ Předsednictvo KSČ na tento dopis již nestačilo reagovat.

O vojenském zásahu pěti států Varšavské smlouvy do Československa s krycím názvem Dunaj definitivně rozhodlo ÚV KSSS po poradě s Maďarskem, Polskem, Bulharskem a NDR dne 18. srpna.⁵⁶ Oficiální záminkou pro ozbrojenou intervenci se stal nedatovaný dopis v ruštině požadující vstup sovětských vojsk do Československa (který byl podepsán D. Kolderem, A. Indrou, O. Švestkou, A. Kapkem a V. Biřákem). Jediná věc, která se však podařila podle sovětského plánu, bylo zamezení ozbrojeného střetu s československou armádou. Se skutečností, která později nastala, už plán ani sovětské vedení nepočítalo a muselo improvizovat.⁵⁷ V zemi se zvedla vlna občanské nevole, která rychle přerostla i v aktivní odpor vůči cizím vojskům.

Hned během prvních hodin invaze došlo k obsazení strategických úřadů, organizací a dalších cílů (např. budova ÚV KSČ, vlády a ministerstev, generálního štábu, ústřední budova VB v Bartolomějské ulici, vojenské posádky ve městech, důležité komunikace, včetně pražského letiště apod.). Předsednictvo ÚV KSČ ještě stihlo před obsazením svého sídla schválit rezoluci, ve které odsoudilo invazi jako akt odporující mezinárodnímu právu a ujistili obyvatele, že všichni funkcionáři strany i státu zůstávají ve svých

⁵⁴ Plný text dostupný na: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/817.pdf>.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Durman ve své publikaci specifikuje plán na obsazení Československa podrobněji (viz Durman, 1998, s. 106).

⁵⁷ Prezident L. Svoboda razantně odmítl jmenovat novou vládu v čele s A. Indrou a odsoudil i vojenskou intervenci. Skupina politiků tzv. zdravého jádra se tímto zdiskreditovala v očích veřejnosti i L. Brežněva, který vůči nim ztratil důvěru. Na schůzi předsednictva ÚV KSČ nebyla A. Dubčekovi vyslovena nedůvěra. Naopak veřejnost se semkla okolo prvního tajemníka, prezidenta, předsedy vlády a Národního shromáždění a manifestačně jim vyjadřovala svou podporu.

úřadech. Prohlášení v podobném duchu schválilo i mimořádně svolané Národní shromáždění.

V ranních hodinách dne 21. srpna 1968 byli postupně zatýkáni premiér československé vlády O. Černík, později první tajemník KSČ A. Dubček spolu s dalšími vrcholnými představiteli ÚV KSČ nebo státních orgánů (F. Krieglem, J. Smrkovským, J. Špačkem, Š. Sádkovským, B. Šimonem, Z. Mlynářem, Č. Císařem a V. Slavíkem). Většina ze zatčených byla následně letecky dopravena do Sovětského svazu. Ve stejné době začalo násilné obsazování sdělovacích prostředků. Zejména boje o československý rozhlas na Vinohradské třídě, při nichž byly použity zbraně, byly velmi dramatické.⁵⁸

Téhož dne bylo rozhodnuto svolat a uspořádat XIV. sjezd KSČ v dřívějším termínu a skutečně se tak 22. srpna stalo. Do budovy ČKD v Praze dorazilo 1 219 z 1 543 řádně zvolených delegátů. Absentovali většinou delegáti ze Slovenska, z nichž někteří (včetně G. Husáka) byli na cestě zadrženi. Na sjezdu došlo k volbě nového, rozšířeného předsednictva, k volbě osoby pověřené vedením KSČ – V. Šilhána – a také bylo schváleno několik rezolucí, ve kterých sjezd vyzýval k okamžitému stažení okupačních vojsk z Československa (blíže o těchto krizových dnech ve sborníku *Sedm pražských dnů, 21.–27. srpen 1968. Dokumentace*. 1990, s. 89–91). Na tentýž den svolalo Dánsko Radu bezpečnosti Organizace spojených národů a ministr zahraničí J. Hájek o den později pronesl na půdě OSN projev odsuzující okupaci Československa. OSN sice přijalo rezoluci odsuzující mezinárodní intervenci vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa, konkrétní opatření ovšem nepřijalo. Vzhledem k čínskému a sovětskému členství v Radě bezpečnosti nedošlo ani na půdě tohoto orgánu k přijetí jakýchkoli sankcí pro státy podílející se na invazi.

Dne 23. srpna 1968 sestavil prezident L. Svoboda delegaci, která odcestovala do Moskvy s cílem zahájit jednání s nejvyššími sovětskými představiteli a s požadavkem na návrat zatčených funkcionářů. Tato

⁵⁸ Na následky exploze sovětského vozu s výbušninami zde během prvního dne zahynulo 17 osob.

několikadenní vyjednávání jsou označována jako tzv. Moskevská jednání, která byla obzvláště pro československé politiky velmi náročná. Po třech dnech rokování byla československá delegace donucena podepsat dokument, který upravoval poměry v Československu, později známý jako tzv. Moskevský protokol. Obsahoval několik tajných dodatků a několik ultimativních požadavků.⁵⁹ Pro Československo mělo přijetí moskevského protokolu dalekosáhlé důsledky, odrážející se v následné normalizaci.

Vančura ke stavu po uzavření tzv. Moskevského protokolu uvádí, že: „*Nejméně sedm měsíců po srpnu probíhá nepřetržitý zápas mezi taktizováním vlády a přímočarým smýšlením obyvatelstva.*“ (Vančura, 1990, s. 97). A situace v Československu byla minimálně několik týdnů po vojenské intervenci skutečně velmi napjatá. Lidé nebyli (a ani nemohli být) informováni o reálné podobně dohody z Moskvy a očekávali od svých vůdců stejnou rozhodnost, s jakou proti okupaci země vystoupili krátce po jejím zahájení.

Ti ovšem byli pod stupňujícím se tlakem sovětských politiků, kteří mezitím vybírali ty z československých představitelů, kterým dají svoji podporu a které bude třeba v jejich funkcích postupně nahradit. Po krachu s vytvořením tzv. dělnicko-rolnické vlády již byli s veřejnou preferencí konkrétních osob opatrnější a hlavně z počátku se rozhodli ponechat velké autority v úřadech. Například Durman v této spojitosti uvádí: „*Všechny ústupky učiněné sovětskou stranou Praze měly být výlučně spojeny s prezidentovým jménem, nikoli s Dubčekovým. Dubček byl odepsán jako nespolehlivý.*“ (Durman, 1998, s. 118).⁶⁰

Největší pozornost sovětů na sebe brzy upoutal G. Husák, který přišel již 26. srpna s argumentem, který vedl k naplnění jednoho z hlavních cílů Moskevského protokolu, a sice anulování XIV. sjezdu KSČ. Vystoupil s tezí, že tento sjezd je neplatný, neboť se jej neúčastnili v dostatečném počtu delegáti ze Slovenska. Následně rezignoval na členství v předsednictvu ÚV

⁵⁹ Mimo jiné, že bude anulován XIV. mimořádný sjezd KSČ, bude odvoláno několik čelních představitelů ze svých funkcí (např. O. Šik, J. Pavel, J. Hájek, Č. Císař, J. Pelikán, F. Kriegel aj.) a naopak, že ve svých funkcích zůstanou ti, kteří podporovali vojenskou intervenci. Dále, že budou cizí vojska stahována z území republiky postupně, ČSSR požádá o stažení otázky o situaci v ČSSR v Radě bezpečnosti, ad.

⁶⁰ Spojkou mezi Prahou a Moskvou se od září do prosince 1968 stal náměstek ministra zahraničí SSSR V. Kuzněcov, který byl v četném kontaktu s československými politiky a zároveň informoval sovětskou stranu o výsledcích svých jednání.

KSČ, které tento sjezd zvolil (spolu s dalšími slovenskými politiky) a na sjezdu komunistické strany Slovenska byl zvolen jejím prvním tajemníkem. O dva dny později rezignoval celý ústřední výbor zvolený Vysočanským sjezdem a také v samotném předsednictvu KSČ došlo k personální výměně.

V září 1968 proběhla jednání československé a sovětské delegace o stažení cizích armád z území ČSSR. Československá varianta řešení, tedy odsun vojsk v co největším měřítku z vlastního suverénního území, byla odmítnuta a čs. vláda musela naopak přijmout fakt, že dojde pouze ke stažení určitého procenta vojáků, ale že ti zbylí budou na území republiky dislokováni na dobu blíže nespecifikovanou. Efekt přítomnosti okupačních vojsk samozřejmě negativně působil na obyvatele. Ti se jen obtížně smiřovali s pasivitou svých volených zástupců a uplatňovali různé formy protestu proti tomuto stavu (od emigrace, přes pořádání demonstrací, rozšiřování tiskovin, až po tragický čin Jana Palacha v lednu 1969).

Od počátku roku 1969 si všichni občané Československa uvědomovali, že veškeré reformní úsilí z první poloviny minulého roku je definitivně zastaveno. K rozhodujícímu střetu mezi politickými frakcemi v KSČ došlo 17. dubna 1969, kdy na zasedání ÚV KSČ rezignoval A. Dubček na funkci prvního tajemníka strany. Jeho post zaujal G. Husák, který zároveň díky novému složení předsednictva KSČ získal v tomto orgánu rozhodující většinu. S nástupem G. Husáka do čela stranického aparátu přichází jednoznačný příklon k sovětské představě o dalším vývoji v Československu a v odborné literatuře bývá tento okamžik pokládán za počátek historické etapy – normalizace (viz také podkapitola 2.1.1).

Shrnutí

Ve čtvrté kapitole, jak název sám napovídá, jsme se zaměřili na charakteristiku historického období předcházejícího normalizaci v Československu. Největší prostor byl věnován především událostem z roku 1968, neboť právě ty pokládáme za klíčové pro nástup normalizace. Výše uvedený popis historických reálií není záměrně nijak podrobný. Měl pouze

sloužit k uvedení určitých souvislostí, nastítnit problémy, které se musely v období normalizace prioritně řešit, a vztah nejvyšších československých představitelů zejména k sovětskému svazu.

Důvodem pro stručnost a nízký stránkový rozsah této kapitoly bylo její okrajové propojení s dále řešenou tematikou. Ovšem na druhou stranu si práci nedovedeme představit bez komplexnějšího pohledu na příčiny a důsledky jevů předcházejících období normalizace. Cílem kapitoly nebylo přinést zásadní nové poznatky, nýbrž vytvořit faktografický rámec konkrétnímu historickému údobí, které podrobněji analyzujeme již s ohledem na hlavní téma disertační práce v následujících kapitolách.

5. Vzdělávací soustava v letech 1960–1989

V úvodu ke kapitole popisující školskou soustavu v období normalizace bychom chtěli nejprve poukázat na jistou zavádějící terminologickou nekonzistentnost. Pod termínem vzdělávací soustava rozumíme nadále systém všech institucí, které se mohou podílet na výchově a vzdělávání žáků. Zahrnuli bychom do něj nejen školu jako instituci, ale i jiné, mimoškolní vzdělávací organizace (například různé studentské spolky, muzea, galerie, občanská sdružení zaměřená na vzdělávání aj.), částečně i média, jako jsou rozhlas, televize, tištěná periodika a elektronické zdroje informací umístěné na internetové síti (srovnej in Janiš, Kraus, Vacek, 2010, s. 106–110).

V odborné literatuře se vyskytuje také termín školská soustava. Tu chápeme ve shodě s Janišem, Krausem a Vackem jako termín užší a specifičtější než výraz vzdělávací soustava. Charakterizovali bychom ji jako systém všech školských zařízení (účelových i neúčelových), které mají (v našem případě spíše měly) aktivní a rozhodující podíl na výchově a vzdělávání žáků a studentů. Konkrétně máme na mysli všechny typy sekundárních škol a školských zařízení, například školní družinu, domovy mládeže apod. (Janiš, Kraus, Vacek, 2010, s. 106).

V současnosti je školská soustava velmi podrobně definována nejen zákony České republiky, ale také pomocí mezinárodní klasifikace ISCED. Tu sice vytvořila organizace UNESCO již v roce 1976 jednak za účelem snazší komparace systému školství v mezinárodním měřítku, jednak jako efektivní nástroj pro vnitřní potřeby ve vzdělávání každé ze členských zemí, v době vzniku však v Československu nebyla součástí odborné terminologie. V roce 1997 prošla klasifikace výraznou úpravou, která je v zásadě využívána dodnes. V námi popisovaném období normalizace ovšem podobu školské soustavy určovaly legislativní normy, které chceme níže charakterizovat detailněji.

V kapitole 5.3, ve shodě s předkládaným vymezením vzdělávací soustavy, potom chceme poukázat na tehdejší možnosti mimoškolních aktivit studentů středních škol z pohledu zájmových studentských organizací. Chceme stručně přiblížit jejich činnost jednak kvůli tomu, že některé z nich již zanikly, a tudíž informace o jejich náplni mohou určitým způsobem rozšířit známé informace o mimoškolních organizacích té doby, ale především chceme zdůraznit jejich funkci v tehdejší vzdělávací soustavě, která nebyla oproštěna od ideologického hlediska, poplatného soudobé terminologii. Jakákoli zájmová činnost byla v období normalizace dozorována orgány místní státní nebo stranické správy.

Ve sledovaném období byl ve školském resortu od 28. 12. 1960 v platnosti Zákon číslo 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání. Jeho účinnost skončila přijetím nového Zákona číslo 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol. Ten byl nahrazen až v roce 2005 (k 1. lednu), kdy vstoupil v platnost Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, číslo 561/2004 Sb. (dále jen školské zákony).

Chod resortu školství také ovlivnily Zákon č. 168/1968 Sb., o gymnáziích, Zákon č. 63/1978 Sb., o opatřeních v soustavě základních a středních škol a ústavní zákon č. 62/1978 Sb., kterým se měnil článek ústavy 24, odstavec 2., oba z 21. 6. 1978.

V preambuli školského zákona z roku 1960 je pregnantně sdělena ústřední představa předkladatelů zákona o výchově a vzdělání mladých lidí. Podle ní má být člověk „*všestranně rozvinutý a vzdělaný*“, přičemž je zde explicitně vyjádřeno, kdo má mít rozhodující vliv na formování vzdělávacích standardů „*výchova je věcí celé společnosti a uskutečňuje se pod vedením Komunistické strany Československa*“. V dalším textu preambule je charakterizováno také postavení škol ve výchovně-vzdělávacím procesu: „*Posláním škol v Československé socialistické republice je vychovávat mládež a pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělané, způsobilé osvojit si poznatky současné vědy a techniky, připravené ke společensky užitečné práci, v lidi tělesně zdatné, nalézající radostné uspokojení v kolektivu a v práci pro celek, prodchnuté ideami socialistického*

*vlastenectví a internacionalismu – v uvědomělé občany Československé socialistické republiky, nadšené budovatele komunismu.*⁶¹

Nejdůležitější informací, která vyplývá z uvedené citace je fakt, že KSČ si nárokovala jak oficiální (pomocí Ministerstva školství), tak také neoficiální vstup do školské soustavy prostřednictvím svých organizací (ZO KSČ, OV KSČ atp.), anebo různými osobními intervencemi projevujícími se na konkrétních školách.

Zákon také značně upravoval celou školskou soustavu. Nově sjednotil základní školní docházku na první a druhý stupeň a stanovil délku jejího trvání na devět let. Střední školy byly diverzifikovány na 7 druhů zakončených buď výučním listem, nebo maturitní zkouškou. Specifické postavení zaujímal tzv. Střední škola pro pracující, která jako jediná neměla v zákoně stanovenou délku studia. Ta byla upravována zvláštními předpisy Ministerstva školství a kultury (viz § 9 zákona č. 186/1960 Sb.).

V prosinci 1968 vstoupil v platnost zákon O gymnáziích (č. 168/1968 Sb.), který rušil tříleté tzv. střední všeobecné vzdělávací školy zakončené maturitou a zaváděl místo nich čtyřletá gymnázia, na nichž žáci zakončovali svá studia také maturitní zkouškou. Zřizovatelem gymnázií byly krajské národní výbory. Nařízení se také týkalo středních vojenských škol v gesci ministerstva národní obrany.

O deset let později byl ústavním zákonem novelizován článek 24 tohoto dokumentu, podle kterého bylo „*právo na vzdělání zajištěno bezplatně soustavou základních, středních a vysokých škol*“.⁶² Mnohem výraznější změny však přinášel do praxe Zákon č. 63/1978 Sb., O opatřeních v soustavě základních a středních škol, který byl vydán stejně jako zákon předcházející 21. 6. 1978 s účinností k 1. 9. 1978.

Tento zákon de facto rušil základní devítileté školy, které od 1. září 1978 nesměli otvírat první ročníky (viz § 44), rozšiřoval povinnou školní

⁶¹ Zákon č. 186/1960 Sb., O soustavě výchovy a vzdělání, ze dne 15. 12. 1960. Dostupný na: <http://www.psp.cz/ff/e1/08/6a/08.htm>.

⁶² Zákon č. 62/1978 Sb., kterým se měnil článek ústavy 24, odstavec 2., ze dne 21. 6. 1978. Dostupný na: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1978/sb14-78.pdf>.

docházku na deset let (viz § 34), přestože základní škola měla od září 1978 pouze osm ročníků prvního i druhého stupně dohromady. Z toho vyplývá, že studenti středních škol absolvovali první dva ročníky střední školy v rámci povinné školní docházky.

Ke změnám došlo i v oblasti sekundárního školství. Přímo v preambuli je charakterizován jeden z cílů zákona „vytvořit ve školské soustavě podmínky pro postupné zavádění středního vzdělání a úplného středního vzdělání veškeré mládeži.“⁶³ Školy byly rozřazeny do osmi základních kategorií, a sice na: střední odborná učiliště, gymnázia, střední odborné školy s různým zaměřením (např. pedagogické, zdravotnické, administrativní apod.), konzervatoře, střední školy pro pracující, odborné školy, odborná učiliště a učňovské školy. Absolutorium bylo na těchto školách v zásadě ukončeno buď po čtyřech letech maturitní zkouškou, nebo po dvou až třech letech (dle typu školy) výučním listem. Výjimkou byla střední škola pro pracující, do níž byli přijímáni studenti již s výučním listem a končila po dvou či třech letech maturitní zkouškou. Zvláštní předpisy platily pro školy zřizované ministerstvem vnitra, ministerstvem obrany a ministerstvem zdravotnictví.

Poslední výraznou legislativní změnou ve sledovaném období prošel resort školství v roce 1984, kdy byl schválen Zákon č. 29/1984 Sb., O soustavě základních a středních škol s účinností od 1. 9. 1984, který zároveň platil s určitými změnami až do roku 2004.

V odůvodnění přijetí zákona se mimo jiné opět dočteme, že „*výchova a vzdělání v Československé socialistické republice jsou věci celé společnosti a uskutečňují se pod vedením Komunistické strany Československa*“.⁶⁴ Z výše uvedeného opět vyplývá, že stranické orgány na všech úrovních si ponechaly možnost vstupovat do organizačních věcí školské soustavy.

⁶³ Zákon č. 63/1978 Sb., O opatřeních v soustavě základních a středních škol, ze dne 21. 6. 1978. Dostupný na: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1978/sb14-78.pdf>.

⁶⁴ Preambule zákona č. 29/1984 Sb., O soustavě základních a středních škol, ze dne 22. 3. 1984. Dostupný na: <http://www.psp.cz/ff/c1/38/05.htm>.

Nejvýraznější odlišností oproti předcházejícím legislativním normám byla skutečnost, že celá školská soustava měla být vybudována jako jednotný celek. Značně se zjednodušilo schéma škol. Povinná školní docházka zůstala desetiletá, přičemž základní školu tvořilo osm ročníků. Nově poskytovaly sekundární vzdělání pouze čtyři základní druhy škol: střední odborné učiliště, gymnázium, střední odborná škola a školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. S částečnou výjimkou pro střední odborné učiliště poskytovaly všechny střední školy vzdělání zakončené maturitní zkouškou – tzv. úplné střední vzdělání. Tu mohl získat ve čtyřletém studijním programu i absolvent středního odborného učiliště. Žáci mohli získat také střední vzdělání již po absolvování dvou let na střední škole.

5.1 Speciálně přijatá legislativa po srpnu 1968

Změna společenských poměrů v Československu, vyvolaná vstupem vojsk zemí Varšavské smlouvy na území Československé republiky v roce 1968, se odrazila také v legislativním procesu. Pro zabezpečení plnění tzv. Moskevských protokolů, které podepsali představitelé Československé a Sovětské politické moci 26. 8. 1968 v Moskvě, byly parlamentem schváleny nové zákonné normy. Jedná se především o Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku číslo 99/1969 Sb., z 22. 8. 1969, které podepsaly hlavní osobnosti reformního procesu z jara 1968 – A. Dubček, L. Svoboda a O. Černík. Tímto krokem nově zformovaná politická elita v čele s G. Husákem docílila minimálně dvou věcí.

Za prvé radikálně zpřísnila sankce za jakékoli formy projevů nesouhlasu se soudobým establishmentem a stanovila podmínky pro rozvazování pracovních poměrů. Za druhé právě tím, že pod tímto zákonem byli podepsáni tři hlavní protagonisté tzv. obrodného procesu z předcházejícího roku, a tím, že byl vydán téměř v den výročí okupace

republiky vojenskými složkami pěti zahraničních armád, razantně zapůsobili na psychiku obyvatel Československa. Na oficiálním webovém portálu vlády České republiky je v souvislosti s přijetím zákona č. 99/1969 Sb. poznamenáno: „*Bylo to první lámání páteře, a to co naši společnost zlomilo, nebyla ani tak okupace, jako spíše kolaborace a bezpáteřnost, život ve lži započatý normalizací v roce 1970.*“⁶⁵

Z rozboru textu legislativní normy vyplývá, že v zákoně, který je jinak formulován dosti obecně, je přímo zmíněn resort školství jako oblast nejvyššího zájmu stranických a vládních struktur. Nejprve se v něm vágně píše, že toho, „*kdo svou činností narušuje socialistický společenský řád a ztrácí tím důvěru potřebnou k zastávání dosavadní své funkce, lze z funkce odvolat, popřípadě s ním okamžitě rozvázat pracovní poměr*“. A hned dále se uvádějí konkrétní případy pouze z oblasti školství: „*Studenta lze za uvedených okolností vyloučit z dalšího studia. U učitelů vysokých a jiných škol může příslušný ministr z funkce odvolat, popřípadě i pracovní poměr okamžitě zrušit též proto, jestliže v rozporu se svými povinnostmi vychovávají svěřenou mládež proti zásadám socialistické společnosti a její výstavby.*“⁶⁶

Druhá norma souvisela právě s možností rušení pracovních smluv, a to nejen ve školství. Dosavadní zákoník práce z roku 1965 (tedy v roce 1969 relativně aktuální) jasně definoval důvody, pro které je možné zaměstnance z jeho pozice odvolat. Pro normalizátory bylo velmi důležité legitimovat co nejdříve zdůvodnění výpovědi ze zaměstnání pro odlišné politické postoje či pro nesouhlas se vstupem vojsk do Československa. V prosinci 1969 byl tedy přijat Zákon č. 153/1969 Sb., Zákon, kterým se mění a doplňuje zákoník práce.

Podle této novely zákoníku práce je možné zaměstnance propustit ze zaměstnání mimo jiné, „*naruší-li svou činností socialistický společenský řád*

⁶⁵ Dostupné na <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tema/tema:-predseda-vlady-oldrich-cernik--8211;-vedl-vladu-od-jara-1968-40046/>.

⁶⁶ Obě citace jsou ze zákona č. 99/1969 Sb., Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, ze dne 22. 8. 1969, § 4. Dostupný na: <http://www.psp.cz/ff/8e/16/6a/08.htm>.

*a nemá proto důvěru potřebnou pro zastávání dosavadní funkce, nebo svého pracovního místa“.*⁶⁷ Toto obecné zdůvodnění se stalo hlavním výpovědním důvodem pro mnoho pedagogů, kteří byli nuceni svá místa opustit. Navíc tento odstavec platil i retroaktivně, takže postihoval všechny ty, kteří se angažovali v průběhu roku 1968 ve prospěch reformního hnutí v Československu (viz článek II., odst. 2 zákona č. 153/1969 Sb.). Faktem zůstává, že výrazný podíl na tvorbě tohoto zákonného opatření měl okruh osob kolem ministra školství České socialistické republiky Jaromíra Hrbka. Po analýze normy, lze souhlasit s tvrzením P. Urbáška, který o novele uvádí, že „ovlivnila zásadním způsobem nejen průběh personální očisty ve školském rezortu, ale současně otevřela legislativní cestu k realizaci nucených odchodů ze zaměstnání i v ostatních rezortech a společenských organizacích“ (Urbášek, 2008, s. 66).

5.2 Personální složení nejvyšších představitelů resortu školství

Personální obměnou prošla také Československá federativní vláda, vláda České socialistické republiky, Parlament i nejvyšší funkce v KSČ. Tyto změny, omezené pouze na resort školství, uvádíme níže v přehledné tabulce.⁶⁸

Tabulka č. 1: Přehled ministrů školství v období 1960–1989.

Ministr školství	Funkční období
Československá socialistická republika (ČSSR)	1960 - 1968
Jiří Hájek	10. 11. 1965 – 7. 4. 1968
Vladimír Kadlec	8. 4. 1968 – 8. 1. 1969

⁶⁷ Viz § 46, písmeno e). Plný text dostupný na: <http://www.psp.cz/ff/e7/36/05.htm>.

⁶⁸ Zdroj: Webový portál vlády České republiky, dostupný na: www.vlada.cz a portál Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, dostupný na: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/ministri-skolstvi-od-roku-1848>.

Česká socialistická republika (součást ČSSR)	1969 – 1989
Vilibald Bezdíček	9. 1. 1969 – 27. 8. 1969
Jaromír Hrbek	27. 8. 1969 – 7. 7. 1971
Josef Havlín	8. 7. 1971 – 8. 10. 1975
Milan Vondruška	8. 10. 1975 – 7. 5. 1987
Karel Juliš	8. 5. 1987 – 11. 10. 1988
Jana Synková	12. 10. 1988 – 4. 12. 1989

Z tabulky je patrné, že konsolidace poměrů po srpnu 1968 se odrazila i v délce mandátu jednotlivých ministrů. V období od 8. 4. 1968 do 7. 7. 1971, tedy během tří let a tří měsíců, se na tomto postu vystřídali tři ministři. Následující trojice ministrů již vykazovala mnohem větší stabilitu z hlediska délky funkčního období (J. Havlín 4 roky, M. Vondruška 12 let, K. Juliš 17 měsíců).

Vladimír Kadlec, právník a ekonom, který před svým jmenováním působil jako rektor Vysoké školy ekonomické, změny, které s sebou přinášel obrodný proces, přivítal. Jako příznivec reformního úsilí nejen v ekonomice a otázkách národního plánování, ale také ve společnosti, se neztotožnil se směřováním politické linie po srpnu 1968 a k poslednímu dni v roce podal ministerskému předsedovi demisi. Především s jeho jménem jsou spojeny začátky rehabilitací pedagogů sekundárního i terciárního školství a studentů, kteří byli vyloučeni z univerzit po roce 1949. Po srpnové intervenci vojsky zemí Varšavské smlouvy usiloval o minimalizaci dopadů normalizace ve svém resortu, ale záhy se stal zejména pro sovětskou stranu nepřijatelným.⁶⁹

Ani jeho nástupce Vilibald Bezdíček, také univerzitní profesor a emeritní rektor Vysokého učení technického v Brně, nesplňoval představy reprezentantů okupační moci. Do vzájemného sporu se tito představitelé a ministr Bezdíček dostali již záhy po jeho jmenování, když se přihlásil k Akčnímu plánu ministerstva školství a po tragickém skonu studenta Jana

⁶⁹ Viz Poustka Z., *Raketový nástup nového školního roku prof. Jaromíra Hrbka*, in Kostlán A., 2002, s. 400.

Palacha i k jeho odkazu. Snažil se v daných poměrech mírnit některá normalizační opatření, která měla zajistit odchod nežádoucích osob ze školství. Převážně terciární školství bylo v tomto období vystaveno zvýšenému politickému dohledu a tlaku.⁷⁰ 27. srpna 1968 rozhodlo oddělení školství a vědy ÚV KSČ o okamžitém odvolání ministra Bezdíčka, neboť setrval na nesprávné politické koncepci při vedení ministerstva školství (Pousta Z., in Kostlán, 2002, s. 411).

Po krátkém působení ministrů Kadlece a Bezdíčka, které se nesetkalo s pozitivní odezvou ze strany politického aparátu KSČ, bylo pro normalizační představitele nutností vybrat osobu, která bude důsledně dbát na konsolidaci školského resortu a uskutečňovat opatření, která povedou také k personální výměně ředitelů a pedagogů na jednotlivých školách. Touto osobou se stal univerzitní profesor Jaromír Hrbek, který byl jmenován ministrem školství 27. srpna a vedení resortu se ujal symbolicky 1. září 1969.

Jaromír Hrbek byl v letech 1954–1963 rektorem Univerzity Palackého a po svém odchodu z postu ministra školství se vrátil opět na univerzitní pracoviště. P. Urbášek jej řadí mezi nejtvrďší levicové politiky, kteří se rozhodnou měrou zasazovali o urychlenou proměnu ve školském resortu v souladu s normalizačními požadavky vedení KSČ (Urbášek, 2008, s. 57). Z. Poustka je přesvědčen, že Hrbek chápal své jmenování jako „*stranický úkol, který spočíval nejen v ideologickém očištění výuky, ale v naprostém obnovení pořádku a podřízení škol nomenklaturním stranickým kádrům*“ (Pousta Z., in Kostlán, 2002, s. 412).

Důkazem pro tato tvrzení může být například fakt, že již 20 dní po svém uvedení do úřadu zakázal vydávat studentské časopisy pro jejich destruktivní a reakční úlohu v letech 1968–1969 (Urbášek, 2008, s. 59). Jako ministr školství se také přímo podílel na tvorbě příslušné legislativy, která měla usnadnit provádění konsolidačních opatření vyplývajících ze závěrů

⁷⁰ Viz Pousta Z., *Raketový nástup nového školního roku prof. Jaromíra Hrbka*, in Kostlán A., 2002, s. 408.

prověřkových komisí, a to nejen ve svěřeném resortu (viz zákon č. 153/1969 Sb.).

Aby žádný z vedoucích pracovníků ve školské soustavě nebo řadových pedagogů nezůstal na pochybách a uvědomil si, jakou politickou linii nadále bude ministerstvo školství zastávat, svolal ministr Hrbek a byro ÚV KSČ pro řízení stranické práce sjezd učitelů a školských pracovníků z oblasti škol prvních a druhých cyklů z celé České socialistické republiky (dále jen ČSR). Tento aktiv pro pracovníky ze školství, kteří vlastnili členské legitimace KSČ, se konal 4. září 1969 a ministr Hrbek je v projevu seznámil se vlastním rázným postojem k polednovému vývoji v roce 1968. Více než 1 200 účastníků sjezdu jeho teze podpořilo a odměnilo jej značnými ovacemi.⁷¹

Ministr Hrbek věnoval svou pozornost i aparátu resortu. Pátého ledna 1970 vydal příkaz č. 9, podle něhož měly být provedeny personální změny a upravena struktura úřednického aparátu ministerstva. Na podkladě tohoto příkazu bylo ze svých míst záhy odvoláno 18 pracovníků ministerstva, většinou vedoucích odborů a oddělení.⁷²

Celkově bylo od nástupu ministra Hrbka propuštěno 41 osob z aparátu ministerstva školství. Z toho dva náměstci ministra, ředitel ekonomické sekce, 9 ředitelů odborů a 13 vedoucích oddělení. Počet odborů byl snížen z 12 na 10, ale počet oddělení naopak vzrostl z 31 na 34. Počet úředníků resortu školství byl za půl roku snížen ze 425 na 384 funkčních míst.⁷³

⁷¹ Viz Poustka Z., *Raketový nástup nového školního roku prof. Jaromíra Hrbka*, in Kostlán A., 2002, s. 416.

⁷² NA, ÚV ČSR, fond MŠČR, 1970, sign. 549/4.

⁷³ NA, ÚV ČSR, fond MŠČR, 1970, sign. 549/4.

5.3 Studentské a mládežnické organizace

Jak jsme poukázali v úvodu celé kapitoly, vzdělávací soustavu netvořila pouze škola ve své institucionální podobě, ale také různé mimoškolní organizace, jejichž cílem bylo především vyplnit volný čas studentů středních škol. V této podkapitole chceme stručně představit hlavní z nich s ohledem na vymezený olomoucký region. Níže uvedený výčet organizací představuje pouze ty, které reálně fungovaly nejen v celostátním měřítku, ale především v oblasti olomouckého regionu.

V průběhu reformního procesu v roce 1968 (v některých případech i dříve) vzniklo na území České socialistické republiky několik nových studentských a mládežnických organizací, které působily v i mimo rámec Československého svazu mládeže (dále jen ČSM). Přes tyto organizace se, minimálně v představách normalizátorů, měly dostávat ke středoškolským studentům vhodné ideologické názory, a formovat tak u nich pozitivní vztah k novému vedení státu a KSČ. Tento cíl byl naplněn v uvedených sdruženích ve zcela odlišných intenzitách. Mezi nejvýraznější sdružení patřily:⁷⁴

- Juvena – svaz mládeže českomoravského venkova (48 604 členů)
- Unie středoškoláků a učňů (30 051 členů)
- Svaz pracujících mládeže (80 000 členů)
- Pionýr (167 000 členů)
- Svaz klubu mládeže (30 000 členů)
- Česká tábornická unie (5 000 členů)
- Svaz vysokoškolského studentstva (nezjištěno)
- Junák (60 000 členů)
- Svaz polské mládeže (nezjištěno)

⁷⁴ Do závorky uvádíme počet členů organizace. Stav je k dubnu a květnu 1969. Početní stavy jsou přibližné. U Junáka došlo k dodatečné registraci a nárůstu zhruba o 15 000 členů). NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

Poslední tři uvedené organizace působily mimo rámec ČSM, přičemž Svaz polské mládeže byl lokálně omezen na teritorium severní části Severomoravského kraje. Zbylá sdružení byla celostátní. Organizace Junák a Svaz vysokoškolského studentstva neměl ve vedení žádného člena KSČ.⁷⁵

V důsledku změn, které s sebou přinesly události tzv. Pražského jara, a díky vzniku výše zmíněných organizací přestal ČSM pozbývat účelu jako celostátní zastřešující organizace sdružující mládež a studenty. Dne 5. února 1969 se uskutečnil mimořádný slovenský sjezd ČSM, který rozpustil vlastní organizaci na území Slovenska. V českých zemích se po slovenském sjezdu omezil spíše na podporu nově vzniklým či obnoveným organizacím. Na osmém sjezdu ÚV ČSM o měsíc později svou činnost de facto ukončil. Veškerý majetek, kterým ČSM disponoval, měl být dán k užívání všem jmenovaným organizacím.⁷⁶

Pro potřeby koordinace činnosti jednotlivých sdružení bylo koncem roku 1969 vytvořeno tzv. Sdružení organizací dětí a mládeže ČSR (obdobně pak na Slovensku). To ale nemělo rozhodovací pravomoci a plnilo pouze funkci reprezentační ve vztahu k centrálním orgánům ve státě, konzultoval a koordinoval společný postup v určité problematice a předává informace. Členství ve sdružení bylo na dobrovolné bázi.

Níže charakterizujeme hlavní oblasti činností sedmi nejvýznamnějších organizací, které sdružovaly středoškolské studenty (z tohoto důvodu nepojednáváme o Svazu vysokoškolských studentů) a měly určité širší územní pole působnosti (proto nezmiňujeme Svaz polské mládeže).

⁷⁵ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁷⁶ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

Juvena – Svaz mládeže českomoravského venkova

Organizace sdružovala mládež, která žila na venkově a projevila zájem o spolupráci. Její činnost se zaměřovala především na tři oblasti. Volnočasové aktivity, které měly směřovat k podpoře sportovního a kulturně společenského života v obcích, oblast sociální se orientovala na mládež působící v zemědělství a oblast politická měla posilovat budování socialismu prostřednictvím aktivní účasti mládeže na správě a řízení veřejných věcí. Součástí Juveny bylo rovněž Sdružení jezdeckých klubů mládeže a Asociace agroklubů. Instrukce nejen pro své členy organizovala mnoho akcí, jako např. mezinárodní seminář evropských mládežnických organizací, tematicko-rekreační zájezdy, setkání s vyššími funkcionáři KSČ nebo státních institucí, festival vesnických klubů aj. Uzavírala dohody o spolupráci s jinými organizacemi, jako byly např. Svaz družstevních rolníků, Český odborový svaz zaměstnanců v zemědělství, Svaz spotřebních družstev. Rovněž se snažila podporovat rozvoj činností v zařízeních, která měla za cíl uspokojovat potřeby mládeže v menších sídlech.

Svaz pracující mládeže

V rámci Československa byl samostatnou, zájmově politickou organizací, která na základě dobrovolnosti sdružovala mládež z průmyslových závodů, ústavů, úřadů, služeb, družstev a dalších bez rozdílu politické, náboženské, sociální, rasové a národní příslušnosti.⁷⁷ Podle programových zásad bylo jejich cílem spoluvytvářet „*socialismus lidský, důstojný, demokratický a svobodný, založený na nedefinovaných principech marxisticko-leninské filosofie*“.⁷⁸ Svaz pracující mládeže se hlásil ke všeobecné deklaraci lidských práv OSN. Organizace se soustředila především na výchovu mladých lidí k tzv. socialistické podnikavosti, pomoci národnímu hospodářství a získávání finančních prostředků pro zlepšení činnosti organizace. Pozornost byla věnována také mezinárodním vztahům,

⁷⁷ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁷⁸ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

kdy představitelé Svazu vypracovali program, který měl za úkol navazovat „kontakty s mládežnickými organizacemi socialistických států a odpovídajícími pokrokovými mládežnickými organizacemi v kapitalistických státech“.⁷⁹

Unie středoškoláků a učňů

Organizace sdružovala především studenty středních škol a učně. „Orientovala se na vytváření podmínek pro plné uplatnění všestranných politických, sociálních rekreačních a dalších zájmů studentů a učňů.“ Chtěla podporovat členy Unie v aktivním přístupu a životu v socialistické společnosti, a to především prostřednictvím diskuzí a setkání s význačnými osobnostmi veřejného a politického života.

Velkou pozornost věnovala obhajobě sociálních práv svých členů. Snažila se prosazovat např. „poskytování prospěchových a sociálních stipendií pro vynikající studenty, možnost dřívějšího absolutoria, přiznání vyšší kvalifikační třídy pro vynikající učně, úměrné finanční ohodnocení učňů během výuky, zařazování a odměňování absolventů podle dosaženého stupně vzdělání a kvalifikace, osmitýdenní dovolenou pro učně“⁸⁰ a některá další opatření.

Pro své členy rovněž pořádala různé soutěže, jak literární (Wolkerův Prostějov), divadelní a taneční, tak i sportovní (atletický pětiboj, Uniáda). Studenti, členové Unie, měli možnost účasti na mnoha výměnných pobytech, zájezdech a seminářích, které jim tato organizace pomáhala zprostředkovávat.

⁷⁹ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸⁰ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

Pionýr

Organizace byla založena ve dnech 20.–22. června 1968 na I. celostátní konferenci pionýrských pracovníků z českých zemí, kde byl přijat program a stanovy organizace, vyhlášeny podmínky ke vstupu a zvolena Česká rada Pionýra.⁸¹

Zakládající členové se zpočátku obávali nedůvěry k novému Pionýru jak z řad vedení, tak z pohledu veřejnosti. Bylo to samozřejmě opodstatněné „vzhledem k prakticky totálnímu krachu bývalé PO ČSM“.⁸²

Proto se vedení snažilo vytvořit co nepraktičtější program zaměřený především na rozvoj práce nejrůznějších zájmových oddílů, přípravu vedoucích, práce s rodiči a veřejností. Svě potřeby vysvětluje organizace takto: „*Co potřebuje Pionýr – pochopení pro svůj program a jeho realizaci, morální i praktickou pomoc stranických i dalších orgánů, důvěru a klid k vlastní práci s dětmi a pro děti. Je to práce dlouhodobá, neproklamativní, opírající se především o dobrovolné pracovníky, o jejich přesvědčení a vztah k dětem a o důvěru dětí k těm, kteří je vedou. Citlivost, takt, pochopení, důvěra, dlouhodobý výhled – to vše chybělo ve starém systému řízení. Pionýrští pracovníci – komunisté očekávají, že se toho dočkají alespoň nyní.*“⁸³

Po znovuoobnovení v roce 1990 funguje dosud Pionýr jako občanské sdružení s centrem v Praze a 13 krajskými organizacemi.⁸⁴

⁸¹ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸² NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸³ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸⁴ <http://www.dobrodruzstvi.info/>

Český Junák

K obnovení činnosti této organizace došlo v březnu 1968.⁸⁵ Na rozdíl od předcházející instituce neměla po svém znovuoobnovení problémy získat nové členy. Jejich počet se velice rychle a neustále rozšiřoval. Již v listopadu roku 1968 byl schválen program organizace, vstup do Národní fronty a zvoleny ústřední orgány.

Své prvotní postavení ve společnosti instituce spatřovala v aktivní práci pro výchovu mladé generace. Podle vyjádření „*výchovným cílem Junáka není izolovaný jedinec, ale člověk společensky angažovaný, který dává své síly, svou práci, schopnost i zkušenost do služeb společnosti a dokáže dodržovat junácké mravní zásady v každodenním životě.*“⁸⁶

Mezi funkce, které Český Junák chtěl plnit, byla mimo jiné i snaha o rozvoj mimořádně nadaných dětí a jejich schopností, účast členů na dobrovolných brigádách, aby si uvědomili význam práce pro život jedince a společnosti aj.⁸⁷

Svaz klubů mládeže

Svaz klubů mládeže (SKM) byl zájmovou organizací mládeže, které pomáhal vyplnit volný čas. Nebyl specificky vyhraněn a poskytoval všestrannou zájmovou činnost. Jedním z jeho cílů bylo také prosazování požadavků svých členů z řad studentů vůči jiným subjektům ve státě. Ve svých stanovách vyzýval své členy k „*plnění povinností občanů v duchu socialismu, demokracie, humanity a deklarace lidských práv.*“⁸⁸

Svaz klubů mládeže se stejnojmenným názvem a obdobnou vizí, tedy účelným využitím volného času (samozřejmě oproštěnou od politické

⁸⁵ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸⁶ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸⁷ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

⁸⁸ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

ideologie a socialistického slovníku), existuje dodnes s hlavním sídlem v Praze.⁸⁹

Česká tábornická unie

Byla organizací, která sdružovala především mladé lidi se zájmem o turistiku a táboření. Patřila mezi menší seskupení, počet členů zdaleka nedosahoval počtu zájemců o členství v ostatních zmiňovaných organizacích.

Hlavními prostředky činnosti unie bylo organizování tábornických škol, letních i zimních táborů, kurzů, přednášek, besed aj.

Mezi hlavní cíle instituce patřila mimo jiné i snaha „*vést členy organizace k národní hrdosti a vlastenectví; dosáhnout rovnoprávného postavení se všemi mládežnickými organizacemi, vychovávat své členy po vzorech osobností, které si tábornictví bere za příklad; umožňovat a rozvíjet mezinárodní styky tábornických klubů, osad a jednotlivců.*“⁹⁰

Česká tábornická unie byla obnovena v roce 1990, avšak její cíle a zaměření činnosti navazují na tradice organizace ustavené v období socialismu.

Všechny zmíněné mládežnické organizace hrály velmi významnou úlohu v oblasti šíření komunistické ideologie a posilování a upevňování názorů mladých studentů v obdobném duchu. Míra provázanosti sdružení s tehdejšími režimem byla v různých intenzitách, byla však přítomna ve všech bez výjimky. V praxi ani nemohla existovat podobná organizace bez oficiálního povolení vládnoucí elity, která by přirozeně tato povolení nevydávala spolkům, které by nevykazovaly již ve svých stanovách konkrétní zmínky loajality k režimu.

Normalizační perzekuční opatření se týkala také těchto mládežnických organizací. A to včetně jejich zastřešující organizace Svazu klubů mládeže,

⁸⁹ <http://www.svaz-klubu-mladeze.cz/kontakt/>

⁹⁰ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 8, a. j. 24.

kteřá podobně, jako mnoho organizací, zanikla ke konci roku 1970 (napřříklad Junák byl v roce 1970 zakázán a jeho činnost byla obnovena až 28. prosince 1989).

Typickým představitelem organizace, která byla nejmýrazněji ideologicky propojená s KSČ, byl Pionýr. Nejenže byla jeho činnost povolena i v následujících letech, ale dokonce byli členové ostatních organizací nuceni k přestupu do Pionýra. Na sklonku roku 1969 bylo rozhodnuto o postupném slučování mládežnických organizací, které měla koordinovat Federální rada sdružení organizací dětí a mládeže. V dokumentu *Postup orgánů SODM ČSR v procesu sjednocování dětského a mládežnického hnutí a postupného budování jednotné masové dobrovolné organizace*⁹¹ jsou přímo shrnuty důvody pro tento krok, které zároveň dokládají míru ideologické propojenosti s oficiálními strukturami. V materiálu se mimo jiné uvádí, že dojde k „postupnému ideově politickému a organizačnímu sjednocování dětského a mládežnického hnutí a vytvoření podmínek pro budování jednotné masové dobrovolné organizace dětí a mládeže“ a dále, že „ideály mladé generace lze uskutečnit jen pod vedením strany, cesta k dalšímu pokroku v této zemi mimo KSČ nevede.“ Proces unifikace těchto sdružení ovšem není předmětem našeho výzkumu.

Výjimku z předešlých závěrů tvořilo pouze období bezprostředně po srpnu 1968, které trvalo přibližně do začátku roku 1969. V tomto časovém rozmezí projevila sdružení jistou míru vlastní iniciativy, která nebyla vyžadována stranickým vedením. Máme na mysli vyjadřování podpory zatčeným funkcionářům, výzvy k návratu k programu Pražského jara a další aktivity. Tyto činnosti byly ovšem nejpozději v roce 1970 důvodem pro mocenské zásahy do struktury organizací, nebo složení členů. Další informace o aktivitách studentů ve zmíněném období přinášíme v podkapitole 8.2.

⁹¹ Dostupné na: www.pionyr.cz. Úplná citace je uvedena v přehledu prostudované literatury.

Shrnutí

Na začátku páté kapitoly jsme terminologicky vymezili rozdíl mezi školskou a vzdělávací soustavou, kterou jsme se rozhodli přiblížit v tehdejší kontextu. Nejprve jsme ji vymezili legislativně, včetně zákonů spadajících do pracovně právní oblasti, které ale byly přijaty ve spolupráci s ministerstvem školství a které tyto pracovně právní vztahy výrazně upravovalo. V další podkapitole jsme velmi stručně představili činnost vybraných ministrů školství v období, kdy se rozhodovalo o dalším směřování resortu školství. Poslední část páté kapitoly jsme věnovali mládežnickým organizacím, které chápeme jako součást tehdejší vzdělávací soustavy a které byly zároveň důležitým nástrojem pro šíření komunistické ideologie mezi studenty středních škol. Vedle školy, se tato dobrovolná mládežnická sdružení významně podílela na posilování pozitivních vazeb k tehdejšímu režimu.

V následující kapitole se potom budeme věnovat systému řízení a státní správy s ohledem na zvolenou oblast v období normalizace, který také dosáhl konkrétních proměn. Tyto změny, které proběhly v období normalizace ve státní správě a resortu školství úzce souvisí s výše charakterizovaným stavem.

Závěrem bychom chtěli vysvětlit, proč jsme pátou kapitolu nazvali Vzdělávací soustava v letech 1960 – 1989. Nebudeme se již vracet k odbornému termínu vzdělávací soustava, který je vysvětlen v samotné kapitole. Chtěli bychom spíše objasnit důvody pro chronologické vymezení, neboť zdánlivě může působit rozporuplně vzhledem k tomu, že jsme období normalizace ohraničili od srpna 1968 – do prosince 1989 (viz podkapitola 2.1.1). Hlavním důvodem je fakt, že i v tomto období byl v platnosti školský zákon, přijatý v roce 1960 (186/1960 Sb.) a jehož účinnost vypršela až v roce 1984 přijetím nového školského zákona č. 29/1984 Sb.

6. Deskripce systému řízení a státní správy s ohledem na zvolenou oblast v období normalizace

V minulé kapitole jsme se pokusili charakterizovat vzdělávací soustavu v letech 1960 – 1989. V šesté kapitole chceme podrobněji vymezit systém řízení a fungování státní správy a lokální stranické organizace převážně ve vybraném olomouckém regionu. Deskripce tohoto systému je důležitá pro pochopení všech vazeb a intencí, ve kterých probíhaly pohovory k výměně stranických legitimací.

Než přikročíme k deskripci funkčních právních norem a nařízení, platných ve sledovaném období, je nutné ozřejmit změnu státoprávního uspořádání, která proběhla v Československu v roce 1968 a která měla své dopady i na formální struktury řízení resortu školství.

Nejmarkantnějšími dokumenty měnícím fungování státních úřadů byly zákony č. 36/1960 Sb., o územním členění státu z dubna 1960, č. 65/1960 Sb., o národních výborech z června 1960 (který byl nahrazen stejnojmenným zákonem č. 69/1967 Sb.) a ústavní zákon č. 100/1960 Sb., tzv. socialistická ústava, která nabyla účinnosti 11. července 1960.⁹²

Nejvyšší výkonnou moc měla vláda Československé republiky, která prostřednictvím ministrů přímo řídila chod jednotlivých resortů. Dle nových právních norem se Československá republika členila podle soustavy krajských národních výborů, okresních národních výborů a podle velikosti příslušné obce na městské nebo místní národní výbory.⁹³ Zákon č. 65/1960 Sb. národní výbory definoval jako „nejširší organizaci pracujících“ a zároveň jako „orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích“ (§ 1, zákona č. 65/1960 Sb.). V jejich čele byli volení poslanci a předmětem jejich činností bylo v souladu s celostátní politikou KSČ realizovat její

⁹² Definitivně byla zrušena 1. 1. 1993.

⁹³ Městské národní výbory se vytvořily v sídelních městech krajů a okresů nebo v dalších větších aglomeracích určených krajským národním výborem. Zvláštní statut měly městské národní výbory v Ostravě, Plzni, Brně a Bratislavě, které měly postavení srovnatelné s okresním národním výborem a dále se členily na obvodní národní výbory. Prahu spravoval samostatný Národní výbor hlavního města Prahy, který se strukturou podobal krajskému národnímu výboru a také své pravomoci částečně delegoval na obvodní národní výbory (§ 13 zákona č. 65/1960 Sb., srovnej in Schelle, 2011, s. 336).

usnesení v lokálních podmínkách krajů, okresů, měst a obcí. Konkrétně se jednalo o hospodářskou politiku, zemědělskou, průmyslovou a stavební výrobu, kulturu, silniční dopravu, vodohospodářství, zdravotnictví, sociální a jiné služby a školství. Pod pojmem školství je v tomto zákoně myšleno řízení školské soustavy (vznik, zánik a vedení stávajících škol) a péče o nemovitý majetek sloužící pro potřeby vzdělávání. Národním výborům také patřila pravomoc jmenovat a odvolávat vedoucí pracovníky ve školství a řídit jejich činnost (viz § 8, 9 zákona č. 65/1960 Sb.). V Olomouci žilo v roce 1970 přibližně 80 000 obyvatel (srovnej in Tichák, 2007, s. 7), tudíž její národní výbor měl podle zákona 100–120 poslanců. Podle § 17 téhož zákona se národní výbory zodpovídaly pouze vládě.

Obecně měl každý národní výbor několik orgánů. A sice plenární zasedání, rada a komise národního výboru. Plenární zasedání bylo nejvyšším orgánem a v jeho kompetenci se kumulovala největší pravomoc. Především řídilo činnost rady a komisí a volilo jejich vedení, formulovalo základní politiku a dbalo na dodržování a plnění nařízení vyšších orgánů. Plenární zasedání bylo svoláváno dle potřeby, ovšem nejméně osmkrát ročně (v případě okresního národního výboru).

Rada národního výboru byla výkonným orgánem plenárního zasedání a do její gesce patřila organizace a plnění plánů rozvoje v jednotlivých segmentech hospodářství, zemědělství, vzdělávání, zdravotnictví a služeb podle nařízení vyšších orgánů. Dále usměrňovala a koordinovala činnost komisí, včetně jejich personálního zabezpečení, řídila činnost nižších stupňů národních výborů a kontrolovala plnění stranických a vládních usnesení. Radu okresního národního výboru tvořil předseda, náměstkové, tajemník a ostatní členové rady. Rada olomouckého okresního národního výboru měla mít dle zákona 12–15 členů, usnášela se většinou hlasů svých členů a scházela se nejméně jednou za 14 dní.

Komise se staly nejnižším článkem národních výborů a byly vybaveny určitými kompetencemi souvisejícími s řízením úseků, pro které byly zřízeny. Komise byly zpravidla v nejtěsnějším styku s organizacemi, na jejichž řízení či kontrole se podílely. Předsedou komise byl obvykle člen

rady, tajemníkem vedoucí příslušného odboru. Složení komise stanovil dobový úzus v poměru 2/3 členů z poslanců národního výboru a 1/3 z osob s praktickými zkušenostmi ze žádoucích odvětví. Frekvence svolávání komisí nebyla zákonem stanovena, svolávaly se dle potřeby, přičemž usnesení byla platná, vyslovila-li se pro ně většina všech členů komise.

Zákon č. 69/1967 Sb. o národních výborech výše popsanou strukturu v určitých oblastech upravoval. Jednalo se spíše o dílčí úpravy a smyslem zákona nebylo vytvoření nové struktury státního aparátu, ale korekce nepřesností a terminologické zpřesnění předcházející právní normy. Změnil se například statut národního výboru v Bratislavě, který byl nově přímo řízen vládou, upravily se počty poslanců, byly vyjmenovány přesné kompetence výborů atp. Paragraf 20 uvádí, že národní výbory spravují „*předškolní i mimoškolní výchovná zařízení, školy poskytující základní, střední a vyšší vzdělání a jim sloužící zařízení*“ (§ 20 zákona č. 69/1967 Sb.). Z tohoto titulu mu samozřejmě náležela také rozhodovací pravomoc při výběru vedoucích pracovníků ve školství.

K dílčím změnám v systému národních výborů docházelo i v dalších letech, zejména při schválení ústavního zákona č. 143/1968,⁹⁴ ovšem tyto změny neměly zásadní vliv na popsanou strukturu národních výborů ani jejich kompetence. Lokální školství v okrese Olomouc bylo tedy po celou dobu pod dohledem a řízením místního okresního výboru.

Přesně zjistit, jak byla koncipována detailní struktura OV KSČ v Olomouci, se nám nezdařilo, neboť se prozatím nepovedlo úplně identifikovat nomenklaturní složení a především konkrétní náplň referátů jednotlivých oddělení OV KSČ v Olomouci ve sledovaném období. Z analyzovaných pramenů sice víme, že například školství (včetně školství terciárního) spadalo pod ideologické oddělení, později pod oddělení školství a kultury, nevíme ovšem, kdy přesně docházelo ke změnám v aparátu OV KSČ v Olomouci a jak rozsáhlé tyto změny byly. Určité náznaky nacházíme v zápisech z jednání předsednictva a víme, že k nejvýraznějším změnám

⁹⁴ Shcelle uvádí celkem 11 novelizací do roku 1990 (Shcelle, 2011, s. 341).

docházelo především v oblasti personální a v počtu pracovníků oddělení, občas i v názvu oddělení.

Poslední známé složení aparátu KSČ působícího v Olomouckém regionu pochází z roku 1957, kdy ovšem Olomouc byla krajským městem a data pocházejí z doby před územně-správní reformou. Níže pro ilustraci uvádíme stručnou charakteristiku KV KSČ v Olomouci k roku 1957.

Aparát KV KSČ tvořilo celkem 110 pracovníků, z toho 67 v politických funkcích (zbytek tvořili administrativní a techničtí zaměstnanci). Ústřední politický sekretariát tvořili vedoucí tajemník, dva tajemníci a pomocník vedoucího tajemníka KV KSČ. KV KSČ měl šest oddělení a zvláště jako oddělení redakci místního periodika – Stráže lidu:⁹⁵

- I. Orgánu strany, odborů a mládeže – sem spadala problematika kádrových otázek a organizací KSČ (např. Lidové milice, ROH, ČSM, resp. ČSSM, NF)
- II. Branné a státní administrativy – záležitosti armády, policie, justice, poslanci parlamentu, civilní obrana, zdravotnictví a Československý červený kříž
- III. Propagandy, agitace, školství a kultury – později tzv. ideologické oddělení
- IV. Průmyslu, obchodu a plánování
- V. Zemědělství
- VI. Hospodářské správy – plánovací a účetní agenda

Ze zápisů vedení OV KSČ v Olomouci nám v tomto ohledu může napomoci návrh revidování struktury aparátu OV KSČ z 5. 8. 1968. Opět ale nelze pokládat uvedené údaje za prokazatelně směřodonné, neb se jedná pouze o návrh, o kterém nevíme, do jaké míry byl ve skutečnosti realizován.

⁹⁵ Viz SOKA Olomouc: Inventář fondu KSČ – Krajský výbor Olomouc 1945–1960. Složení KV KSČ Olomouc.

Navíc, i kdyby odpovídal skutečnosti, později se struktura opakovaně pozměnila. I přes uvedené výhrady tento návrh převezmeme, přestože jej nebudeme pokládat za určující pro celé zkoumané období.

Vrcholným orgánem bylo plénum OV KSČ. V čele OV KSČ stála jeho rada a předsednictvo, které přímo řídilo čtyři komise (organizačně politickou, ideologickou, ekonomickou a zemědělskou) a které se vyjadřovalo ke všem řešeným otázkám a řídilo, respektive posuzovalo práci MěV ve Štenberku, Litovli, Uničově a celozávodní organizace důležitých podniků a organizací, jako byly například závody Sigma, Moravia, ale také Univerzita Palackého.

Práci aparátu řídil vedoucí tajemník OV KSČ, kterému podléhala celá okresní nomenklatura. Ten měl podle návrhu řídit práci okresního štábu lidových milicí, informačního střediska a práci tajemníků zodpovědných za jednotlivé úseky. Tito tajemníci měli být tři a měli vést politickoorganizační oddělení, ideologické a národohospodářské. Zmíněná oddělení měla mít následující náplň činnosti:⁹⁶

I. Organizačně politické oddělení

- a) odbor pro kádrovou, členskou evidenci a výchovu aktivu
- b) odbor práce s aktivem
- c) odbor technicko-hospodářský
- d) odbor pro politický systém

II. Ideologické oddělení

- a) odbor vnitrostranické výchovy
- b) odbor pro masovou stranickou práci
- c) redakce Stráže lidu

⁹⁶ Zápis z 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 5. 8. 1968. SOkA Olomouc, fond M6/122.

III. Průmyslu, obchodu a plánování

a) odbor ekonomiky a průmyslu

b) odbor zemědělství

Přesné kompetence jednotlivých struktur se pokusila rozkrýt V. Hradecká a F. Koudelka a ve své publikaci tyto kompetence vymezují na příkladu OV KSČ v Mladé Boleslavi v roce 1972. Opět nelze brát tento sumář jako rozhodující a univerzálně aplikovatelný na všechny složky na horizontální úrovni ve struktuře KSČ. Může nám ovšem pomoci poodhalit, jakou činností se jednotlivé OV KSČ mohly zabývat. Z této rozsáhlé činnosti vybíráme pouze oblast školství. Podle autorů OV KSČ doporučoval příslušnému KV KSČ ke schválení ředitele sekundárních škol a sám schvaloval okresní školní inspektory, ředitele základních devítiletých škol, ředitele lidových škol umění, domů dětí a mládeže, zástupce ředitelů základních i sekundárních škol (Hradecká, Koudelka, 1998, s. 212).

Podle autorů však kupříkladu OV KSČ v Pelhřimově mohl jmenovat ředitele sekundárních škol bez schvalovací procedury na příslušném KV KSČ (Hradecká, Koudelka, 1998, s. 218). Tento fakt jen potvrzuje, že struktura jednotlivých OV KSČ v České socialistické republice i jejich kompetence byly v zásadě obdobné, přesto nebyly zcela totožné.

Shrnutí

V šesté kapitole jsme nastínili strukturu nejvyššího lokálního vedení státní správy, reprezentovanou národními výbory, a stranického aparátu, zastoupeného okresním výborem KSČ v olomouckém regionu. Zatímco v případě národních výborů definoval jejich podobu přímo zákon, u okresního výboru KSČ v Olomouci se nám přesnou strukturu, včetně všech pravomocí tohoto orgánu, rozkrýt nepodařilo.

Příčinou tohoto stavu jsou velmi omezené dochované pramenné záznamy. A to především proto, že celý fond OV KSČ je dosud odborně archivně nezpracován, a částečně také proto, že některé podstatné dokumenty byly pravděpodobně skartovány.

Význam této kapitoly spatřujeme v seznámení čtenáře s mechanismy a fungováním zmiňovaných institucí, které ovlivňovaly chod v olomouckém regionu obecně, částečně pak i s důrazem na oblast místního školství. Tematicky se kapitola zabývá pouze regionem vymezeným v kapitole druhé.

7. Přípravy a realizace pohovorů v sekundárním školství na centrální úrovni

Před tím, než se budeme věnovat konkrétní analýze zjištěných faktů, pokládáme za důležité objasnit základní rámec zkoumaných dat. Chronologicky budeme sledovat období od roku 1969 po rok 1973, kdy probíhaly nejvýraznější změny, schvalovala se příslušná legislativa a pokyny, a kdy se také analyzoval jejich dopad a účinnost. Teritoriálně budeme považovat za relevantní pouze dokumenty platné pro Českou socialistickou republiku. Jako primární zdroj pramenů nám posloužil Národní archiv České republiky, konkrétně písemnosti pocházející ze zasedání ÚV KSČ a jeho předsednictva, oddělení školství a vědy byra ÚV KSČ, byro pro řízení stranické práce v českých zemích při ÚV KSČ, zápisy ze zasedání vlády ČSR, Ministerstvo školství ČSR a sekretariát ministra. Některé pokyny ministra se dochovaly v institucích, kterým byly určeny. V tomto ohledu byl zdrojem pramenů také Archiv Univerzity Palackého (písemnosti z rektorátu). Další materiály byly archivovány v SOkA v Olomouci a jsou uloženy v dosud nezpracovaném fondu OV KSČ v Olomouci z let 1945–1990.

Jak už jsme v práci několikrát poukazovali, resort školství byl velmi pečlivě sledován nejvyššími stranickými orgány především z ideologického hlediska. Pro nově zvolené stranické vedení bylo nepřijatelné, že by mohl kdokoli působit na mládež a studenty v nesouladu s oficiální dobovou rétorikou. Oddělení pro školství a vědu při ÚV KSČ 12. září předložilo ke schválení nadřízenému byru pro řízení stranické práce v českých zemích dokument nazvaný „Akčně politický postup na úseku škol a ústavů ČSAV“. V něm se zcela jasně uvádí, že je třeba „vytvářet organizační a kádrová opatření k izolaci a politické porážce pravicově oportunistických sil“, a jsou zde navrženy konkrétní kroky vedoucí ke splnění tohoto cíle.

Mimo jiné to jsou následující opatření.⁹⁷

- 1) Zavést neodkladně stranické řízení s učiteli, kteří se budou negativně stavět k linii ÚV KSČ a svými postoji narušovat konsolidační proces.
- 2) Pořádat semináře k aktuálním otázkám zejména pro učitele společenskovedních předmětů, a bojovat tak proti antisovětiismu na školách.
- 3) Posoudit působení školních inspektorů a ředitelů škol z hlediska jejich aktivit v roce 1968 a současných politických názorů.

Akcčně politický postup navrhoval také rázné změny personální i koncepční na samotném ministerstvu školství ČSR (například došlo ke zrušení odboru pro společenské vědy). Mezi úkoly ministerstva byla i tvorba legislativy, podle níž mělo postihovat pedagogy, kteří neodpovídají představám a požadavkům „*socialistického učitele*“. Tyto zákonné normy měly vstoupit v platnost dnem 1. 1. 1970 a měly „*posílit vliv státu na učitele*“.⁹⁸ Naplnění všech bodů mělo být realizováno do 30. 12. 1969.

Dne 23. září 1969 se sešlo byro pro řízení stranické práce v českých zemích a mimo jiné schválilo „Návrh na rekonstrukci vlády ČSR“. Tento návrh spočíval v donucení předsedy vlády ČSR Stanislava Rázla a sedmi jeho ministrů k podání demise. V bodě tři, odstavec b) a c) se doslova píše, že toto byro ukládá Stanislavu Rázlovi podat demisi vlády ČSR a Čestmíru Císařovi tuto demisi přijmout. Z kategoricky užitého slova „ukládá“ je zřejmé, že proti přijatému usnesení se nemohl nikdo odvolat a názorně ilustruje skutečnost, jak velkou měrou ovlivňoval aparát ÚV KSČ celou vládní nomenklaturu. Změny se dotkly i resortu školství, neboť bylo navrženo úplné zrušení ministerstva pro mládež a tělesnou výchovu, které měly napříště spadat právě pod ministerstvo školství.⁹⁹

⁹⁷ Citujeme pouze vybrané pasáže, které se vztahují ke konkrétním jevům. Text je parafrázován a zkrácen. Zdroj: NA, AÚV KSČ, fond 02/7, a. j. 31.

⁹⁸ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 12, a. j. 31.

⁹⁹ NA, AÚV KSČ, fond 02/7, s. 12, a. j. 31.

Zcela konkrétní dokument odrážející požadavky nového vedení ministerstva školství (dále jen MŠ) vznikl 21. listopadu 1969. Ministr Hrbek text s názvem „Pokyny pro postup při rozvazování pracovních poměrů s učiteli a jinými školskými pracovníky podle zákoníku práce a zákonného opatření č. 99/1969 Sb.“ adresoval všem krajským a okresním výborům KSČ. Hned v úvodu dokumentu konstatoval, „že úlohu učitele budoucí komunistické generace nelze svěřit každému člověku, zejména ne takovému, který se s ideami a praktickou politikou strany rozchází“.¹⁰⁰ V dalším odstavci popisuje příklady nevhodného vystupování pedagogů (například pokud „rozněcovali nacionalistické vášně, rozšiřovali hanlivé letáky, šířili nenávisť k našim spojencům“ atp.), aby následně důrazně připomenul, že „s těmi učiteli, kteří porušili kázeň tak hrubým způsobem, že jejich ponechání na škole do uplynutí výpovědní lhůty není možné z důvodů udržení pracovní kázně na škole, zruší národní výbory pracovní poměr okamžitě, podle § 53, odst. 1) b zákoníku práce“.¹⁰¹

Z jeho slov je patrná skrytá výhrůžka všem, kteří by nechtěli tohoto nařízení uposlechnout. Výkonnou pravomoc nad plněním opatření v dokumentu předává příslušným lokálním výborům KSČ, na které ještě apeluje, aby věnovali všem, kteří by narušovali průběh školního roku, mimořádnou pozornost. Pouze pokud „učitelé v době po 22. srpnu 1969 do 31. prosince 1969 v rozporu se svými povinnostmi vychovávají svěřenou mládež proti zásadám socialistické společnosti a její výstavby, může jej z funkce odvolat, popřípadě i pracovní poměr zrušit ministr školství podle § 4, odst. 2, zákonného opatření č. 99/1969 Sb.“.¹⁰² Tím si Hrbek ponechal možnost být jakýmsi samozvaným soudcem při projednávání kauz jednotlivých případů chování pedagogů.

Nejen z uvedených citací plyne, jak si zřejmě ministr Hrbek představoval konsolidaci školství. Měla být především rychlá a co nejúčinnější. Na druhou stranu je nutné upozornit, že zákonné opatření č. 99/1969 Sb. bylo sice namířeno proti obyvatelům Československa, kteří by

¹⁰⁰ AUP, fond Rektorát – sekretariát, karton 2.

¹⁰¹ AUP, fond Rektorát – sekretariát, karton 2.

¹⁰² AUP, fond Rektorát – sekretariát, karton 2.

chtěli aktivně vystupovat proti soudobému establishmentu, nicméně zůstává otázkou, do jaké míry byly Hrbkovy pokyny v reálu naplněny. Nelze sice s jistotou tvrdit, že na základě citovaného dokumentu nebyl nikdo perzekvován, z prostudovaných archivních materiálů však podobná skutečnost nevyplývá. Pokud byli učitelé ze svých pracovních pozic propouštěni, pak byl zpravidla jako důvod uveden novelizovaný zákoník práce, na jehož přípravě se Hrbek aktivně podílel právě kvůli učitelům všech typů škol.

Takzvané školy II. cyklu, tedy sekundární školy, zahrnovaly střední odborné školy, učňovské školy a gymnázia. Celkově bylo v Československu více než 23 000 školských zařízení primárních nebo sekundárních typů škol, na nichž pracovalo přes 207 000 pedagogických pracovníků. Z tohoto počtu bylo přibližně 21 % pedagogů členy KSČ.¹⁰³ Všichni tito stranicky organizovaní učitelé museli projít tzv. pohovory.

Jakmile byla dokončena hlavní část pohovorů k výměně stranických legitimací, tedy do konce roku 1970, začaly se nejvyšší stranické orgány zajímat o osoby, které neprošly sítí prověrek. Speciálně o ty, které byly z KSČ vyloučeny. Na základě usnesení PÚV KSČ ze dne 8. ledna 1971 byly vypracovány přísně tajné metodické pokyny na vytvoření centrální evidence exponentů nesouhlasných idejí s novou politikou strany a představitelů reformního hnutí v roce 1968. K instrukcím byly v březnu dodány i jmenovité seznamy, které mimo osobních údajů obsahovaly informace o dřívějším a momentálním pracovišti konkrétní osoby. Seznamy byly seřazeny abecedně a členěny dle krajské příslušnosti. Pro potřeby našeho výzkumu jsou tato data užitečná především kvůli tomu, že podávají velmi dobrý přehled o reálných dopadech normalizace na učitele sekundárních škol. Jejich analýza je zařazena do kapitoly věnující se konkrétním projevům pohovorů na Olomoucku (8.2).

¹⁰³ NA, AÚV KSČ, fond 02/1, sv. 82, a. j. 78.

Ve dnech 25.–29. května 1971 se konal XIV. sjezd KSČ, který se věnoval i resortu školství. Podle jeho závěrů se školství musí stát „*oporou socialistického zřízení, má se zlepšit komunistická výchova a politická příprava dělnického dorostu a socialistické inteligence*“.¹⁰⁴ Kladl také vysoké nároky na profesi učitelů, kteří museli mít značné politické, morální a odborné kvality, aby byli zárukou, že studenti budou „*připraveni na život v souladu s programem socialistického rozvoje, v duchu marxisticko-leninského světového názoru, socialistické etiky, socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu*“.¹⁰⁵

Z uvedených citací vyplývají priority vedení KSČ pro oblast školství. Jsou zde naznačena především kritéria pro výběr pedagogů, členů KSČ, v sekundárním školství – politické postoje, ochota dalšího (zejména ideologického) vzdělávání a aktivní zapojení do různých stranických činností.

Zásadním dokumentem charakterizujícím již učiněné změny v sekundárním školství se pro nás stala „Zpráva o celkových výsledcích politicko odborného hodnocení školských pracovníků a o kádrových opatřeních provedených k očištění a k politickému zpevnění orgánů školské správy národních výborů, škol a výchovných zařízení I. a II. cyklu v ČSR za období od 1. 9. 1969 do 1. 3. 1971“ (dále i v poznámkách pod čarou jen jako Zpráva). Tato Zpráva byla určena gremiální poradě ministerstva školství České socialistické republiky a zpracovali ji na základě podkladů od školní inspekce a krajských národních výborů ústřední školní inspektoři P. Fichl a J. Kroužek. Celkem zevrubně charakterizuje opatření, která byla přijata a realizována jednotlivými orgány v praxi, aby byla zabezpečena normalizace a konsolidace sekundárních škol na území dnešní České republiky. Veškeré dokumenty týkající se konkrétních obdobných opatření byly vedeny v režimu „tajné“ a zpřístupněny byly Národním archivem až v dubnu roku 2006.

¹⁰⁴ NA, ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 10, a. j. 9.

¹⁰⁵ Tamtéž.

Velký význam má pro nás také období, kterým se Zpráva zabývá, neboť je evidentní, že v tomto rozmezí proběhla majoritní část pohovorů a dalších personálních i jiných opatření v oblasti sekundárního školství. Přímo v archiválii se uvádí, že „proces očisty školských orgánů a škol od nepřátelských, pravicově oportunistických, protisocialistických a protisovětských živelů je v podstatě dokončen“.¹⁰⁶ Tímto je zřejmé, že na počátku roku 1971 byly provedeny poslední pohovory k výměně stranických legitimací. Neznamená to ovšem, že na pedagogy dále nebyl vyvíjen tlak a nebyli sledováni z hlediska jejich postojů k politické situaci. Naopak byl zaveden systém průběžného hodnocení, který byl funkční až do roku 1989. Vznik podobného systému je předvídan už i v samotné Zprávě.¹⁰⁷

Resort školství nevykazoval anomálii v časovém průběhu tzv. nápravných opatření oproti jiným úsekům společenského a hospodářského života v Československu. Celkově probíhal na centrální úrovni ve třech etapách:

- 1) Politicko-odborné hodnocení pedagogů, zejména vedoucích pracovníků
- 2) Realizace pohovorů k výměně stranických legitimací
- 3) Hodnocení nestraníků a členů jiných politických subjektů¹⁰⁸

Proces konsolidace školství započal již v průběhu prvního pololetí školního roku 1969/1970. Ovšem tato raná fáze hodnocení pedagogických pracovníků nesplnila očekávání nadřízených stranických a státních úřadů. Hodnocení probíhalo v zásadě uvnitř resortu, často přímo v rámci jednotlivé školy. Posudky na učitele psal zpravidla ředitel školy, nebo jiný vedoucí pracovník a obvykle se vyznačovaly vyšší mírou kolegiality (než tomu bylo například

¹⁰⁶ Viz Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹⁰⁷ Dokladem pro naše tvrzení může být například formulář „Návrh na zvýšení základního platu“ nebo různá tzv. komplexní hodnocení jednotlivých pedagogů, která zpravidla byla i přílohou podobných formulářů. V těchto materiálech se povinně uváděla míra politické angažovanosti hodnocené osoby, na předtištěném formuláři bylo i v části dalšího vzdělávání vždy na prvním místě politické školení. V části hodnocení učitele se k jeho osobě měl povinně vyjadřovat ředitel školy, místní ROH a školní inspektor. Posudek mohla projednat i lokální stranická organizace. Tyto dokumenty byly autorovi práce zapůjčeny k nahlédnutí emeritními pedagogy, s nimiž konzultoval danou problematiku.

¹⁰⁸ Hodnocení nestraníků nebo členů ostatních politických stran proběhlo podle vládního nařízení č. 213/1970.

v jiných odvětvích). Většinu těchto hodnocení vyšší orgány odmítly pro nízkou kritičnost a velkou formálnost, které měly maskovat skutečné postoje a skutky jednotlivých učitelů v období Pražského jara a vstupu vojsk států Varšavské smlouvy. Je pravděpodobné, že v tomto období nepanovala shoda mezi řediteli škol a vedoucími stranických nebo státních orgánů o struktuře a obsahu takového hodnocení. U některých ředitelů se projevila také nechuť podobné dokumenty vypracovávat.

Situace se změnila po vyhotovení závazných směrnic byrem ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích. Urychleně se konsolidovala ministerstva a národní výbory jako orgány státní správy. Jakmile byly provedeny personální výměny na těchto postech, přikročilo se k prověřování jednotlivých segmentů všech složek státní správy, a to včetně resortu školství. Mezi prvními prověřovanými se objevili ředitelé škol, jejich zástupci, školní inspektoři, vedoucí představitelé školských odborů a další vedoucí funkcionáři. Zaplnění vedoucích míst v sekundárním školství osobami, které byly politicky spolehlivé, bylo ústředním předpokladem pro pozdější realizaci plošných normalizačních opatření.

V další fázi se začaly orgány státní správy (především národní výbory) více zabývat rozborem událostí Pražského jara a po srpnu 1968. Vznikaly první systematické analýzy těchto období, které se zasílaly vyšším orgánům. Ty je zpravidla několikrát vracely k přepracování a nutily tvůrce hodnocení k větší konkrétnosti a podrobnosti. Jakmile byl dokončen sběr podobných zpráv na krajské úrovni a ty zde byly schváleny, odevzdaly se pro potřeby ministerstva školství. To teprve na základě těchto údajů vypracovalo komplexní zprávy a podklady pro nastávající pohovory. Proces tvorby hodnotících zpráv byl velmi zdlouhavý právě kvůli častému opakovanému přepracování. Největšími nedostatky byla v prvním provedení zejména povrchnost, nekonkrétnost, nekritičnost nebo upozornění na pozitivní oblasti. Není bez zajímavosti, že mnohé zprávy ze samotných škol se velmi podobaly, z čehož se dá usuzovat na určitou míru spolupráce mezi řediteli jednotlivých škol (viz Zpráva, s. 2).

Mírným paradoxem při realizaci tzv. nápravných opatření byla nikoli nečetná situace, kdy škole byla vytýkána nízká informační hodnota požadovaných dokumentů, ale situace, kdy mezitím došlo k výměně na vedoucí pozici. Nový ředitel tak mohl přijít do prostředí, které předtím neznal, a jeho prvním úkolem bylo do detailů propracovat zprávu sepsanou jeho předchůdcem o chování kolegů ve zmiňovaném období.

Z analyzovaných archivních materiálů se nám podařilo zjistit, že celkově bylo prověřováno 128 921 učitelů prvního a druhého cyklu. Z tohoto počtu působilo 27 420 pedagogů na středních školách a středoškolských zařízeních všech typů. Zjištěné údaje uvádíme sumarizované do následující tabulky.

Tab. č. 2: Přehled personálních změn u učitelů působících v zařízeních středoškolského typu v období 1969–1971¹⁰⁹

Počet pedagogů celkem k 1. 9. 1969 ¹¹⁰	27 420
Celkem propuštěno, přeřazeno nebo přeloženo z politických důvodů	1 981
Z toho propuštěno rozvázáním pracovního poměru	519
Celkem propuštěno, přeřazeno nebo přeloženo z jiných důvodů	1 268
Z toho propuštěno rozvázáním pracovního poměru	642
Celkový počet uskutečněných personálních změn	3 249
Předpokládaný následný počet změn do konce roku 1971	464

Dále víme, že 503 učitelů bylo nuceno odejít do důchodu a u 539 osob byl rozvázán pracovní poměr kvůli nelegálnímu pobytu v zahraničí (z toho bylo 23 vedoucích pracovníků ve školství).

¹⁰⁹ Zdroj: Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹¹⁰ V tomto čísle jsou zahrnutí také všichni pedagogové, kteří působili i na jiných druzích školských zařízeních určených pro středoškolské studenty. Máme na mysli například samostatné domovy mládeže a různá výchovná zařízení. Počet pedagogů vyučujících pouze na sekundárních typech škol uvádíme v tabulce č. 2.

Mezi nejčastěji zmiňované politické důvody, pro které musel učitel opustit svoji profesi, se řadil odlišný postoj k intervenci vojsk států Varšavské smlouvy, aktivní vystupování proti ní nebo vyšší angažovanost v procesu Pražského jara, nevhodná práce se studenty v tomto duchu. U ředitelů to bylo také kvůli tomu, že nebránili svým podřízeným ve vystupování proti socialistickému bloku, podporovali vůči státu nepřátelské aktivity nebo nevyvodili vážné důsledky z nové politické situace v zemi.

Průkaznost tzv. politických důvodů byla v zásadě dvojitá. Někteří pedagogové se skutečně veřejně i písemně pustili do určité kritiky režimu, jiní museli čelit podobným nařčením přesto, že jejich činnost nijak výrazněji nevybočovala z chování v předchozích letech. V těchto případech se jednalo spíše o osobní útoky různých jednotlivců nebo skupin.

Z pohledu normalizátorů se za nejvážnější prohřešky považovala angažovanost v tzv. pravicových centrech. Jednalo se o organizace nebo výzvy vzniklé v roce 1968, které neaktivněji vystupovaly v období Pražského jara a požadovaly po vládě určité reformní kroky. Jmenovitě to byl Klub angažovaných nestraníků, K 231, nebo to byli signatáři výzvy L. Vaculíka 2 000 slov. Nejčetnější zapojení pedagogů do těchto uskupení vykazoval Severomoravský a Severočeský kraj (viz také tabulka č. 4). Analýza školní inspekce prokázala spojení s uvedenými organizacemi celkem 276 pedagogům (z toho 202 aktivně vystoupilo na podporu požadavků L. Vaculíka a jeho výzvy), přičemž se všemi byl rozvázán pracovní poměr. Dvě stě jich bylo přeloženo na jinou školu, zbývajících 76 muselo školství definitivně opustit.¹¹¹

Pod pojmem jiné důvody se skrývalo nejčastěji porušení pracovní kázně, neschopnost vykonávat funkci (vedoucí, třídní, poradenskou). Tyto obecné formulace při kritičtějším rozboru neobstojí, neboť většinou se o pedagogovi rozhodovalo na základě jiných údajů, zejména uvedených v předešlém odstavci. Klíčový byl také postoj prověřované osoby ke vstupu

¹¹¹ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972. Dokument hovoří dokonce o konkrétních školách, které se podle pisatelů dopustily nejvážnějších prohřešků, a sice kolektivního souhlasu s výzvou 2 000 slov. Jednalo se například o gymnázium v Litoměřicích nebo Ústí nad Labem.

vojsk států Varšavského paktu do Československa. Kdo s touto skutečností neprojevil souhlas, automaticky ztrácel důvěru pracujících.

V tabulce jsme uvedli pouze počet osob, které buď musely ze sekundárního školství úplně odejít, anebo ty, které byly přeřazeny na jinou školu, či jiný stupeň. Ve většině případů postihly ty, kteří odešli na jiné pedagogické pracoviště, další sankce. Jednalo se nejčastěji o zákaz překročení základní míry vyučovací povinnosti, zastavení platového postupu nebo příslušný pedagog nesměl být nadále třídním učitelem. Tyto sankce postihly na 2 406 pedagogů. Naopak 2 492 učitelům byla nabídnuta vyšší nebo lepší pozice.¹¹² Pro lepší přehlednost uvádíme níže v tabulce sumarizaci četností jednotlivých druhů restrikcí u učitelů na středních školách a v tabulce č. 3 počty vedoucích školských pracovníků, kteří byli zasaženi normalizačními opatřeními.

Tab. č. 3: Přehled personálních změn a sankcí u učitelů středních škol v období 1969–1971¹¹³

Personální změny	Počet učitelů
Počet učitelů středních škol k 1. 9. 1969	21 772
Rozvázán pracovní poměr z politických důvodů	424
Přeřazení z politických důvodů	813
Změny z jiných důvodů (přeřazení, propuštění)	925
Počet personálních změn celkem	2 162
Restrikční opatření	
Počet učitelů, kteří nesmějí překročit základní míru vyučovací povinnosti	351
Počet učitelů, kteří nesmějí být třídními učiteli	401
Počet učitelů, kterým byl zastaven platový postup	149
Uplatněné sankce celkem	901

¹¹² Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹¹³ Zdroj: Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

Tab. č. 4: Přehled personálních změn u vedoucích pracovníků středních škol v období 1969–1971¹¹⁴

	Ředitelé	Zástupci ředitelů	Celkem
Počet vedoucích pracovníků k 1. 9. 1969	975	1 140	2 115
Rozvázán pracovní poměr z politických důvodů	41	22	63
Přeřazení z politických důvodů	282	323	605
Změny z jiných důvodů (přeřazení, propuštění)	53	49	102
Počet personálních změn celkem	376	394	770

Z uvedených čísel vyplývá, že svoji pozici musel opustit méně než každý třetí vedoucí pracovník působící na střední škole, ať už byly důvody pro jeho odvolání jakékoli. Dále vidíme, že přibližně každý dvacátý učitel na střední škole byl nějakým způsobem perzekvován.

Politické prověrky a přijímání různých normalizačních opatření s sebou přinášela i mírně kuriózní situace. Podle instrukcí ministerstva školství bylo nutné odebrat pedagogům, kteří nedostali pozitivní hodnocení, všechna vyznamenání a čestné tituly. Týkalo se to nejméně 181 učitelů, zejména ředitelů škol. Naopak vyznamenávání a rehabilitování byli ti, kteří se stavěli negativně k procesům Pražského jara a pozitivně vnímali internacionální vpád vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa ještě před zahájením politických prověrek. Normalizačním režimem bylo rehabilitováno 98 učitelů, z čehož 59 využilo nabídku k povýšení. Zbylí jedinci odmítli kariéerní postup a spokojili se s udělením čestných titulů nebo státních vyznamenání.¹¹⁵

Zaměříme-li se na problematiku transferu pedagogů podle typů škol, zjistíme, že nejvíce byly personálními přesuny oslabeny střední průmyslové školy a tzv. střední všeobecné vzdělávací školy, nynější gymnázia. Důvod,

¹¹⁴ Zdroj: Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹¹⁵ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

proč na ně byla zaměřena největší pozornost prověřkových komisí, je zřejmý. Studenti průmyslových škol a gymnázií se nejvíce angažovali v různých projevech, které režim považoval za antisocialistické. Většina studentů těchto škol také chtěla pokračovat ve studiu na vysoké škole a měla se stát tzv. pracující inteligencí.

Když porovnáme procento pedagogů vyloučených ze škol z politických důvodů u průmyslových škol a gymnázií například s ekonomickými nebo zemědělskými školami, pak zjistíme, že na gymnáziích a průmyslových školách byl rozvázán pracovní poměr až trojnásobnému množství učitelů.

Přesuny pedagogů ze škol se pochopitelně projevily na chodu školských zařízení. Zejména ve školách, na nichž se vyučovaly odborné předměty, jako jsou například právě průmyslové, umělecko-průmyslové školy a odborná učiliště.

Získaná data je zajímavé porovnat i z územně-geografického hlediska. Zde ovšem nemáme k dispozici ukazatele zvlášť pro sekundární školství, nicméně přesto mají tato čísla jasnou vypovídající hodnotu. Ukáží nám, v jaké intenzitě byly vedeny prověrky a perzekuční opatření vůči ředitelům, jejich zástupcům a učitelům v jednotlivých krajích.

Tab. č. 5: Přehled personálních změn u vedoucích pracovníků a pedagogů SŠ a ZŠ podle krajů v období 1969–1971¹¹⁶

Kraje	Vedoucí pracovníci	Učitelé	Celkem
Praha	353	1 250	1 603
Středočeský	409	839	1 248
Jihočeský	275	660	935
Západočeský	295	801	1 096

¹¹⁶ Zdroj: Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

Severočeský	580	2 158	2 738
Východočeský	586	1 854	2 440
Jihomoravský	659	1 891	2 550
Severomoravský	663	1 807	2 470
Celkem	3 820	11 260	15 080

Na základě těchto údajů můžeme konstatovat, že oba moravské kraje v zásadě vykazují vyšší procento pedagogů zasažených určitým druhem sankce než kraje nacházející se na území Čech. A to i přesto, že také zde kraje Severočeský a Východočeský udávají téměř dvojnásobné hodnoty než zbývající české kraje. Důvodů pro tuto skutečnost může být přirozeně více. Záleželo především na složení pohovorových komisí, které mohly pracovat s větší či menší angažovaností, na obměněných krajských a okresních vedoucích funkcionářích, kteří přistupovali k realizaci konsolidačních opatření s různou intenzitou a samozřejmě na míře skutečného zapojení středoškolských pedagogů do činností, které byly režimem potírány.

Pokud bychom sledovali personální výměny pedagogů v sekundárním školství z pohledu jejich aprobací, zjistili bychom, že nejdůkladnější prověrky podstoupili učitelé společenskovedních předmětů – zejména občanské výchovy a základů filozofie. Celkově na základních i středních školách tyto předměty vyučovalo 10 190 pedagogů, přičemž při pohovorech bylo zjištěno, že 353 z nich nemělo tzv. vhodné předpoklady. Těmito předpoklady je míněn vztah ke KSČ, kdy zmiňovaných 353 osob bylo ze strany již před pohovory vyškrtáno nebo vyloučeno. Po prověrkách bylo zakázáno dále vyučovat společenskovední předměty přibližně 15 % učitelům v základním a 40 % ve středním školství (z celkového počtu 10 190 pedagogů).¹¹⁷

¹¹⁷ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

Komunistická strana Československa velmi dbala, aby místa učitelů společenskovedních předmětů na středních školách obsadily tzv. spolehlivé osoby. Podle nepsaných pravidel mohli tyto obory z velké většiny přednášet pouze členové strany, zpravidla přímo vedoucí pracovníci škol. Ve zprávě se přímo píše: „*Učitelé vyloučení nebo zbavení členství v KSČ vyučují těmto předmětům dočasně a jen v mimořádných případech.*“¹¹⁸ Pokud se jednalo o osoby politicky neangažované nebo členy jiných parlamentních stran, tak ti byli pod velmi pečlivým dohledem stranických či státních orgánů.

Perzekuční opatření se netýkala jenom pedagogů v sekundárním školství. Byly zkoumány i případy studentů. K březnu roku 1971 bylo ze studia vyloučeno 73 žáků, 75 bylo zakázáno pokračovat ve studiu na vysoké škole a 103 studentů bylo buď přeřazeno na jinou školu, nebo potrestán jiným kázeňským trestem (zpravidla sníženou známkou z chování nebo důtkou). Několik dalších případů se ještě v této době projednávalo.¹¹⁹

7.1 Hodnocení výsledku pohovorů z pohledu normalizátorů

Hlavním pramenným zdrojem se stal spisový archivní materiál pocházející z fondu ministerstva školství nebo Ústředního výboru KSČ. Jsou to různé informativní zprávy, jejichž adresátem je buď přímo ministr školství české socialistické republiky, nebo vláda. Konkrétně máme na mysli například „Zprávu o plnění úkolů ve školním roce 1971/1972 a návrh hlavních úkolů pro rok 1972/1973“, „Zprávu o výsledcích přijímacího řízení na střední a vysoké školy ve školním roce 1971/1972“, „Charakteristiku dosavadních výsledků konsolidačního procesu ve školství a hlavní úkoly ve školním roce 1971/1972“, nebo již citovanou „Zprávu o celkových výsledcích politicko odborného hodnocení školských pracovníků

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

a o kádrových opatřeních provedených k očištění a k politickému zpevnění orgánů školské správy národních výborů, škol a výchovných zařízení I. a II. cyklu v ČSR za období od 1. 9. 1969 do 1. 3. 1971“ a mnohé další dokumenty, které se však často opakují, nebo citují vzájemně.¹²⁰

Z archivních materiálů se nám podařilo zjistit hlavní priority vedení KSČ pro oblast školství po XIV. sjezdu strany, které níže v upravené a zkrácené podobě uvádíme:¹²¹

- 1) Konsolidace na školách a ve školské správě, aktivizace členské základny na školách, třídní složení studentů středních a vysokých škol
- 2) Komunistická výchova ve školách, občanská nauka ve školách I. a II. cyklu, úroveň učebnic
- 3) Výběr učitelů, jejich výchova a postavení
- 4) Aktivita ROH, SSM na školách, rozvoj mimoškolních aktivit
- 5) Příprava studentů na dělnická povolání
- 6) Ekonomické zajištění rozvoje školství
- 7) Vědecká a pedagogická činnost vysokých škol zaměřená na společenskou praxi

Většina analyzovaných archiválií charakterizuje atmosféru v období, ve kterém se konaly pohovory, jako značně neklidnou. Jak představitelé vládnoucího režimu, tak běžní občané pociťovali silné existenční obavy, které měly mnoho podob. Přestože se hodnotící zprávy rozebírající průběh hlavní fáze normalizačních opatření snažily budit zdání objektivnosti, pozorného čtenáře nemohou oklamat. V prvních etapách pohovorů na lokální úrovni měli i ti, kteří je vedli, obavu o vlastní pozice, neb všechny zprávy a výsledky byly schvalovány několika nadřízenými orgány (obvykle na

¹²⁰ Úplný bibliografický zápis dokumentů je uveden v seznamu pramenů.

¹²¹ NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 82, a. j. 78

úrovni okresu a kraje, případně přímo ministerstva). Proto někteří vystupovali příliš horlivě, jiní naopak mírněji. Do procesu hodnocení vstupovali i subjektivní vlivy (sympatie, antipatie) z dřívějšího období, anebo různé nepodložené zprávy od anonymů.¹²²

Našlo se jen málo pedagogů, kteří protestovali proti výsledkům pohovorů. V naprosté většině případů byly přijaté změny oficiálně provedeny po dohodě obou stran. K více konfliktům kvůli výsledkům pohovorů docházelo spíše uvnitř stranických či státních orgánů (máme na mysli např. lokální pracoviště školních inspektorů, orgány revolučního odborového hnutí, základní organizace KSČ, místní národní výbory či okresní výbory KSČ). Soudní spory proběhly v mizivém procentu řešených případů (např. v celém Západočeském kraji podalo 7 pedagogů základních škol žalobu na státní školskou správu, přičemž dva z nich se svou stížností uspěli).¹²³ Důvodem, proč se učitelé majoritně podvolovali návrhům posudkových komisí, byly většinou existenční obavy. Neúspěch v soudních sporech byl zapříčiněn mimo jiné speciálně přijatou legislativou, která umožňovala rozvázání pracovního poměru pro různé důvody (viz také kapitola 6.1).

Normalizační strategií pro oblast školství bylo nejprve resort oprostít od osob, které nesplňovaly očekávání vedení KSČ ohledně změny politické linie. Následně se mělo znovu začít aktivněji ideologicky pracovat se stávající členskou základnou. Odborná hlediska se v tomto procesu příliš neuplatňovala, mnohem důležitější byl tzv. kádrový profil pedagoga. Primární cíl – tedy očista členské základy – byl splněn díky realizaci směrnic k pohovorům.

Dlouhodobější cíl – ideologická školení – byl v praxi hlavně zpočátku problematický. A to především kvůli značnému narušení v systému základních členských organizací. Jednak došlo až ke 39% úbytku stranické členské základny u učitelů základních a středních škol,¹²⁴ dále situaci

¹²² K těmto závěrům nás dovedl průzkum archivních materiálů a spisů z pohovorových komisí Univerzity Palackého. Tyto výsledky byly publikovány – viz HUBÁLEK, T. Poznámky k procesu normalizace na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. In *Historica Olomucensia*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 39, roč. XXVII, 2011.

¹²³ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹²⁴ NA, ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 10, a. j. 9.

komplikovaly transfery pedagogů mezi různými stranickými organizacemi a v neposlední řadě v několika případech úbytek členů v ZO KSČ na škole vedl buď ke sloučení podobných organizací, nebo k jejich úplné likvidaci. Například v Jihomoravském kraji zaniklo 26,6 % stranických organizací a ve Východočeském kraji neobnovilo svoji činnost 21,4 % ZO KSČ na středních a základních školách.¹²⁵ Z tohoto pohledu byly nejohroženějšími základní stranické organizace v menších sídlech, anebo na gymnáziích a průmyslových školách ve městech, kde došlo k nejvýraznějším změnám ve složení pedagogického sboru.

Z pohledu normalizátorů situaci komplikoval i fakt, že až 70 % členů vedení ZO KSČ tvořili nově lidé, kteří s podobnou činností neměli žádné zkušenosti z minulosti.¹²⁶ Mnozí členové byli také kritizováni pro přílišnou pasivitu, která brzdila tempo ideové osvěty v nejnižších stranických strukturách.

I přes uvedené problémy byl proces konsolidace školství (v časovém rozmezí 1969–1971) vnímán samotnými normalizátory spíše pozitivně. Tak zvaná kádrová očista proběhla vcelku rychle a dopady na školství v praxi¹²⁷ byly spíše bagatelizovány s důrazem na politickou nutnost provedených změn. Naše závěry potvrzují mimo jiné i archivní prameny, v nichž se uvádí, že *„změny ve vedoucích funkcích, přeložení učitelů na jiná pracoviště a odchod pravcově exponovaných pracovníků z funkcí přispěly ke konsolidaci učitelských kolektivů, k jejich odpovědnější činnosti a ke zvýšení pracovní kázně“* a dále také, že *„do vedení školských odborů krajských národních výborů a okresních národních výborů a na místa školních inspektorů přišli noví pracovníci, kteří jsou politicky i odborně na výši, ale většinou bez potřebných zkušeností.“*¹²⁸ V této souvislosti se uskutečnilo v letech 1971–1973 ve větší intenzitě mnoho školení na krajské a okresní

¹²⁵ NA, ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 10, a. j. 9.

¹²⁶ NA, ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 10, a. j. 9.

¹²⁷ Pod těmito problémy rozumíme zejména odchod kvalifikovaných středoškolských pedagogů a odraz tohoto stavu v reálné podobě.

¹²⁸ Obě citace viz Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

úrovni. Sami normalizátoři ovšem označují podobná opatření za jednorázová a nedostačující.¹²⁹

Mezi hlavní úkoly pro školní rok 1971/1972 tedy patří dokončení personálních otázek v celém systému školství (především vyřešení situace na školách, na nichž byli ponecháni učitelé kvůli své odbornosti, kterou nemohl v minulém období nikdo kvalifikovaný zastoupit), zkvalitnění a zefektivnění činnosti školských orgánů a výchovné práce škol.¹³⁰ Zde je na místě zdůraznit, že v tehdejší době kladli nejvyšší představitelé státu důraz na kvalitu výchovné, nikoli vzdělávací funkce školy. Toto tvrzení podtrhuje i fakt, že ve školním roce 1971/1972 byla do šestého ročníku zařazena jedna vyučovací hodina občanské výchovy týdně a ve druhém pololetí předmět branná výchova. V sekundárním školství byl zaváděn ve všech ročnících předmět nazvaný občanská nauka.¹³¹

Pozitivem při zavádění těchto předmětů do výuky byla konzistentnost systému zejména v sekundárním školství, kdy byla v dřívějším období různá náplň podobných předmětů. A to včetně jejich odlišných pojmenování na jiných typech středních škol (nový předmět – občanská nauka, se dříve mohl vyučovat pod názvem základy filozofie, společenské nauky apod.).

Negativa této změny ovšem převážila klad terminologického sjednocení. V osnovách pro předmět občanská nauka došlo „*k výraznějšímu posílení celkového ideově výchovného působení škol, formování politických a občanských postojů mladých lidí a jejich marxisticko-leninského světového názoru*“.¹³² Jak jsme již naznačili v předchozí kapitole, pedagogové, kteří mohli vyučovat občanské nauce, byli velmi pečlivě vybíráni a sledováni ve své činnosti. Tento předmět podléhal v nejvyšší míře komunistické ideologii. K posílení „*marxisticko-leninského světového názoru*“ u studentů středních škol měly také posloužit mimoškolní studentské organizace (viz kapitola

¹²⁹ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹³⁰ NA, ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 10, a. j. 9.

¹³¹ Nařízení bylo schváleno po projednání a schválení byrem ÚV KSČ v květnu 1970.

¹³² NA, ÚV KSČ, fond 02/1, sv. 10, a. j. 9.

6.3). Učitelé zase museli v průběhu školního roku povinně absolvovat buď stranické vzdělávání nebo politické školení, které pořádaly školské orgány. Nadto museli navštěvovat různé ideologické konference a semináře, které se připravovaly na úrovni okresu nebo kraje.

Ve školním roce 1971/1972 došlo ke změnám i ve školské inspekci. Kromě výrazných personálních transferů (které se ovšem provedly již v roce 1970) byly ministerstvem školství stanoveny inspekci některé další úkoly. Například měli školní inspektoři prověřovat učebnice a navrhnout opatření ke zjištěným závadám. V tomto ohledu jim bylo vodítkem usnesení předsednictva ÚV KSČ z 11. února 1972 o vydávání a rozšiřování politické a společensko-vědní literatury.

Pozornost byla věnována výběru didaktického materiálu, ukázek obsažených v učebnicích, zejména pak těm, které pojednávaly o dějinách ČSR po roce 1918. Pokud nebyl text v učebnici shledán dostatečně angažovaným za tzv. marxisticko-leninskou politiku KSČ, nebo byli autoři učebnic shledáni „politicky“ nezpůsobilí, byla učebnice nedoporučena k dalšímu využívání ve výuce. Do září 1972 bylo ze systému schválených školních didaktických pomůcek vyřazeno 133 druhů učebnic společenskovědních předmětů. O rok později přibylo na index zakázaných školních publikací dalších 64 odborných titulů. Naopak nově bylo vydáno 43 učebních textů v roce 1972 a 130 v roce 1973.¹³³ Pro zajištění vydávání nových učebnic byly při ministerstvu školství zřízeny speciální ediční rady. Na uvedených číslech je patrné, že z tohoto pohledu byly společenskovědní předměty v porovnání s ostatními předměty zasaženy cenzurou naprosto nesrovnatelně silněji. Školní inspektoři se také měli podílet na zvyšování kvality pedagogických časopisů ve spolupráci s ministerstvem školství.¹³⁴

Ministerstvo školství české socialistické republiky také zintenzivnilo dohled nad organizacemi, jejichž řízení spadalo do jeho gesce. Byly to Výzkumný ústav pedagogický, Výzkumný ústav odborného školství, Státní pedagogické nakladatelství, Ústav školských informací a Komenium. Dále

¹³³ NA, AÚV KSČ, fond 0/1, svazek 82, a. j. 78.

¹³⁴ Není prokazatelné, zda byl zpočátku kladen důraz na odbornou či na ideologickou kvalitu pedagogických publikací.

chtělo ministerstvo posílit spolupráci s kraji a začalo pořádat společná jednání pro úředníky z centra a z jednotlivých krajů. V neposlední řadě si vytklo do budoucna za cíl sjednotit veškeré právní a školské předpisy (např. systémy hodnocení, odměňování, pracovně-právní normy).

Jak jsme již naznačili, proces tzv. konsolidace ve školství byl normalizátory hodnocen spíše pozitivně, přičemž hlavním kritériem pro posuzování jeho úspěšnosti se jednoznačně stalo ideově-politické hledisko. Naše závěry potvrzuje mimo jiné dokument shrnující některé výsledky normalizačních opatření, v němž je uvedeno, že „*proces očisty a kádrové konsolidace byl ve školství proveden v souladu se stranickou linií, v podstatě důsledně a zásadově*“.¹³⁵ Dále se v pramenu uvádí, že proces „*politické destrukce*“ byl v různých lokálních centrech a jednotlivých školách odlišný stejně jako připouští „*různá měřítká při posuzování politických provinění jednotlivých pedagogických pracovníků*“.¹³⁶

Mírný optimismus normalizátorů potvrzuje i následující text: „... *učitelstvo jako celek politicky nezklamalo... a odmítáme názory, že je brzdou konsolidačního procesu.*“¹³⁷

Shrnutí

V sedmé kapitole jsme charakterizovali na základě podkladů z archivních pramenů způsob, cíle a důsledky normalizačních opatření na centrální úrovni. Náš pohled doplníme v následující kapitole o lokální rozměr. Ve srovnání obou částí jsou určitá zajímavá fakta, která dokazují odlišnost průběhu normalizace na různých úrovních. Například z dokumentů, které byly předloženy ÚV KSČ, vyplývají spíše pozitivní závěry. Naproti tomu na lokální úrovni vyjadřoval KV KSČ v Ostravě minimálně do

¹³⁵ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹³⁶ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

¹³⁷ Zpráva, NA, fond MŠ 1967–1972.

poloviny roku 1970 velkou nespokojenost s činností OV KSČ v Olomouci a místních pohovkových komisí. Podrobnosti uvádíme v následující části disertační práce.

Sedmou kapitolu jsme záměrně obohatili o část, popisující průběh normalizace ve školství z pohledu těch, kteří se na ní aktivně podíleli. Poskytuje nám to zcela reálnou představu o tehdejší realitě. V následující kapitole bude dán naopak prostor jedné z obětí normalizačních perzekucí. Tím jsme v obou případech docílili přísunu určitých dosud nepublikovaných faktografických údajů a snažili se zajistit objektivnější přístup k celé problematice.

8. Situace v sekundárním školství v olomouckém regionu v období normalizace

Ve třetí kapitole jsme nastínili vlastní pojetí metody J. Polišínského. Zatímco v předcházející kapitole jsme se zabývali makroanalýzou, v následující části se budeme věnovat analýze středního dosahu v deskripci minulých událostí. Nejprve stručně popíšeme strukturu sekundárního školství v olomouckém regionu (dříve okrese) a v ostatních podkapitolách se budeme věnovat další dílčí problematice. Většinu uváděných informací jsme čerpali z citovaných archivních pramenů. Analýzou mnoha desítek stran materiálů jsme získali unikátní svědectví o tehdejší normalizační realitě.

Shodně jako v celé tehdejší České socialistické republice, také na území bývalého olomouckého okresu byla všechna školská zařízení rozčleněna na zařízení pro předškolní výchovu a školy tzv. I. a II. cyklu. Navíc přímo v Olomouci působila ještě vysoká škola – Univerzita Palackého. Dále zde fungovala zařízení, která nebyla považována za školské instituce. Jednalo se například o tzv. lidové školy umění, jazykové školy, domovy pionýrů a mládeže, které byly souhrnně označovány jako tzv. zařízení pro výchovu.¹³⁸

Mezi předškolní zařízení patřily především mateřské školy a dále tzv. dětské útulky a domovy pro děti předškolního věku. Školy prvního cyklu tvořily úplné i neúplné základní devítileté školy¹³⁹ a školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Do systému škol II. cyklu se přiřazovaly střední všeobecně vzdělávací školy (později gymnázia), odborné školy (například zemědělské, průmyslové) a učňovské školy (odborná učiliště, učňovská střediska). Stručný statistický přehled o jiných typech škol než sekundárních vypovídá následující tabulka.¹⁴⁰

¹³⁸ Statistická ročenka okresu Olomouc, s. 173.

¹³⁹ Pod pojmem neúplná ZDŠ si musíme představit základní školu pouze s několika ročníky.

¹⁴⁰ Údaje se vztahují ke školnímu roku 1970/1971 a k celému olomouckému okresu. Zdroj: Statistická ročenka okresu Olomouc.

Tab. č. 6: Přehled a kapacita školských zařízení (vyjma sekundárního školství) na území olomouckého okresu ve školním roce 1970 - 1971

Počet mateřských škol	155
Počet tříd MŠ	262
Počet dětí v MŠ	6 784
Počet základních devítiletých škol	152
Počet tříd ZDŠ	1 058
Počet žáků ZDŠ	27 192
Počet vysokých škol	1
Počet fakult ¹⁴¹	5
Počet studentů	3 782

Naši pozornost jsme však soustředili na školství sekundární. Ty se v základu dělily na školy odborné, učňovské a na školy všeobecně vzdělávací. Posledně jmenované se postupně transformovaly na gymnázia. V roce 1971 fungovalo v okrese Olomouc pět středních všeobecně vzdělávacích škol, kde se v 54 třídách vzdělávalo 1 669 studentů. Zatímco naprostá majorita tříd byla určena studentům v prezenční formě, dvě třídy byly naplněny studenty, kteří si doplňovali vzdělání večerním studiem (celkem jich bylo 34). Absolutorium bylo ukončeno maturitní zkouškou. Jen pro zajímavost můžeme uvést, že z celkového počtu 1 669 studentů bylo 1 071 dívek.¹⁴²

¹⁴¹ V počtu fakult panuje jistá diskrepance. Tehdejší Univerzita Palackého měla v roce 1971 fakulty lékařskou, přírodovědeckou, filozofickou a pedagogickou. Teologická fakulta neoficiálně sice byla počítána do svazku univerzity, nicméně oficiálně to byla pouze pobočka Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích.

¹⁴² Zdroj: Statistická ročenka okresu Olomouc. V tomto i následujících přehledech nejsou zahrnuta data z učňovského školství, neb nejsou z této doby k dispozici.

Ve stejném roce¹⁴³ fungovalo na shodném území sedm středních odborných škol. Z toho byly tři školy průmyslové a vždy po jedné školy ekonomické, zdravotnické, zemědělské a tzv. dívčí škola. Podrobnější údaje uvádíme níže:¹⁴⁴

Tab. č. 7: Přehled a kapacita středních odborných škol na území olomouckého okresu ve školním roce 1971 - 1972

Typ střední odborné školy	Počet škol shodného typu	Počet tříd ¹⁴⁵	Počet žáků		Absolventi (1970/1971)
			celkem	z toho dívek	
Průmyslová	3	35	1 017	131	201
Ekonomická	1	15	524	470	148
Zdravotní	1	21	645	618	182
Zemědělská	1	8	228	101	58
Dívčí	1	3	71	71	47

Určitou statistickou zajímavost nám tato data poskytla mimo jiné v zastoupení studentek na celkovém počtu studujících. Ponecháme-li stranou čistě dívčí školu (kam muži neměli přístup) pak zjistíme, že nejmenší procentuální podíl z celkové sumy studentů měly dívky na průmyslových školách (13 %), následované s výrazným rozdílem školou zemědělskou (44 %). Poměrově přesně opačné rozdíly vykazovala škola ekonomická (90 %) a zdravotní (96 %).

Na území olomouckého okresu bylo tedy možno získat maturitní vzdělání na 12 sekundárních školách. Zbývající školy poskytovaly jako nejvyšší formu vzdělání pouze výuční listy.

¹⁴³ K 31. 12. 1971.

¹⁴⁴ Zdroj: Statistická ročenka okresu Olomouc.

¹⁴⁵ Uvádíme pouze počet tříd i studentů v prezenční formě studia.

8.1 Realizace výměny legitimací OV KSČ v Olomouci

V listopadu 1969 odeslal první tajemník KSČ Gustav Husák všem krajským a okresním organizacím KSČ dopis, ve kterém vyjadřuje nespokojenost s nedůsledným plněním závěrů zářijového pléna ÚV KSČ (především na úrovních ZO KSČ) a vyzýval k urychlenému a důslednému očištění stranického aparátu. Varuje před tím, že pokud nebudou KV a OV KSČ důslednější ve svém tlaku na ZO KSČ, pak může dojít k situaci, že *„připravovaná výměna členských průkazů proběhne v některých základních organizacích formálně, nesplní svůj účel – aktivizovat každého poctivého komunistu, oprostít stranu od lidí nečestných, zkompromitovaných a těch, kteří se nedokázali zbavit názorů cizích marxismu leninismu.“* V dopise také radí posílit kontrolu ZO KSČ prostřednictvím *„ofenzivního nástupu k činnosti vyšších stranických orgánů“*, které musí být *„urychleně důsledně očištěny od všech šířitelů a nositelů pravicově oportunistických a antisovětských nálad.“* Na závěr šestistránkového dopisu vyjadřuje G. Husák přesvědčení, že *„celá naše strana má již dostatek sil k ofenzivnímu nástupu k rychlé konsolidaci a upevnění strany, jakožto základního kamene a rozhodujícího předpokladu k překonání nenormální situace v celé naší společnosti.“*¹⁴⁶

Z výše uvedeného dopisu je patrné jak enormní úsilí vyvíjel ÚV KSČ, aby bylo co nejdříve zahájeno řízení se všemi, kteří neodpovídali představám nové politické linie. Vágní a nekonkrétní označení se mohla použít – a také v mnoha případech použila – při hodnocení činnosti jedinců a byla důvodem pro zahájení disciplinárního řízení.

Cíle, které ve svém dopise naznačil G. Husák, začalo OV KSČ v Olomouci důrazněji plnit prakticky záhy po seznámení se s jeho textem. V určitém časovém sledu zasílal podrobná hlášení o vlastním postupu KV KSČ do Ostravy, který vypracovával vlastní analýzu. Ta se stala podkladem pro jednání předsednictva KV KSČ v Ostravě, které se vyjadřovalo ke

¹⁴⁶ Opis dopisu G. Husáka z listopadu 1969. SOkA Olomouc, fond M6/122.

zprávám a případné připomínky sdělovalo přímo vedení OV KSČ v Olomouci.

Na Olomoucku lidé vnímali události roku 1968 relativně bouřlivěji než v jiných okresních městech. Jedním z důvodů bylo i zapojení studentů Univerzity Palackého do reformního procesu. O to důrazněji a razantněji zde musela být realizována určitá konsolidační opatření z pohledu stranického aparátu. Na začátku roku 1969 se však velmi vážně střetli zastánci reformního proudu, kteří doposud zastávali nějaké funkce v okresní nomenklatuře, s těmi, kteří podporovali Husákovu frakci v KSČ. Od 17. dubna 1969, kdy zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa do svého čela zvolilo právě Husáka, bylo všem představitelům okresu zřejmé, jakým směrem je potřeba se dále ubírat.

Na úrovni okresu došlo k vážnému střetu dvou politických stranických koncepcí dne 19. června 1969. Výsledkem tohoto pléna OV KSČ byl odchod 17 členů okresní nomenklatury, z toho 14 administrativních pracovníků. Později došlo k odstranění dalších 10 osob, takže ke květnu 1970 (kdy již proběhla největší vlna pohovorů k výměně stranických legitimací) aparát OV KSČ opustilo 27 lidí. Všichni byli také vyloučeni z KSČ. Další změny byly provedeny v komisích OV KSČ, které muselo opustit 18 osob. V zápise ze schůze předsednictva se v této situaci píše, že navíc: *„byl zcela reorganizován aktiv OV tak, aby jeho členy byli pouze ti soudruzi, kteří stáli na správných pozicích.“*¹⁴⁷

V květnu 1970 vznikl materiál nazvaný: „Průběžná zpráva o stavu ve výměně členských legitimací v okresní stranické organizaci v Olomouci“.¹⁴⁸ V něm je popisován vývoj událostí v olomouckém okrese z pohledu již nově zvolených funkcionářů. Dokument popisuje, jak byla okresní organizace KSČ zasažena *„pravicovým oportunistem a revisionismem“* a že také došlo *„k aktivizaci antisocialistických sil mimo stranu (autoři měli na mysli především KAN a K 231, pozn. autora). „Pravicoví oportunisté a revisionisté*

¹⁴⁷ Zápis ze 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 20. 5. 1970. SOkA Olomouc, fond M6/122, sign 66/6.

¹⁴⁸ Tamtéž.

si vynutili konání III. okresní konference“ v roce 1968, na které se snažili uspět ve volbách v orgánech okresního výboru. Po dubnové výměně vedení KSČ „jsme přistoupili k přímému boji proti pravici ve straně a antisocialistickým živlům ve společnosti. Na prvním místě stála otázka očisty orgánů okresního výboru.“

Po červnové schůzi pléna OV KSČ v roce 1970¹⁴⁹ začal OV KSČ vyvíjet silný tlak na podřízené či jím přímo řízené organizace (zpravidla ZO KSČ na území okresu), aby i v jejich vedení byli lidé, kteří se ztotožnili s novým politickým kurzem. Došlo ke zrušení některých celozávodních či městských organizací KSČ, přičemž hlavní pozornost byla věnována důležitým průmyslovým podnikům (například ve strojírnách v Uničově byl zvolen výbor ZO KSČ celý nový). MěV v Olomouci a Uničově byly výrazně personálně obměněny, v Litovli proběhly nové volby a výbor Šternberku byl zcela zrušen. Jeho pravomoci převzalo POV KSČ v Olomouci. Podobný osud potkal CZV na Univerzitě Palackého, neboť i tam převzala řízení komise předsednictva pro řízení stranické práce.¹⁵⁰

S prací základních organizací, které se měly samy personálně modifikovat dle pokynů OV KSČ v roce 1969, byl okresní výbor nejvíce nespokojen v oblasti školství. Kriticky uvádí, že: *„na úseku školství bylo sebehodnocení prováděno naprosto formálně s cílem zahladit dřívější chyby.“*¹⁵¹ Bylo odvoláno celé vedení Okresního výboru svazu školství, který spadal pod tehdejší Revoluční odborové hnutí. Byly rozpuštěny některé organizace sdružující studenty, zakázáno vydávání studentských tiskovin (především na Univerzitě Palackého) a v orgánech národní fronty došlo k obměně většiny funkcionářů zapojených do aktivit s mládeží.

Ještě před zahájením pohovorů v roce 1970 bylo z KSČ vyloučeno či vyškrtáno 1 768 jejích členů.¹⁵² Z tohoto počtu bylo téměř sto osob vyloučeno. Mezi hlavní důvody pro odchody z KSČ patřil nesouhlas

¹⁴⁹ Některé organizace však byly zasaženy restrikcemi již o měsíc dříve.

¹⁵⁰ Viz zápisy ze schůzí předsednictev OV KSČ v Olomouci (1969–1976). SOKA Olomouc, fond M6/122

¹⁵¹ Zápis ze 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 20. 5. 1970. SOKA Olomouc, fond M6/122, sign 66/6.

¹⁵² Někteří ovšem odešli dobrovolně.

s politikou strany po srpnu 1968 (672 osob), naprostá pasivita (336 osob) a organizování akcí podporujících reformní snahy ve společnosti (49 osob). K 1. lednu 1970, tedy před začátkem pohovorů, vykazovala okresní organizace KSČ 25 156 členů a 644 základních organizací.¹⁵³

Na svém lednovém zasedání v roce 1970 ÚV KSČ přijal a schválil text tzv. „Dopisu ÚV KSČ všem základním organizacím a členům strany k výměně stranických legitimací v roce 1970“. V něm byla vypsána kritéria, podle nichž měli být hodnoceni jednotliví pracovníci aparátu KSČ. Jednou z posuzovaných klíčových oblastí měly být postoje konkrétních jedinců k intervenci vojsk zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a k následnému politickému směřování. Tímto dopisem, který také vyšel tiskem v Rudém právu, byl dán jasný návod všem vedoucím organizacím, jak mají příslušné pohovory realizovat.

OV KSČ v Olomouci přistoupil velmi rychle k organizaci všech doporučených opatření k výměně legitimací. V této první fázi diferencoval OV KSČ stranické organizace a rozhodl o způsobu schvalování pohovorů, přičemž 188 organizacím z celkového počtu odebral pravomoc vlastní pohovory realizovat. Na 9. dubna 1970 byl svolán aktiv OV, na kterém proběhlo na 2 500 pohovorů se členy strany a se schválenými členy pohovorových skupin, kterých bylo 1 568. Těm bylo dáno určité, jak mají ve své práci postupovat vodítka a na co se mají při pohovorech zaměřit.¹⁵⁴

Očekávané výsledky však nebyly vyplněny. Jak již bylo řečeno, převážně ve školství a průmyslu byly tyto pohovory často formální a benevolentní. Navíc sám OV KSČ připustil, že *„do pohovorových skupin byli zvoleni někteří soudruzi, kteří neměli morální právo pohovory provádět.“*¹⁵⁵ Proto počty návrhů k zahájení disciplinárního řízení neodpovídaly představám nadřízených orgánů.

¹⁵³ Zápis ze 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 20. 5. 1970. SOkA Olomouc, fond M6/122, sign 66/6.

¹⁵⁴ Viz zápisy ze schůzí předsednictev OV KSČ v Olomouci (1969–1976). SOkA Olomouc, fond M6/122

¹⁵⁵ Zápis ze 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 20. 5. 1970. SOkA Olomouc, fond M6/122, sign 66/6.

OV KSČ sumarizoval získané poznatky k první fázi pohovorů (trvajících přibližně od konce ledna do poloviny dubna 1970) a přijal určitá opatření vedoucí k vyšší náročnosti pohovorů. Především pečlivěji vybíral osoby, které měli pohovory vést. Těm poté dal za úkol vypracovat seznamy lidí ze svých ZO KSČ, o něž „*stojíme, o koho nestojíme a kdo musí ze strany odejít.*“¹⁵⁶ Změnil se i přístup prověřkových komisí. V první fázi měla většinou komise k dispozici určité informace o chování jednotlivců v průběhu roku 1968, na základě kterých jej buď doporučila, nebo nedoporučila pro setrvání v KSČ. Ve druhé fázi pohovorů (tzn. druhá polovina dubna 1970) se tato tzv. dokazovací povinnost nechala na straně prověřované osoby, která sama měla prokázat, jakým způsobem se chovala a vystupovala v průběhu pražského jara.

Poté, co plénum OV KSČ schválilo tyto předložené teze, byly zaslány také na KV KSČ do Ostravy, kde zpřísnění pohovorů hodnotili velmi pozitivně. V oblastech, které si OV KSČ v Olomouci definoval jako prioritní, ustavil pro pohovory k výměně stranických legitimací speciální komise tvořené zástupci OV KSČ.

Ani tato druhá fáze prověrek nesplnila hlavní cíl – „očistu strany od stoupenců oportunistu, revizionismu a pravicových idejí“. Ve zprávě pro KV KSČ v Ostravě si OV KSČ stěžuje, že k 30. dubnu vzešlo z dosavadních 11 024 provedených prověrek pouze 603 návrhů na nevydání nové stranické legitimace. Navíc ze sumy 603 osoby bylo velmi nízké procento návrhů na vyloučení. Konkrétně to bylo 72 lidí, což představuje 11,9 %. Z celkového počtu pak činily návrhy na vyloučení 0,65 %.

Po četných konzultacích s KV KSČ v Ostravě přistoupil místní OV KSČ k dalšímu kroku. Opětovně diferencoval příslušné základní organizace KSČ, předvolal na ústní jednání členy všech pohovorových skupin a dohodl se s nimi na následujícím postupu. Z předem vytypovaných 91 ZO KSČ mělo být vybráno několik jedinců tzv. „zdravého jádra“, kteří měli zajišťovat kontinuitu v další práci organizace, zatímco ostatní tehdejší členové měli být

¹⁵⁶ Zápís ze 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 20. 5. 1970. SOkA Olomouc, fond M6/122, sign 66/6.

vyloučeni (v případě, že „*se jednalo o zřejmé nositele pravicově oportunistických tendencí*“), nebo jim mělo být členství zrušeno (pokud to byli například pouze pasivní členové KSČ). Všem ostatním bylo členství pozastaveno. Jedním z hledisek pro selekci členské základny KSČ byla profese. Jednoznačně preferováni byli všichni občané vykonávající dělnické profese, zatímco proti ostatním bylo rázněji postupováno výše uvedeným způsobem.¹⁵⁷

Zpřísnění podmínek pro konání pohovorů se odrazilo i v celkovém počtu nově vyloučených členů KSČ. K 13. květnu 1970 (tedy o 13 dní později, než jsme uváděli výše) nebylo z celkového počtu 14 552 realizovaných pohovorů (nárůst o 3 528) doporučeno nevydat novou stranickou legitimaci 1 927 členům (nárůst o 1 324). Z tohoto údaje je 164 případy, kdy byl podán návrh na vyloučení (nárůst o 92). Tato data se ovšem váží pouze k dílčímu stavu pohovorů. Konkrétně pouze k 26 ZO KSČ, v nichž došlo do 13. května 1970 k pohovorům. Z výše zmíněných 91 organizací zbývalo ještě prověřit dalších 65.

Výrazná pozornost OV KSČ se soustředila na oblast školství, kde bylo zrušeno celkem 8 celých základních organizací. Dále potom na oblast kultury, například ve Svazu výtvarných umělců měli všichni členové KSČ po prověrkách pozastaveno členství.

Nadřízený stranický orgán – KV KSČ v Ostravě – velmi pečlivě monitoroval všechny podklady a přímo a aktivně se podílel na realizaci pohovorů. Nejvíce vytýkal OV KSČ v Olomouci nedostatky v řídicí, kontrolní, organizační a politické oblasti. To se podle KV KSČ odrazilo v „*nízké náročnosti*“ OV při vedení pohovorů, v nedůslednosti při zabezpečování usnesení tajemníky OV KSČ nebo v podceňování informačního systému na území okresu. Jedna z vážných připomínek k práci OV KSČ v Olomouci byla vůči benevolentnímu přístupu v rezortu školství. Dále důrazně apeluje na důslednější výběr členů pohovorové komise, které jsou podle KV KSČ dosud příliš liberální a smířlivé. Na závěr svého

¹⁵⁷ Zápis ze 23. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané dne 20. 5. 1970. SOkA Olomouc, fond M6/122, sign 66/6.

hodnocení připojilo přímo výhrůžku, když píše: „*Nedojde-li v krátké době k odstranění nejzávažnějších nedostatků v činnosti OV, nelze dát záruku, že bude důsledně pokračováno v tendencích nastoupených po 5. květnu 1970.*“¹⁵⁸ OV KSČ na základě doporučení vyššího stranického orgánu přistoupil k ještě razantnějším opatřením při vedení pohovorů, která odpovídala výše uvedeným kritériím.

V olomouckém okrese bylo do konce roku 1971 zrušeno členství 6 029 osobám (z toho v roce 1970 to bylo 5 987 osobám). Proti závěrům pohovorových komisí se během roku 1970 vyslovilo 539 osob, které zaslaly svá stanoviska písemně na OV KSČ v Olomouci. Z tohoto počtu byli profesně nejvíce zastoupeni právě učitelé (118 osob z 539).¹⁵⁹ Mezi nejčastěji uváděné důvody namítané proti výsledkům pohovorů byly existenční důvody, případně nutnost vyplývající z pracovní náplně. Tato odůvodnění ovšem nebyla ze strany OV KSČ akceptována. Učitelům bylo sděleno zamítavé stanovisko ve více než 85 % případů. V několika dalších bylo dokonce rozhodnuto o změně sankce z vyškrtnutí na vyloučení z KSČ, zatímco dělníkům byla téměř všechna podání námitek uznána a byla jim vydána nová členská legitimace (pouze ve 4 případech jim nebylo vyhověno).¹⁶⁰

Z hlediska věkového složení těch, kteří určitým způsobem čelili své navržené sankci, tvořili více než polovinu lidé, kterým bylo méně než 45 let. Přezkumné řízení realizované OV KSČ v Olomouci pak ukázalo, že zejména ve školství docházelo často k benevolentnějším postupům při posuzování míry tak zvaných provinění jednotlivých osob. Opakovaně byla kritizována zejména Univerzita Palackého a některé sekundární školy regionu.

Paralelně s pohovory k výměně stranických legitimací byly udělovány další sankce v podobě stranických trestů. Ještě v roce 1971 jich bylo uloženo

¹⁵⁸ Stanovisko ke zprávě POV KSČ o současné situaci pohovorů pro výměnu stranických průkazů. SOkA Olomouc, fond M6/122.

¹⁵⁹ Zajímavé je porovnat četnost podání protestního stanoviska z hlediska dalších profesí. Například úředníci podali rozklad v 98 případech, lékaři podali 36 podnětů k přešetření a dělníci 35. Tyto údaje se vztahují k roku 1970.

¹⁶⁰ Zápis z 1. plenárního zasedání OKRK KSČ v Olomouci ze dne 14. 2. 1972. SOkA Olomouc, fond M6/122.

prostřednictvím ZO a OV KSČ na 70. Značná převaha těchto trestů skončila během disciplinárního řízení také vyloučením z KSČ (až 68 %). Ve zbylých případech byla šetřeným osobám udělena důtka, důtka s napomenutím nebo napomenutí. Nejfrekventovanějšími důvody pro udělení stranického trestu bylo zamlčování informací v různých dotaznících a při pohovorech nebo nesprávné uvádění údajů pro potřeby kádrových materiálů. Opět můžeme konstatovat, že profesně byli učitelé velmi početně zastoupeni v řadě těch, kteří byli takto sankcionováni (byli druzí v pořadí s četností přesahující 17 %).

V minimální míře se týkala uvedená perzekuční opatření také studentů. Proti výsledkům pohovorů podali námitku do roku 1971 pouze tři, přičemž jednomu bylo vyhověno a členství v KSČ mu bylo obnoveno. Nízkou četnost řešených studentských případů si lze vysvětlit tím, že jen malé procento z nich patřilo do členské základny KSČ. Jich se potom týkala spíše jiná sankční opatření, nejčastěji omezení možnosti volby dalšího studia.

Celkový počet obyvatel olomouckého okresu, kterým nebyla vystavena nová členská legitimace KSČ je zachycen v následující tabulce:¹⁶¹

Tab. č. 8: Počet osob, kterým nebyla vydána nová členská legitimace na území olomouckého okresu

Způsob ukončení členství v KSČ	Počet osob
Zrušení členství	7 309
Vyloučení	845
Celkem	8 154

¹⁶¹ Stav k 30. 9. 1972. Zápis z 6. plenárního zasedání OKRK KSČ v Olomouci ze dne 4. 10. 1972. SOkA Olomouc, fond M6/122.

Počet členů KSČ k 31. 12. 1969 činil 25 156 osob. Úbytek po pohovorech činil 8 154 osob.

Po ukončení hlavní fáze pohovorů k výměně stranických legitimací se OV KSČ v souladu se směrnicemi z ÚV KSČ¹⁶² začal zabývat prací s tzv. kádry. V únoru 1972 byl vypracován tehdy přísně tajný materiál nazvaný *Návrh kádrového programu OV KSČ v Olomouci na léta 1971–1975*. Pojem „kádr“ je zde objasněn jako „výběr, organizování přípravy a výchovy lidí pro vedoucí a jiné důležité funkce.“¹⁶³ Podle materiálu tehdy byla kvalifikační kritéria nastavena tak, aby byla zohledněna zejména „politická vyspělost, třídní uvědomělost, požadovaný stupeň teoretických znalostí, vědomostí a dovedností, všeobecného rozhledu a intelektu, morálních vlastností a osobních schopností. Významnou součástí kvalifikace jsou politické postoje, věrnost socialismu, marxisticko-leninské politice KSČ a soc. státu a přátelství k SSSR“.¹⁶⁴

Nadále tak bylo jasně stanoveno, jaké „kvality“ a kvalifikační předpoklady musí mít osoba, která se ucházela o jakékoli významnější nebo vedoucí místo. Tyto podmínky byly uplatňovány paušálně i v oblasti sekundárního školství.

Z archivního pramene se nám také podařilo získat priority OV KSČ pro rok 1972 a léta bezprostředně následující:¹⁶⁵

- 1) Dokončit očistu určitých orgánů a institucí.
- 2) Sestavit seznam aktivních „pravičáků“, prověřit jejich pracovní zařazení a odměňování.
- 3) Prověřit seznam členů KSČ, kteří v roce 1968 aktivně vystupovali na podporu KSČ, jejich pracovní zařazení a odměňování.

¹⁶² Máme na mysli zejména usnesení PÚV KSČ z 6. 11. 1970 ke kádrové a personální práci, Rezoluci XIV. sjezdu KSČ, únorové usnesení ÚV KSČ z roku 1970, usnesení předsednictva vlády ČSSR č. 75/1971 a některá další.

¹⁶³ Návrh kádrového programu OV KSČ v Olomouci na léta 1971 – 1975. SOkA Olomouc, fond M6/122.

¹⁶⁴ Návrh kádrového programu OV KSČ v Olomouci na léta 1971 – 1975. SOkA Olomouc, fond M6/122.

¹⁶⁵ Upraveno a zestručněno podle Návrhu kádrového programu OV KSČ v Olomouci na léta 1971 – 1975. SOkA Olomouc, fond M6/122.

- 4) Zajistit systém politického školení.
- 5) Pro každou funkci připravit dalšího pracovníka jako kádrovou rezervu.

Nejen z výše uvedených bodů je možné potvrdit, že zájem stranických a státních orgánů o občany Československa v období normalizace přetrval i po ukončení pohovorů k výměně stranických legitimací KSČ. Kdokoli, kdo chtěl zastávat vyšší funkci, musel nejen spolupracovat s příslušnými stranickými orgány, ale byl také pod pečlivým dohledem. Důslednost, s jakou byla dodržována normalizační opatření, se projevila mimo jiné na konci osmdesátých let, kdy postupně docházelo k rozkladu režimů v zemích tzv. Východního bloku, zatímco Československo nadále tvrdě vystupovalo proti všem, kteří proti politice vládnoucí strany protestovali.

8.2 Výsledky pohovorů v sekundárním školství v olomouckém regionu

V následující podkapitole jsme se zaměřili přímo na charakteristiku tehdejšího průběhu normalizačních opatření v sekundárním školství. Pramennou základnu jsme čerpali z dosud nezpracovaného fondu M6 - 122 ze Státního okresního archivu v Olomouci. Podklady tvořily záznamy z pohovorů s jednotlivými pracovníky, záznamy ze schůzí základních organizací KSČ při středních školách, zápisy ze schůzí předsednictva OV KSČ,

Jak jsme již uvedli na začátku osmé kapitoly, v olomouckém okrese v roce 1970 fungovalo 12 sekundárních škol, na kterých bylo možné získat maturitu. Přesný počet fungujících učilišť ke shodnému datu jsme nebyli schopni určit. Dobové archiválie jsou v tomto ohledu strohé a oficiální dobové statistiky odborná učiliště do svých ukazatelů nezahrnují (viz např. Statistická ročenka okresu Olomouc 1972, nebo Statistická ročenka města Olomouce. 1970 – 1975). Prokazatelně pouze víme, že pohovorové komise provedly prověrku v Zemědělském odborném učilišti v Litovli, na Odborném učilišti pošt a telekomunikací v Olomouci, na Lesnickém učilišti ve Šternberku, na Odborném učilišti dopravních staveb v Olomouci, na Učňovské škole v Olomouci, Odborném učilišti spojů v Olomouci, Odborném učilišti MěSP v Olomouci a na Železničním učilišti v Olomouci. Výsledky pohovorů na uvedených sekundárních školách interpretujeme níže.

Pohovory k výměně stranických legitimací proběhly na Zemědělském odborném učilišti v Litovli v dubnu 1970. ZO KSČ při odborném učilišti měla 6 členů. Kromě jejího předsedy, který byl zároveň členem pohovorové komise, byl členem ředitel školy a dále jedna účetní, učitelka, kuchařka a školnice. Závěrem této komise bylo ponechat všem i nadále členství ve straně a nepřistoupit ani ke stranickým trestům. OV KSČ v Olomouci nařídil v květnu přezkum šetření ve všech případech, jehož výsledkem byl návrh na zrušení členství v KSČ účetní školy. Ten byl také následně proveden.¹⁶⁶

Také na Odborném učilišti pošt a telekomunikací v Olomouci proběhly pohovory 6. – 8. dubna 1970, které byly 12. května připomínkovány OV KSČ

¹⁶⁶ SOKA Olomouc, fond M6/122, signatura 491/13.

v Olomouci. Z 20 členů KSČ ve škole byla 13 osobám vydána nová členská legitimace, 4 bylo členství zrušeno a tři byli vyloučeni. Jedna z učitelek sama z KSČ vystoupila ještě před zahájením pohovorů. O té bylo okresním výborem rozhodnuto, že bude přeřazena na jiné pracoviště a nebude nadále smět mít „*možnost působit svými protistranickými názory na mládež a jejich výchovu.*“¹⁶⁷ Z hlediska pracovního zařazení na škole byla vydána nová legitimace především mistrům odborného výcviku, ve dvou případech vychovatelům a rovněž v dalších dvou učitelům. Shodný počet pedagogů a vychovatelů novou členskou legitimaci nezískal.

Ve šternberském odborném lesnickém učilišti byly provedeny pohovory dvakrát. Nejprve v dubnu 1970, z jejichž závěrů vyplývá, že bylo doporučeno vydat všem novou stranickou průkazku a nepostihovat současné členy ani žádným stranickým trestem. Dne 11. května 1970 došlo intervencí OV KSČ k dalšímu šetření. Podle jeho návrhu bylo posléze třem lidem členství zrušeno (včetně ředitele školy) a čtyřem bylo obnoveno.¹⁶⁸

Kusé informace o výsledcích pohovorů máme z Odborného učiliště dopravních staveb v Olomouci, kde předsednictvo OV KSČ na společné schůzi se členy KV KSČ v Ostravě dne 20. května 1970 schválilo vydání nových členských legitimací pěti osobám, nevydání a zrušení legitimací čtyřem osobám a vyloučit z KSČ dvě osoby. Podobná situace panovala na Učňovské škole Olomouc ve Štursově ulici. Zde bylo povoleno nadále působit v rámci KSČ pěti osobám, sedmi bylo členství v KSČ zrušeno a dvěma pozastaveno, přičemž tyto dvě osoby musely do jednoho měsíce požádat o provedení pohovorů.¹⁶⁹

Podobně strohá archivní dokumentace nám poskytuje informace o průběhu prověrek na Odborném učilišti městského stavebního podniku, Odborném učilišti spojů v Olomouci, stejně jako o Železničním učilišti Československých drah v Olomouci. V prvně jmenované škole bylo ze 14 členů KSČ zrušeno členství sedmi osobám a jedna byla vyloučena. Na

¹⁶⁷ SOKA Olomouc, fond M6/122, signatura 487/15.

¹⁶⁸ SOKA Olomouc, fond M6/122, signatura 487/25.

¹⁶⁹ SOKA Olomouc, fond M6/122, signatura 66/6.

Odborném učilišti spojů byla vydána nová legitimace 13 osobám, 4 bylo členství zrušeno a 3 byly vyloučeny (z celkového počtu 20 osob). V odborném železničním učilišti bylo členství zrušeno 6 osobám z celkového počtu 16. Dalším 10 bylo jejich působení v rámci KSČ povoleno i nadále.¹⁷⁰

Naproti tomu existují podrobnější záznamy o průběhu pohovorů na školách odborných a všeobecně vzdělávacích, poskytujících absolutorium s maturitou. Tyto archivní materiály mají několik původců. Jsou to zejména samotné základní organizace KSČ, poté OV KSČ a k chodu některých se vyjadřoval i KV KSČ v Ostravě, případně jiné ZO KSČ. V nezpracovaném fondu M6 – 122 se nachází archiválie z následujících sekundárních škol: Střední ekonomické školy v Olomouci, Střední zemědělské školy v Olomouci, Střední zemědělské a technické školy v Olomouci Hradisku a dále ze středních všeobecně vzdělávacích škol v Olomouci (v Hejčíně a ulici Jiřího z Poděbrad), Uničově, Šternberku. Základní přehledové informace jsme ve zmíněném fondu našli u: Střední průmyslové školy strojnické v Uničově a Olomouci, Střední průmyslové školy v Olomouci a Střední všeobecně vzdělávací škole ve Šternberku.

Na Střední všeobecně vzdělávací škole v Olomouci – Hejčíně byly v dubnu a květnu 1970 provedeny pohovory s 15 osobami z celkového počtu 16 členů KSČ. Z toho bylo 14 pedagogických a 1 nepedagogický zaměstnanec. Pohovorovou komisi tvořili lidé mimo ZO KSČ při SVVŠ v Olomouci – Hejčíně. Mezi kritéria pro přezkum vydání nové stranické legitimace patřil zejména věk osob, délka členství v KSČ, funkce ve stranické organizaci a míra angažovanosti v protisocialistické aktivitě. Závěrečná zpráva je relativně smířlivá a jako nejvyšší sankce za negativní postoj k vývoji po srpnu 1968 bylo uloženo pouze stranických trestů.

Jak jsme již uvedli výše, OV KSČ nebyl se závěrečným zněním komise spokojen a během následujícího měsíce došlo k opakovanému prověřování všech osob. Za téměř protistátní činnost bylo považováno rozšiřování informací ze sdělovacích prostředků, tvorba a odesílání různých

¹⁷⁰ SOKA Olomouc, fond M6/122, signatura 495/27.

rezolucí nebo malování plakátů odsuzující vojenskou intervenci z roku 1968. Celá ZO KSČ byla za období 1968–1969 hodnocena velmi negativně, částečně právě kvůli výše zmíněnému aktivnímu zapojení do těchto činností, částečně pro pasivitu při realizaci nastupující normalizace v pozdějším období. Celkově byla vydána nová členská legitimace 5 osobám a deseti dalším bylo členství v KSČ zrušeno.

Zvlášť probíhalo jednání o řediteli školy již v lednu 1970. Bylo rozhodnuto o skončení jeho pracovního poměru podle § 43 zákona č. 65/1965 Sb., formou dohody. V případě, že by ji ředitel školy nepřijal, bylo rozhodnuto mu výpověď předat podle novelizovaného § 46, písmena e), zákona č. 65/1965 v souladu se zákonem 153/1969 (novelizovaný § 46 se týkal ztráty důvěry pro výkon funkce).¹⁷¹ Důvodem, uváděným v jeho kádrovém spise je tvrzení, že „*se jako ředitel školy nesnažil ovlivnit myšlení svých podřízených ze správných marxisticko-leninských pozic ... a podílel se na nátlakových protistranických a protisovětských akcích*“.¹⁷² Těmi protistranickými akcemi bylo míněno souhlasné stanovisko dotyčného s článkem 2 000 slov L. Vaculíka. Bohuslav H., ředitel SVVŠ v Olomouci – Hejčíně, se závěry pohovorové komise nesouhlasil, podal písemné námitky proti závěrům komise a trval na projednání svého případu na schůzi předsednictva OV KSČ v Olomouci. To se však se závěry komise ztotožnilo a postupovalo podle nich.

Předsednictvo OV KSČ v Olomouci se také zabývalo studenty SVVŠ v Olomouci - Hejčíně a hodnocením jejich aktivit v letech 1968 – 1969. Ve druhé polovině roku 1968 se sami studenti vyslovili pro zrušení místní organizace ČSM a 35 studentů přestoupilo do Unie středoškoláků a učňů. Po srpnové intervenci v roce 1968 studenti mimo jiné rozeslali několik výzev podporující vedení KSČ v čele s A. Dubčekem nebo se později zúčastnili pohřbu Jana Palacha.¹⁷³ V tomto období vzrostl počet členů USU při SVVŠ

¹⁷¹ Kopie návrhu KV KSČ v Ostravě adresovaného OV KSČ v Olomouci o návrhu na ukončení pracovního poměru ředitele školy přikládáme v příloze č. 1. Zdroj: Soka Olomouc, fond M6/122., signatura 491/14.

¹⁷² Zkráceno. Zdroj: kádrový spis F. H., ředitele SVVŠ v Olomouci – Hejčíně. Soka Olomouc, fond M6/122, signatura 491/14.

¹⁷³ Jednu z rezolucí studentů SVVŠ v Olomouci – Hejčíně připojujeme jako přílohu č. 2.

na 50. Tyto aktivity byly v roce 1970 velmi negativně hodnoceny, více méně ovšem pouze v obecné rovině. Nepodařilo se nám prokázat, že by studenti byli za svoji činnost výrazně sankcionováni.

Také na další tehdejší olomoucké SVVŠ (Jiřího z Poděbrad) byly opakovaně realizovány pohovory se všemi dosavadními členy KSČ. První prověrky proběhly již od 3. do 7. března 1970, ty byly ovšem velmi záhy prohlášeny za nedůsledné a v dubnu byla ustanovena komise nová, ve které již nebyli členové hodnocené ZO KSČ při SVVŠ Jiřího z Poděbrad v Olomouci. Zatímco při březnovém jednání se členy KSČ bylo pohovorovou komisí doporučeno nevydat novou stranickou legitimaci pouze jedné osobě, po dubnovém zasedání nově složené komise si již mohli členství v KSČ ponechat pouze tři lidé z celkového počtu deseti prověřovaných. Až na jednoho pedagoga, který byl vyloučen, bylo všem ostatním členství v KSČ zrušeno.¹⁷⁴

Také členové ZO KSČ při SVVŠ v Uničově museli podstoupit normalizační prověrku, která proběhla v květnu 1970. Ze sedmi členů KSČ byl po zpřísnění kritérií pro hodnocení činnosti zmíněných osob v období 1968 – 1969 podán návrh na jediné vydání nové legitimace (školnici). Dalším šesti osobám (5 pedagogů a ředitel školy) bylo členství zrušeno. Následkem toho byla také rozpuštěna celá základní organizace ve škole.¹⁷⁵

Další SVVŠ na území okresu Olomouc se nacházela ve Šternberku. Z relativně nepřilíš početné ZO KSČ byl po pohovorech vyloučen jeden pedagog, který byl zároveň později zařazen na celostátní seznam osob režimem vedených jako nepřátelských vůči státu. O jeho bližších osudech pojednává následující podkapitola. Rovněž jedné osobě bylo členství zrušeno a zbylým pěti osobám bylo členství v KSČ obnoveno.

Prověřena byla i základní organizace KSČ při Střední zdravotnické škole v Olomouci. Z tamní čtrnáctičlenné členské základny bylo po květnových prověrkách rozhodnuto ponechat sedmi osobám členství v KSČ

¹⁷⁴ SokA Olomouc, fond M6/122, signatura 487/20.

¹⁷⁵ SokA Olomouc, fond M6/122, signatura 487/18.

(včetně ředitele školy), zatímco dalším sedmi členství zrušit. Jednalo se o tehdejšího zástupce ředitele, pět pedagogů a jednu vedoucí vychovatelku. Ještě během roku 1969 z KSČ vystoupily dvě učitelky¹⁷⁶.

Na Střední Ekonomické škole v Olomouci bylo hodnoceno celkem 20 členů KSČ. Po opakovaných šetřeních bylo členství zrušeno celkem 11 osobám (7 mužům a 4 ženám), zatímco 9 dalším bylo členství obnoveno.¹⁷⁷

Revizní pohovorová komise prováděla prověrky členů KSČ také na Střední zemědělské a technické škole v Olomouci. První komise, která zasedala v dubnu 1970, doporučila vydat všem 18 členům KSČ novou legitimaci. Rozhodnutím OV KSČ v Olomouci byla jmenována revizní komise, která 15. května 1970 prověřovala všechny členy znovu (někteří absolvovali pohovor přímo na OV KSČ v Olomouci). Na základě závěrečného doporučení revizní komise byl vydán nový členský průkaz 4 osobám (2 učitelé, dělník a administrativní pracovník), 7 osobám bylo členství pozastaveno (5 pedagogů, vychovatel a zahradník) a třem bylo členství zrušeno (2 dělníci a úředník). Je zajímavé, že komisi tvořili v obou případech stejní lidé (zaměstnanci školy, kteří byli hodnoceni přímo OV KSČ).¹⁷⁸

Na území olomouckého okresu se nacházelo několik středních průmyslových škol. Z nich máme k dispozici alespoň stručné archivní prameny u následujících: Střední průmyslová škola v Olomouci a ze Středních průmyslových škol strojnických v Olomouci a Uničově. V uničovské škole bylo v době konání pohovorů celkem 12 zaměstnanců členy KSČ. Z tohoto počtu bylo po dubnových pohovorech pěti z nich členství zrušeno a sedmi povoleno další členství v ZO KSČ při škole.

Na Střední průmyslové škole strojnické v Olomouci bylo evidováno k 1. 1. 1970 sedmnáct členů KSČ. Po uzavření pohovorů se jejich počet zmenšil na konečných 6, přičemž 11 osobám bylo členství zrušeno. Podobná situace panovala na druhé olomoucké průmyslové škole, kde z celkového

¹⁷⁶ SokA Olomouc, fond M6/122, signatura 487/30.

¹⁷⁷ SokA Olomouc, fond M6/122, signatura 495/27.

¹⁷⁸ SokA Olomouc, fond M6/122, signatura 487/14.

počtu 16 členů ZO KSČ, bylo 10 z nich členství zrušeno a 6 vydána nová legitimace.¹⁷⁹

V oblasti školství předsednictvo OV KSČ v Olomouci hodnotilo práci nejen pedagogů, ale také školních inspektorů. Na své 38. schůzi ze dne 4. 12. 1969 dospělo jednomyslně k závěru, že je potřeba vyloučit z pracovních pozic 4 dosavadní inspektory a inspektorky: Františka K., Václava K., Miroslava S., Miroslavu O. Školní inspektor Rudolf P. mohl ve své pozici podmíněčně zůstat, avšak musel provést veřejnou sebekritiku a později mělo předsednictvo opět zkoumat hodnocení jeho práce na základě vlastních předsevzetí. František K. a Václav K. byli navíc rozhodnutím předsednictva „*uvolněni ze školství vůbec.*“¹⁸⁰ V pramenech se objevují poměrně rozsáhlé tzv. kádrové materiály, týkající se zmiňovaných osob, které však s ohledem na zachování určité míry soukromí necitujeme.

Za účelem lepší přehlednosti jsme připojili tabulku, která sumarizuje výše popsané změny v členské základně KSČ na území okresu Olomouc.

**Tab. č. 9: Sumarizace výsledků pohovorů na území olomouckého okresu
(v období od ledna do června 1970)¹⁸¹**

¹⁷⁹ SOKA Olomouc, fond M6/122, signatura 495/27.

¹⁸⁰ Zápis ze 38. schůze předsednictva OV KSČ v Olomouci, konané 4. 12. 1969. SOKA Olomouc, fond M6/122.

¹⁸¹ Pramenné zdroje jsou uvedeny v textu u jednotlivých škol samostatně.

Název školy (zkratka) ¹⁸²	Členové KSČ	Nově vydané legitimace	Pozastaveno členství	Zrušeno členství	Vyloučení	Vystoupili z KSČ ¹⁸³	Případy řešené později
SVVŠ J. z P. Olomouc	10	3		6	1		
SVVŠ Olomouc (Hejčín)	16	5		10			1
SVVŠ Uničov	7	1		5	1		
SVVŠ Šternberk	7	5		1	1		
SPŠS Olomouc	17	6		11			
SPŠS Uničov	12	7		5			
SPŠ Olomouc	16	6		10			
SZTŠ Olomouc	18	7	7	3			1
SZŠ Olomouc	14	7		7		2	
SEŠ Olomouc	20	9		11			
OUDS Olomouc	11	5		4	2		

¹⁸² Vysvětlivky zkratk jsou uvedeny na straně 149.

¹⁸³ Uvádíme počet osob, které vystoupili z KSČ před začátkem pohovorů.

OUPT Olomouc	20	13		4	3	1	
ZOU Litovel	6	5		1			
LOU Šternberk	7	4		3			
OU MěSP	14	6		7	1		
OUS Olomouc	20	13		4	3		
ŽU ČSD Olomouc	16	10		6			
UŠ Olomouc	14	5	2	7			
CELKEM	245	117	9	105	12	3	2

Z vrcholné nomenklatury OV KSČ v Olomouci byli donuceni odejít z úseku školství ředitelé středních vzdělávacích škol v Olomouci – Hejčíně, Litovli a Uničově, ředitel Lesnického odborného učiliště ve Šternberku a ředitel Střední průmyslové školy strojnické v Olomouci.¹⁸⁴

Podle archivního materiálu bylo na území olomouckého okresu propuštěno ze školství sedm učitelů (viz také následující podkapitola), kteří bylidále zaměstnáni jako manuální dělníci. Většina pedagogů, kterým bylo členství v KSČ ukončeno, byla přeřazena na jiné školy. Propuštění ředitelé potom mohli působit jako řadoví zaměstnanci na jiném pracovišti.¹⁸⁵

Na základě analyzovaných archivních pramenů víme, že téměř na všech školách musely být pohovory k výměně stranických legitimací

¹⁸⁴ Návrh kádrového programu OV KSČ v Olomouci na léta 1971 – 1975. SOkA Olomouc, fond M6/122.

¹⁸⁵ Zápis z 6. plenárního zasedání OKRK KSČ v Olomouci ze dne 4. 10. 1972. SOkA Olomouc, fond M6/122.

opakovány. Závěry prvních komisí, ve kterých zpravidla zasedali také členové příslušné ZO KSČ, byly smířlivé vůči všem hodnoceným. Na základě intervence KV KSČ v Ostravě bylo OV KSČ v Olomouci rozhodnuto o revidování většiny pohovorů na sekundárních školách v okrese. V pořadí druhé pohovory se konaly obvykle v květnu 1970 a členy komisí již byli členové KSČ mimo hodnocenou ZO KSČ, doplněné vždy členem OV KSČ v Olomouci.

Celkově bylo prověřováno¹⁸⁶ na území olomouckého okresu 245 členů KSČ, působících v sekundárním školství. Z tohoto počtu byla 117 z nich vydána nová členská legitimace (47,8 %). Devíti osobám bylo členství pozastaveno (3,7 %), 105 zrušeno (42,9 %), 12 bylo vyloučeno (4,9 %) a dva případy byly řešeny ještě koncem roku 1970 (0,7 %). Tři pedagogové vystoupili z KSČ ještě před začátkem pohovorů.

8.3 Normalizační perzekuční opatření na konkrétním příkladu

Ve třetí kapitole, věnované v práci použitým metodám, jsme zmiňovali, že ji rozčleníme do tří vrstev: na makroanalýzu, analýzu středního dosahu a mikroanalýzu. V této podkapitole se chceme věnovat oné mikrosondě, jejímž cílem je ilustrovat výše uvedené výsledky historické práce. Plně si uvědomujeme, že poznatky v této podkapitole nelze zevšeobecňovat nebo z nich všeobecné závěry vyvozovat. Naopak bereme tuto pasáž jako doplnění pro již zmíněná fakta a chceme prostřednictvím charakteristiky životních osudů jednoho ze středoškolských pedagogů z olomouckého okresu, jednoho z mnoha zasažených normalizačními opatřeními, ukázat pohled běžného občana na zmiňované období.

¹⁸⁶ Týká se pouze sekundárních škol, o kterých existuje přesný archivní záznam. Údaje se vztahují k 31. 7. 1970, kdy byla ukončena hlavní část pohovorů.

Podle našeho mínění tak získáme komplexnější přehled o problematice. Zároveň považujeme ve shodě s J. Polišenským tuto podkapitolu jako jakési laboratorní prostředí, v němž můžeme některé své domněnky potvrdit či vyvrátit a které nabízí „řešení otázek, které v širším měřítku zatím řešit nedovedeme“ (Polišenský, 1970, s. 11). Těmito otázkami mohou být například existenční problémy osob perzekuovaných normalizačním režimem, otázka shánění jiného zaměstnání, konkrétní formy uplatněných sankcí a mnohé další. Nejcennějším přínosem jsou pak osobní vzpomínky přímého účastníka všech analyzovaných událostí, které byly zachyceny metodou orální historie (podrobněji viz kapitola 3).

Pro záměry naší práce jsme se pokusili kontaktovat a požádat o spolupráci několik emeritních pedagogů, nakonec jsme se rozhodli přiblížit osudy pana Milana Hořínka, který velmi ochotně souhlasil s kooperací a neměl námitek proti publikování zjištěných údajů. Hlavní rozhovor byl pořízen dne 26. března 2013 a zaznamenán nahrávacím zařízením, k čemuž také dal respondent souhlas. Nahrávka se nachází v archivu autora práce. Do následující části textu jsme záměrně nepřevzali systém citování, neboť všechny uváděné informace pochází z jednoho zdroje.

Pan Mgr. Milan Hořínek, Ph.D. (ročník 1937) absolvoval v roce 1959 Filozofickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci, obory český a ruský jazyk. Po absolutoriu začal svou pedagogickou dráhu jako učitel na základní škole v Tršicích (okres Olomouc), odkud odešel na šest měsíců plnit povinnou základní vojenskou službu, aby se po jejím konci opět vrátil do Tršické základní školy. Záhy, od školního roku 1960/1961, nastoupil jako středoškolský profesor na Střední všeobecně vzdělávací školu, dnes gymnázium ve Šternberku (okres Olomouc). Zde vyučoval zejména český jazyk, psychologii, ruský jazyk a dějepis. Ve škole působil jako řadový pedagog i třídní učitel až do roku 1970.

V roce 1967 vstoupil do KSČ ovlivněn možností změn. O rok později se aktivně zapojil do událostí tzv. Pražského jara v lokálním měřítku a podporoval obrodné aktivity. Na protest proti intervenci vojsk Varšavského paktu v srpnu 1968 později opouští území Československé republiky

a uchyluje se do Vídně. Nakrátko tak dobrovolně opustil profesi středoškolského učitele. Mezitím se vnitropolitické poměry v zemi výrazně změnilly a během roku 1969 se prokázalo, že obrodný proces je definitivně zastaven a že naopak probíhají činnosti, které měli utužit vládnoucí systém. M. Hořínek se z osobních rodinných důvodů vrátil na konci roku 1969 z Vídně zpět do Šternberka a od ledna 1970 nastupuje zpět na své původní místo pedagoga na gymnáziu. Na této pozici bez jakýchkoli problémů zakončil školní rok 1969/1970.

Je pozoruhodné, že orgány státní správy nebo komunistické strany umožnily návrat M. Hořínkovi na pozici pedagoga po jeho exilovém působení. Nejsme schopni tuto skutečnost v kontrastu s analyzovanými archivními prameny objasnit. Situace je o to kurióznější, že M. Hořínek vyučoval společenskovední obory, které měly přednášet pouze ti tzv. politicky nejuvědomější. Navíc nebyl sankcionován jako člen komunistické strany po celé období, kdy nebyl v ČSSR.

V průběhu prvního pololetí absolvoval M. Hořínek pohovor k výměně stranických legitimací na OV KSČ v Olomouci. Zde mu bylo naznačeno, že není nadále možné, aby vykonával profesi pedagoga, ovšem praktické důsledky v téže době nepocítil a v měsíci červenci a srpnu nastoupil řádnou dovolenou jako zaměstnanec gymnázia.

Situace se změnila v září 1970, kdy mu vedení gymnázia zakázalo pedagogicky dále působit. Zůstal tak zaměstnancem školy, na které nesměl vyučovat. V říjnu téhož roku mu byl ukončen pracovní poměr na gymnáziu pro ztrátu důvěry a dle jeho slov byla hlavním důvodem pro výpověď neúčast na akci školy (prvomájový průvod v roce 1970). M. Hořínek toto rozhodnutí napadl soudní žalobou, která byla záhy negativně posouzena. Navíc byl nucen vrátit určitou sumu peněz, která mu podle nařízení nenáležela, neboť v případě rozvázání pracovního poměru pro ztrátu důvěry nesměl čerpat placenou dovolenou. Toto nařízení ovšem odporovalo i tehdejší legislativní úpravě kvůli své retroaktivitě. V té samé době byl také vyloučen z komunistické strany. Podle vzpomínek pamětníka zůstalo vedení

šternberského gymnázia beze změny i po skončení konsolidačního procesu ve školství.

M. Hořínek tedy ztrácí možnost působit ve školských zařízeních jakéhokoli typu a od listopadu 1970 nastoupil jako dělník na šternberské pile. Z tehdy přísně utajovaných archivních pramenů víme, že byl za svou činnost v roce 1968 zařazen do jednotné centrální evidence osob, které byly představiteli, exponenty a nositeli pravicového oportunistu, organizátory protistranických, protisocialistických a protisovětských kampaní a akcí.¹⁸⁷

V období od roku 1970 do roku 1989 vykonával M. Hořínek pouze nekvalifikované dělnické profese (pomocný dělník ve skladu, dělník u Československých drah, noční hlídač apod.). V letech 1970 – 1976 nepociťoval zvýšený zájem o svou osobu ze strany státních nebo stranických organizací. Během této doby se opakovaně pokoušel vrátit se na jakoukoli pozici ve školství (např. jako vychovatel), ovšem vždy byl po prostudování kádrových materiálů odmítnut. V roce 1975 požádal o vystěhování z ČSSR na základě Helsinské úmluvy. Jeho požadavek nebyl opakovaně schválen s odůvodněním, že toto není ve státním zájmu.

V lednu 1977 se prostřednictvím zahraničního rozhlasového vysílání seznámil s textem Charty 77. Podle vlastních slov v této době neměl důvod ji nepodepsat, a proto se snažil nalézt kontakt na organizátory petice. Po drobných peripetích se mu to podařilo přes bývalého ministra školství V. Kadlece a jednoho z prvních mluvčích charty exministra školství a zahraničí J. Hájka. Stal se tak ještě v lednu 1977 signatářem dokumentu.

Od té doby se o něj začala aktivně zajímat Státní bezpečnost, která jej v pravidelných (přibližně měsíčních) intervalech vyslýchala a to až do roku 1989. Kromě toho byl odposloucháván jeho telefon a v případě, že odcestoval do Prahy, byl zde také sledován. Snahou agentů StB bylo, aby M. Hořínek odvolal svůj podpis pod Chartou 77. Jako protihodnota mu byla slíbena možnost návratu k pedagogické práci na gymnázium ve Šternberku. V roce 1980, po narození syna, mu bylo vyhrožováno jeho odebráním do

¹⁸⁷ NA, A-ÚV KSČ, fond 02/6, sv. 4, a. j. 14.

státních ústavů s odůvodněním, že u něj není záruka, že jej bude vychovávat v duchu socialistického zřízení. Podle vlastního vyjádření M. Hořínka to bylo jediné období, kdy se nastíněné represálie skutečně obával. K těmto hrozbám ovšem došlo v historicky jiné době, kdy se hlavní fáze normalizace stávala minulostí.¹⁸⁸

Na konci osmdesátých let podporoval M. Hořínek tzv. Nezávislou mírovou iniciativu. Bylo to hnutí požadující zajištění konkrétních svobod (shromažďovací, náboženské atd.). Na podzim 1989 se připojil k protestním akcím k vyšetření incidentu na Národní třídě. Později se stal jedním z členů vedení lokální frakce Občanského fóra, za které byl zvolen do České národní rady jako poslanec. V listopadu roku 1990 byl zvolen do zastupitelstva města Olomouce a následně se stal prvním demokraticky zvoleným primátorem města.¹⁸⁹ Nejvyšším představitelem statutárního města Olomouce byl celé volební období a po vypršení jeho mandátu se vrátil ke své původní profesi pedagoga. Stal se členem a později i vedoucím Katedry občanské výchovy (následně Katedry společenských věd) na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Roku 2006 opustil i tuto pozici a odešel do důchodu.

Tím se uzavřela profesní dráha pedagoga, který byl v období normalizace jedním z nejvíce perzekuovaných středoškolských učitelů v okrese Olomouc. Jeho zkrácený životní příběh, který jsme zde nastínili, měl připomenout konkrétní formy sankcí, které provázely pedagogy napříč tehdejší společností. Zároveň se může stát návodem pro současné studenty, aby v praxi vyzkoušeli nabízenou metodu orální historie a pomohli tak osvětlit určitá bílá místa v regionálních dějinách.

Vzpomínky M. Hořínka skýtají i další možnosti využití, přesahující rámec této práce. Naším záměrem bylo jednak konfrontovat tehdy oficiálně

¹⁸⁸ Svůj podíl na změně chování státních úřadů měl například Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, který byl založen 27. dubna 1978. M. Hořínek měl kontakty na některé členy výboru a mohl se případně na něj obrátit.

¹⁸⁹ Při volbě primátora města Olomouce došlo pro M. Hořínka k typické situaci. Po volbách byla sestavena koalice ve složení OF, KDH, KDU, zelení, která měla dohromady 49 mandátů z celkových 70. Pro M. Hořínka bylo při volbě primátora odevzdáno 48 kladných hlasů, on sám hlasoval proti.

prezentovaná a dosud publikovaná fakta s životní zkušeností přímého účastníka. Sekundárním cílem bylo na základě zkušeností vytvořit návrh metodického listu pro přípravu projektové výuky v hodině dějepisu, který přikládáme v příloze číslo č. 3. Tento metodický list neposkytuje kompletní návod na to, jak se studenty postupovat. Nicméně v kombinaci s představením metody orální historie, nastíněné ve třetí kapitole, je možné podobný projekt na střední škole realizovat.

Podle našeho názoru by studenti při tvorbě projektu nejen získali nové zkušenosti, vědomosti a dovednosti, ale také by teoreticky podobné aktivity mohly přispět ke zvýšení atraktivity dějepisu na sekundárních školách.¹⁹⁰

Shrnutí

V osmé kapitole jsme charakterizovali základní mechanismy fungování Okresního výboru KSČ, jako základního orgánu, který realizoval normalizační pohovory k výměně stranických legitimací. Chronologicky jsme analyzovali vývoj a postup OV KSČ v období hlavní fáze prověrek členů KSČ a na základě údajů z archivních materiálů jsme byli schopni kvantifikovat počty osob, kterých se perzekuční zásahy dotkly. Zmínili jsme také rozhodující vliv nadřízeného stranického orgánu – Krajského výboru KSČ v Ostravě.

Analýzou dostupných archivních pramenů jsme byli schopni popsat konkrétní dopady nařízení OV KSČ v Olomouci v oblasti sekundárního školství na území celého olomouckého okresu a to za jednotlivé školy. Celkovou sumarizaci jsme vyjádřili i graficky pomocí tabulky. Ze získaných dat vyplývá, že téměř polovině zaměstnanců sekundárních škol (členů KSČ)

¹⁹⁰ Podkladem pro naši domněnku se stala publikace Dopity, Grecmanové a Chrásky *Zájem žáků základních a středních škol o fyziku, chemii a matematiku* (2008). V podkapitole 3.2 *Vztah žáků k vyučovacím předmětům na střední škole* seřadili autoři vyučovacích předmětů podle jejich oblíbenosti studenty sekundárních škol. Dějepis v jejich výzkumu obsadil z celkového počtu 12 předmětů v roce 2006 osmou a v roce 2008 dokonce až devátou pozici. Můžeme jej tedy považovat za jeden z méně oblíbených předmětů vyučovaných na středních školách (Dopita, Grecmanová, Chráska, 2008, s. 38-39). Proto by podobné aktivity studentů mohly podle našeho názoru přispět ke zlepšení jejich hodnocení.

nebyla do poloviny roku 1970 vydána nová členská legitimace. Zároveň bylo několik pedagogů a školních inspektorů zbaveno možnosti dále působit ve školském rezortu.

Právě životním osudem jednoho z takto sankcionovaných pedagogů se zabývá poslední podkapitola. Jeho vyprávění jsme konfrontovali s dostupnými archiváliemi a mohli jsme si tak učinit kompletnější představu o tehdejší realitě. Pomocí metody orální historie jsme také zjistili fakta, která jsou jinými způsoby jen obtížně doložitelná. Proto jsme se rozhodli (jako jeden z výstupů disertační práce) vytvořit návrh metodického listu pro současné pedagogy, který by mohli využít ve své praxi a který by potenciálně mohl přispět ke zvýšení atraktivity dějepisu mezi studenty středních škol.

9. Reflexe období normalizace studenty sekundárních škol v současnosti

V následující kapitole jsme chtěli přiblížit pedagogický průzkum, který jsme realizovali v roce 2012. O konkrétních důvodech, vedoucích k zařazení dotazníkového šetření do struktury disertační práce jsme pojednávali v kapitole třetí. Nyní bychom pouze rádi připomněli, že naše pojetí šetření spadá do námi vymezeného narativního diskurzu, že odpovídá současným trendům (viz závěry šetření) a že si uvědomujeme, že toto empirické šetření, realizované mezi současnými studenty více než čtyři desetiletí po námi analyzovaném historickém období primárně nespadá do subdisciplíny – dějin pedagogiky, ovšem dotváří nám celkový obraz o daném tématu právě s přesahem do současnosti. V tomto ohledu byla naším hlavním cílem snaha poukázat na aktuálnost problematiky v současné edukační realitě.

Konkrétně jsme chtěli za pomoci všech kapitol celé práce načrtnout co nejobektivnější (a zároveň snadno verifikovatelnou) konstrukci, ve které chceme doložit jak historická fakta, tak jejich odraz a vnímání mezi studenty středních škol. V této situaci jsme mimo jiné chtěli poukázat na osobní zainteresovanost studentů ke zkoumané problematice (viz např. otázky č. 18, 19 a 20). V tomto kontextu jsme dospěli k pozoruhodným zjištěním a zároveň jsme poukázali na vysoký potenciál využití tématu při výuce dějepisu či základů společenských věd na sekundárních školách (viz také příloha č. 3). V závěrech této kapitoly chceme uvést míru plnění našeho záměru i sekundárních cílů práce.

Respondenty dotazníkového šetření se stali studenti čtvrtých ročníků gymnázií v olomouckém regionu. Gymnázium, jako typ střední školy, jsme vybrali zcela záměrně kvůli největší časové a hodinové dotaci hodin dějepisu během celé středoškolské výuky.¹⁹¹ Čtvrtý ročník byl potom určen jako nejvhodnější kvůli náplni a obsahu probíraného učiva, kdy právě v tomto ročníku je největší předpoklad, že by se měl o období normalizace student více dozvědět.

¹⁹¹ Máme na mysli 1. – 4. ročník gymnázií, dle klasifikace ISCED vyšší sekundární všeobecný typ - ISCED 3.

Pro potřeby šetření byla vybrána následující školská zařízení, nacházející se v olomouckém regionu: Slovanské gymnázium (Olomouc), Gymnázium (Olomouc, Hejčín), Gymnázium (Olomouc, Čajkovského), Gymnázium (Šternberk), Gymnázium (Uničov), Církevní gymnázium Německého řádu (Olomouc), Gymnázium Jana Opletala (Litovel).¹⁹²

V některých z těchto škol byli požádáni o vyplnění dotazníku i studenti paralelních ročníků, čímž se zvýšil počet respondentů na konečných 228. Průměrný počet respondentů, kteří vyplnili a odevzdali dotazník, v jedné škole činil 33 studentů.¹⁹³ Intervalové rozpětí mezi nejnižším počtem a nejvyšším počtem odevzdaných vyplněných dotazníků z jedné školy je 19 – 46. Právě proto, že nebylo možné zajistit, aby dotazník vyplnil shodný počet studentů na každé vybrané střední škole, jsme upustili od jejich vzájemné komparace.¹⁹⁴ Hodnotit a porovnávat na jedné straně 19 a na druhé straně 46 dotazníků není podle našeho názoru dostatečně objektivní, neboť tyto vzorky nejsou reprezentativní.

Jednotlivé položky v dotazníku jsme formulovali s ohledem na čtyři oblasti:

- 1) Zjistit vědomosti studentů, jejich názory a osobní vazby na období normalizace.
- 2) Zjistit hlavní informační zdroje o období normalizace využívané studenty.
- 3) Zjistit názory studentů na soudobé učebnice dějepisu používané studenty.
- 4) Zjistit jaký tematický celek byl se studenty probírán na základní škole v předmětu dějepis jako poslední.

¹⁹² V závorce uvádíme města, ve kterých se školy nachází, případně také názvy místních částí či ulic, pro snadnější rozlišení. Všechna uvedená gymnázia byla vybrána podle rejstříku škol a školských zařízení, který provozuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dostupný na: <http://rejskol.msmt.cz/>). Názvy škol také přebíráme z této oficiální statistiky.

¹⁹³ Za platný vyplněný dotazník považujeme takový, který obsahoval odpovědi na minimálně 15 dotazníkových položek z celkového počtu 19, přičemž jsme započítali i odpověď typu neví, nevybavuji si, neumím odpovědět apod. Takový dotazník musel být přirozeně také odevzdán zpět pro potřeby vyhodnocení (návratnost dotazníků činila přibližně 83 %).

¹⁹⁴ Pokud bychom uvažovali o získání shodného vzorku platných vyplněných dotazníků, pak bychom nejdříve museli vyřešit problém kritérií selekce. Tedy, které respondenty vyloučit z vyplňování a proč.

Jako prioritu šetření jsme stanovili oblast číslo jedna, které jsme také věnovali největší prostor (celkem 10 položek z 20, což představuje 50 %). Sekundární cíle dotazníku (oblasti 2 – 4) byly potom zastoupeny jednotlivými položkami následovně:

Oblast č. 2 – 5 dotazníkových položek (25 % z celku)

Oblast č. 3 – 3 dotazníkové položky (15 % z celku)

Oblast č. 4 – 2 dotazníkové položky (10 % z celku)

Otázky byly formulovány tak, aby byl co nejvíce využit potenciál odpovědí, které měly přesně odpovídat výše popsánému záměru. Kupříkladu abychom zjistili úroveň vědomostí studentů o normalizaci, formulovali jsme některé otázky záměrně jako testové s možností výběru jedné i několika odpovědí (v tomto ohledu nebyli studenti limitováni počtem odpovědí, které musí zvolit, nicméně správná varianta byla pouze jedna. Takové jsou například otázky č. 2, 3, 4, 6, 7). Naopak některé byly ponechány s možností volné odpovědi (kupříkladu otázky č. 1, 8, 10, 11, 13). K některým oblastem byly nakombinovány obě varianty otázek. Tato realita platí například pro oblast tři – názory studentů na učebnice dějepisu.

Zvažovali jsme do jaké míry a zda vůbec je účelné zapojit studenty do evaluace edukačního média. Po prostudování odborné literatury jsme však dospěli k názoru, že právě studenti jsou kompetentními k posouzení jimi užívaných učebnic, protože jejich primárním účelem je právě pomoci studentům v jejich úsilí o osvojení si určitých znalostí. V tomto ohledu přistupujeme ke studentovi, jako k aktivnímu činiteli, který je součástí a zároveň se podílí na procesu vyučování (srovnej in Knecht, Janík a kol. 2008, s. 107).

Za účelem optimalizování dotazníkových položek jsme v roce 2011 realizovali pilotní výzkum. Respondenty bylo 63 studentů maturitních ročníků gymnázia. Dotazník tvořilo celkem 30 otázek, které sledovaly shodné cíle, jež jsme uvedli výše. Rozborem odpovědí respondentů jsme

identifikovali položky, které buď nepřinášely očekávané výsledky, nebo byly příliš zaměřené na znalosti a vědomosti studentů. Eliminací jedenácti vybraných dotazníkových položek jsme také docílili optimálnější struktury dotazníků, včetně grafického a vizuálního vzhledu. Zároveň jsme výrazně snížili ekonomické náklady na jejich výrobu.¹⁹⁵

Kvůli tomu, že původně navrhovaný dotazník obsahoval rozdílný počet položek, které byly také odlišně formulovány, nezahrnuli jsme výsledky pilotáže do analýzy šetření, realizovaného v roce 2012.

Ještě před charakteristikou výsledků šetření bychom chtěli objasnit design a metody vyhodnocování a zobrazování výsledků šetření (viz také kapitola č. 3). Naším záměrem nebylo ověřovat předem stanovené hypotézy, a proto se nejedná o klasický pedagogický výzkum, jak je chápán v odborné literatuře (viz např. Chráska, 2003, nebo Průcha, 2009). Náš postup byl zcela opačný. Chtěli jsme tedy nejprve shromáždit určitá data ze soudobé pedagogické praxe a teprve posléze a na základě analýzy výsledků šetření jsme chtěli formulovat určitá tvrzení, která odpovídají výsledkům. Důvodem, proč jsme se takto rozhodli, je velikost vzorku respondentů. Data pochází ze sedmi gymnázií olomouckého regionu. Tento vzorek podle našeho názoru není natolik reprezentativní, abychom na jeho základě mohli verifikovat či falzifikovat stanovené hypotézy jako univerzálně a obecně platné. Tím, že jsme postup obrátili, jsme získali potřebné podklady pro jejich formulování a tato tvrzení mohou být ověřena v dalším pedagogickém výzkumu.

Tomuto stavu samozřejmě odpovídá použitá metoda. Pro interpretaci dat jsme využili deskriptivní statistiku. Tím, že jsme nebyli nuceni objasňovat vztahy mezi jednotlivými jevy, abychom podložili naše předpoklady, vyjádřené formou hypotézy, nemuseli jsme využívat složitějších statistických postupů. Ty nám ostatně ani nebyly doporučeny.¹⁹⁶ Pro lepší přehlednost a názornost jsme při interpretaci výsledků šetření

¹⁹⁵ Vzor dotazníku přikládáme v příloze č. 4.

¹⁹⁶ Autor disertační práce konzultoval sestavování i vyhodnocování dotazníku s pracovníky Českého statistického úřadu, pobočkou v Olomouci. Také tyto pracovníci potvrdili správnost využití deskripce výsledků šetření s odůvodněním nízkého počtu respondentů pro vyvozování obecně platných závěrů.

použili nejen písemnou, ale také vizuální formu deskripce údajů. Konkrétně jsme pro zobrazení četnosti odpovědí respondentů využili grafy a tzv. slovní mraky, které byly vytvořeny ve specializovaných programech.¹⁹⁷

Slovní mraky (v angličtině známé jako word clouds) jsou množiny slov, uspořádané dle jejich četnosti užívání v určitém textu. Přičemž platí, že čím je konkrétní slovo v textu frekventovanější, tím je jeho zobrazení v aplikaci wordle větší a graficky výraznější. Smyslem těchto mraků je zobrazit nejčetnější slova z libovolně dlouhého textu. Tato technika se může použít například jako identifikace klíčových slov u textu (projevu), v pedagogické praxi se mohou využívat pro hodnocení písemných projevů studentů s důrazem na opakuje se slova apod. (srovnej in Kopecký, 2009, on-line).

V našem případě se jednalo o zobrazení nejfrekventovanějších odpovědí respondentů. Přirozeně, že tato technika není vhodná pro využití s malým vzorkem odpovědí. Proto jsme její uplatnění volili pouze u pěti dotazníkových položek, u nichž mohli studenti na danou otázku volně odpovídat.

Pokud se týká grafické podoby slovního mraku, museli jsme přijmout určité opatření, které zajistilo dodržení významové linie. Aplikace generující slovní mrak pracuje pouze s jednotlivými slovy. Problém tedy nastal, jakmile jsme potřebovali zachytit konkrétní slovní spojení (například Varšavská smlouva). Abychom tedy zabránili aplikaci v zobrazení každého slova samostatně, umístili jsme záměrně mezi jednotlivá slova tečku (termín Varšavská smlouva jsme upravili na Varšavská.smlouva). Domníváme se, že tečka nepůsobí natolik rušivě a že zároveň tímto zásahem docílíme vyšší významové srozumitelnosti.

Do slovních mraků jsme také nezahrnuli možnost, že někdo úmyslně neuvedl odpověď na danou otázku. Všechny formy odpovědí jsme však již do aplikace převedli (např. nevím, nic si nevybavuji apod.). Ve slovním

¹⁹⁷ Grafy byly vytvořeny v programu Microsoft Office Excel, verze 2007 a slovní mraky byly vytvořeny on-line v aplikaci Wordle (dostupná na www.wordle.net).

hodnocení jsme četnost případů, kdy studenti neuvedli své odpovědi, připojili.

Při deskripci výsledků dotazníkového šetření jsme u otázek, na které mohli studenti volně odpovídat, jejich odpovědi tam, kde to bylo možné, zestručnili, případně jejich odpovědi sdružili, pokud tomu odpovídal jejich význam. Kupříkladu jsme sečetli četnosti pojmů Varšavská smlouva a Varšavský pakt, komunismus a socialismus (ve významu pro označení režimu v Československu před rokem 1989), nebo omezení svobody a nesvoboda. Motivem pro podobnou úpravu byla pouze snaha o lepší přehlednost při popisu výsledků šetření.

Jak jsme již uvedli výše, nejvíce dotazníkových položek jsme zaměřili na povědomí a reálné znalosti studentů o období normalizace v Československu. Naším záměrem bylo zjistit, zda studenti soudobých gymnázií v olomouckém regionu mají vědomosti o této historické epoše, která ovšem zároveň není příliš vzdálená od současnosti.

První otázku - Co si představíte pod pojmem politická normalizace?¹⁹⁸ - mohli studenti volně zodpovědět. Chtěli jsme zajistit vyšší míru autenticity při posuzování jejich pohledu na normalizaci právě tím, že studentům nenabídneme žádné možnosti. Pro grafické zobrazení četnosti jednotlivých odpovědí využijeme slovní mrak.

Slovní mrak č. 1: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 1 – Co si představujete pod pojmem politická normalizace?

¹⁹⁸ Adjektivem v termínu politická normalizace jsme chtěli v dotazníku zdůraznit, že nemáme na mysli normalizaci ve smyslu ustanovení nějakých norem, nebo uvedení něčeho do souladu s nimi. Toto slovní spojení bylo použito pouze v dotazníku. Naprostá majorita studentů náš záměr pochopila.

Komunismus

Změna **Cenzura** **Nevím** **Společnost** **Revoluce** **Reformy** **Svoboda**
Pražské.jaro Totalita Rok.1969 Alexander.Dubček Udávání.norem Varšavský.pakt

Nejvíce studentů si odpověď na danou otázku spojilo s jedním z označení pro formu vlády v Československu před rokem 1989, s komunismem (71 respondentů, tj. 31 % z celkového počtu¹⁹⁹). Pouze o osm méně jich tuto otázku nevyplnilo, aniž by k tomu uvedlo důvod (63 r., 28 %), 21 jich přiznalo, že neví (9 %) a tři odpověděli, že si pod pojmem politická normalizace nevybaví nic (0,9 %). Výrazně nižší četnosti vykazují další typy odpovědí: cenzura (18 r., 7,9 %), revoluce (11 r., 4,8 %), Varšavský pakt (10 r., 4,4 %), Pražské jaro (7 r., 3,1 %), svoboda (5 r., 2,2 %), totalita (4 r., 1,8 %), změna (4 r., 1,8 %), rok 1969 (3 r., 1,3 %). Shodné zastoupení pod jedním procentem četnosti měly odpovědi: Alexander Dubček, reformy, společnost, udávání norem (2 r., 0,9 %).

Z významového hlediska se jevílo několik uvedených odpovědí přinejmenším sporně. Spojovat normalizaci s pojmy jako jsou například svoboda, společnost, reformy, změna, revoluce není podle našeho názoru optimální. Některé bychom mohli pokládat v jistém slova smyslu za opozita (svoboda, reformy), některé bez uvedení dalšího kontextu také nevykazovaly parametry shodné významové linie (společnost, změna, revoluce). Také slovní spojení udávání norem považujeme za nevhodně uvedené, pokud není doplněno dalším bližším určením. V tomto případě nevíme, zda student uvažoval například o technických normách, nebo měl na mysli třeba plnění tzv. Moskevských protokolů. Frekvence podobných odpovědí nepřekročily pět procent z celku, tudíž je nepokládáme za dostatečně reprezentativní.

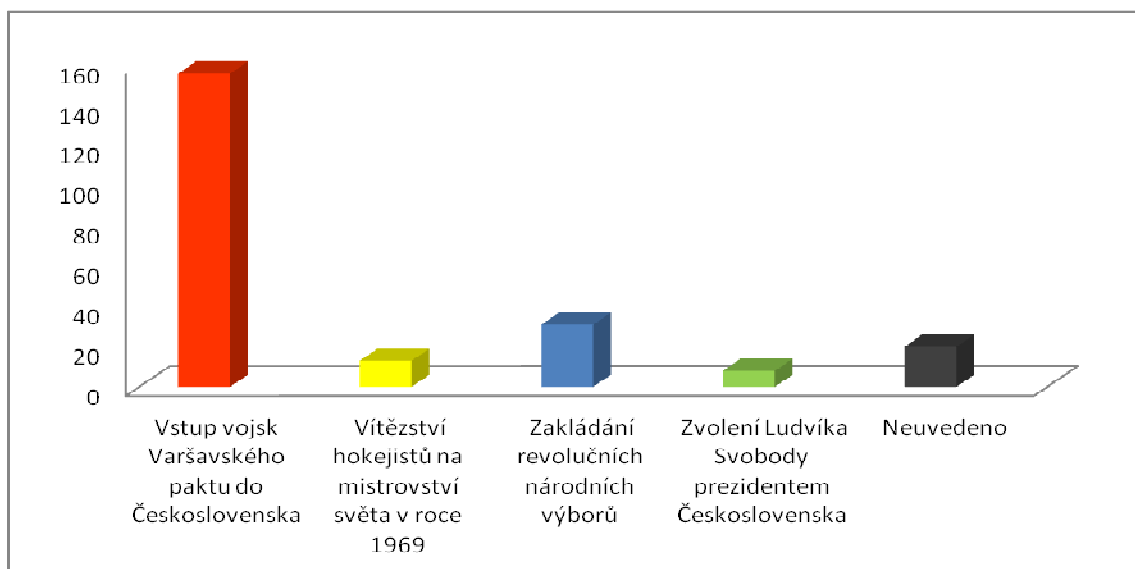
¹⁹⁹ V závorkách uvádíme nejprve faktický počet respondentů, kteří zvolili jimi vybranou variantu (dále jen r.; platí pokud počet respondentů není uveden již v textu) a poté procentuální vyjádření četností jednotlivých odpovědí na dané otázky. Čísla zaokrouhluje na jedno desetinné místo.

Jinými slovy, nepovažujeme je díky jejich četnostem za názor reprezentovaný významnějším vzorkem studentů.

Pokud bychom sečetli četnosti odpovědí nevím a nic s těmi, kteří neuvedli nic, získali bychom nejvýrazněji zastoupenou odpověď (87 r., 38 %). Mohli bychom tedy prohlásit, že z vyhodnocení otázky číslo jedna vyplývá, že více než třetina respondentů má problém odpovědět konkrétně na otázku: Co si představíte pod pojmem politická normalizace? Přibližně další třetina studentů správně zařadila normalizaci do období, kdy v Československu vládl nedemokratický režim, ovšem bez další bližší specifikace (71 r., 31 %). Shodně velký vzorek respondentů si pak pojem normalizace spojil s několika dalšími termíny, jejichž určitou problematičnost jsme naznačili výše.

Odpovědi na druhou otázku v pořadí mohli studenti vybírat z celkem čtyř nabízených variant. Určité procento studentů otázku vůbec nezodpovědělo, opět bez uvedení důvodu. Na otázku: S jakou událostí se obvykle pojem normalizace spojuje? Studenti mohli volit odpovědi: a) se vstupem vojsk Varšavského paktu do Československa; b) s vítězstvím hokejistů na mistrovství světa v roce 1969; c) se zakládáním revolučních národních výborů; d) se zvolením Ludvíka Svobody prezidentem Československa. Poměrové zastoupení jednotlivých odpovědí uvádíme v následujícím grafu.

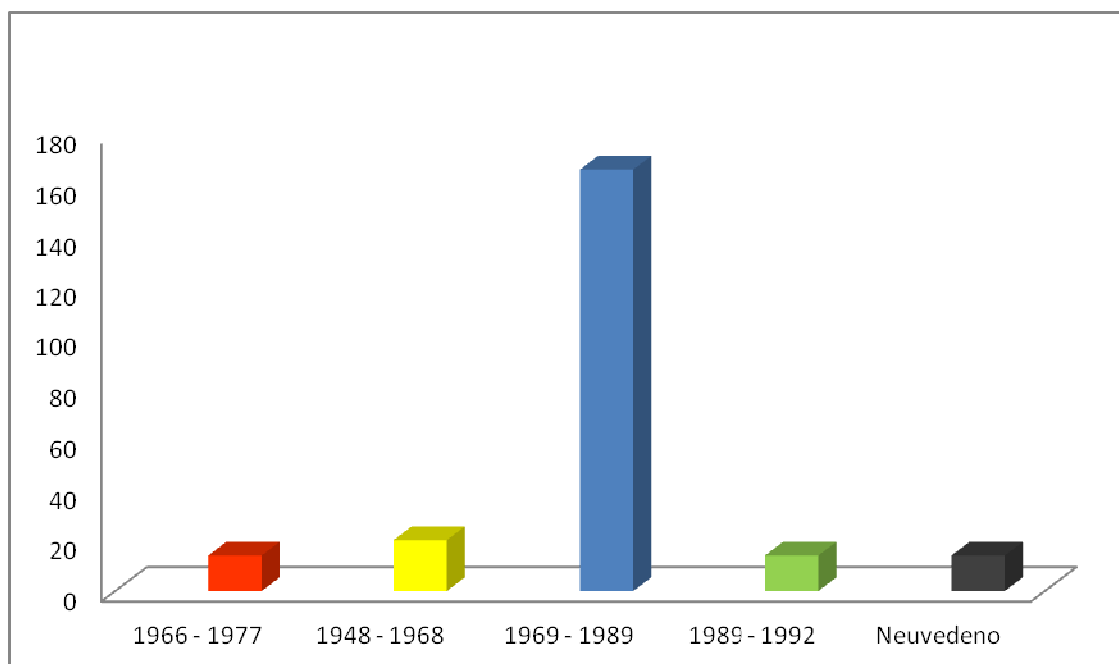
Graf č. 1: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 2 - S jakou událostí se obvykle pojem normalizace spojuje?

I z výše přiloženého grafu byla patrná převaha studentů, kteří shodně označili první možnost, která je zároveň správnou variantou (156 r., 68,4 %). Druhá nejčtetnější volba patřila třetí nabízené odpovědi, která však nemá reálné historické opodstatnění (31 r., 13,6 %). S vítězstvím československých hokejistů na mistrovství světa v roce 1969 spojila normalizaci výrazně menší skupina studentů (13 r., 5,7 %). A to přesto, že tato skutečnost se stala záminkou k pozdějším dalším normalizačním opatřením a tudíž lze určitě souvislosti s normalizací nalézt. Naopak chybné asociace měli studenti v případě volby zbývajících možností, se zvolením L. Svobody prezidentem republiky. Tento akt patří jednoznačně do období tzv. Pražského jara, které bezprostředně normalizaci předcházelo (8 r., 3,5 %). Dvacet respondentů žádnou nabízenou variantu nezatrhl, ani neuvedlo vlastní názor k této otázce (8,8 %). Celkově bychom mohli prohlásit, že více než dvě třetiny studentů vybrali správnou odpověď na danou otázku.

Další otázka vybízela studenty k chronologickému vymezení normalizace. Odpovídali na otázku: Jak by se podle Vás dalo období normalizace časově vymežit? Opět měli možnost výběru, konkrétně následujícího: a) 1966–1977; b) 1948–1968; c) 1969–1989; d) 1989–1992.

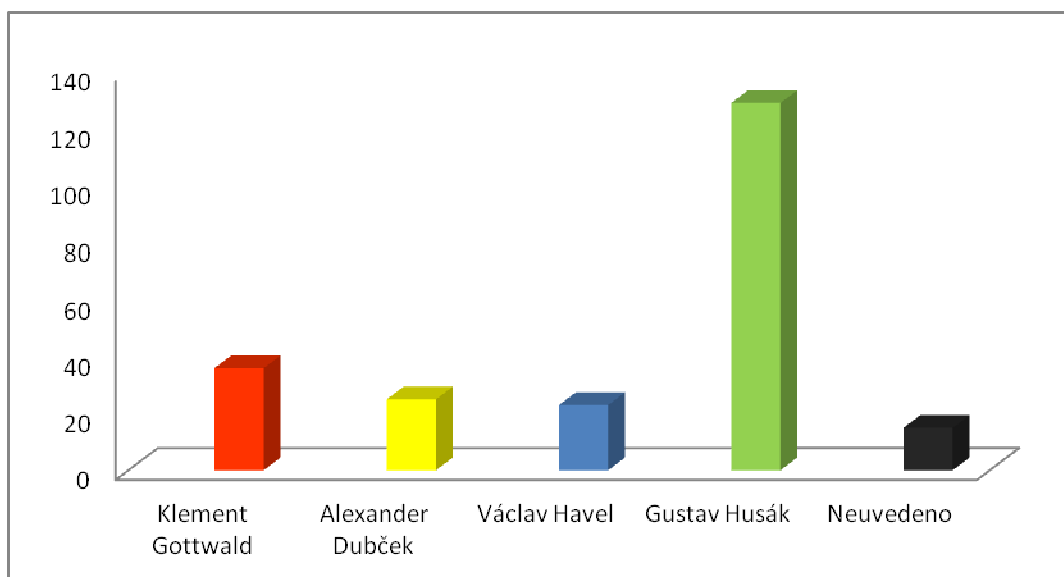
Graf č. 2: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 3 – Období normalizace by se podle Vás dalo časově vymezit jako období mezi léty...

Dominantní a zároveň správnou odpovědí se stala možnost 1969–1989 (166 r., 72,8 %). Zbývající varianty vždy minimálně jedním letopočtem neodpovídaly historické realitě, přesto každá z nich získala určitý počet preferencí. Roky 1966–1977 považoval za normalizační naprosto shodný počet studentů, jako léta 1989–1992 a shodný vzorek studentů se nevyjádřil vůbec (14 r., 6,1 %). Mírně vyšší hodnoty zaznamenala léta 1948–1968 (20 r., 8,8 %).

Po té, co jsme identifikovali časové rozmezí a pokusili jsme se spojit normalizaci s konkrétní historickou událostí, jsme se studentů dotázali na hlavního představitele tohoto období. Zatímco tři z předkládaných variant odpovědí nevykazovaly signifikantní rozdíly, správnou variantu zvolily znovu necelé dvě třetiny studentů (129 r., 56,6 %). Podrobněji viz následující graf.

Graf č. 3: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 4 – Kdo byl nejvyšším představitelem Československa v období normalizace?

Možnost označit K. Gottwalda jako nejvyššího představitele Československa využilo 36 respondentů (15,8 %). A. Dubčeka preferovalo 25 studentů (11 %) a jen o dva méně zvolilo V. Havla (10 %). Patnáct odmítlo na zadanou otázku odpovědět (6,6 %).

Opět se potvrdilo, že mají-li studenti možnost na výběr z několika variant odpovědí, z nichž je zpravidla jedna správná, dokázali ji víceméně dobře identifikovat. Své závěry opíráme například o rozbor výsledků posledních tří položek, ve kterých jasně dominovala správná odpověď jako nejčteněji volená, s výrazným rozdílem od druhé nejčtenější položky.

Mechanismus výběru z nabízených variant odpovědí jsme se pokusili rozkrýt a částečně objasnit v následující položce. V ní jsme po studentech chtěli, aby zdůvodnili výběr osobnosti v předcházející otázce. Mohli odpovídat naprosto volně. Výsledky přibližuje slovní mrak.

**Slovní mrak č. 2: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 5 – Zdůvodněte prosím
Váš výběr osobnosti v otázce č. 4.**

Z analýzy výsledků této dotazníkové položky vyplývá, že zatímco selekci některé z předložených variant odpovědí provede drtivá převaha studentů (u předcházející položky tak učinilo 93,4 % studentů), podobná převaha již není patrná při odůvodnění studentských preferencí. Nejvyšší četnost získalo nezodpovězení otázky (90 r., 39,5 %).²⁰⁰ Situace je o to zajímavější, že většina studentů na předchozí otázce odpovídala správně. Přesto mají potíže při objasnění motivů pro svou volbu. Nejčtenější zdůvodnění (které už zobrazujeme i ve slovním mraku) bylo označení preferované osoby úřadem, který zastávala (70 r., 30,7 % respondentů odpovědělo, že jimi označená osoba byla prezidentem Československa). S odvoláním na příslušnost oné osoby k určité politické straně se ztotožnilo 18 studentů (7,9 %) a shodný počet uvedl, že neví. Sedmnáct respondentů připustilo, že uvedenou odpověď odhadovalo (7,5 %), pět jich uvedlo více důvodů pro výběr (2,2 %) a dva přiznali, že využili tzv. vyřazovací metody (0,9 %). Osm z dotazovaných si vytvořilo asociaci čelného představitele normalizace s pojmem tzv. husákových dětí (3,5 %).²⁰¹

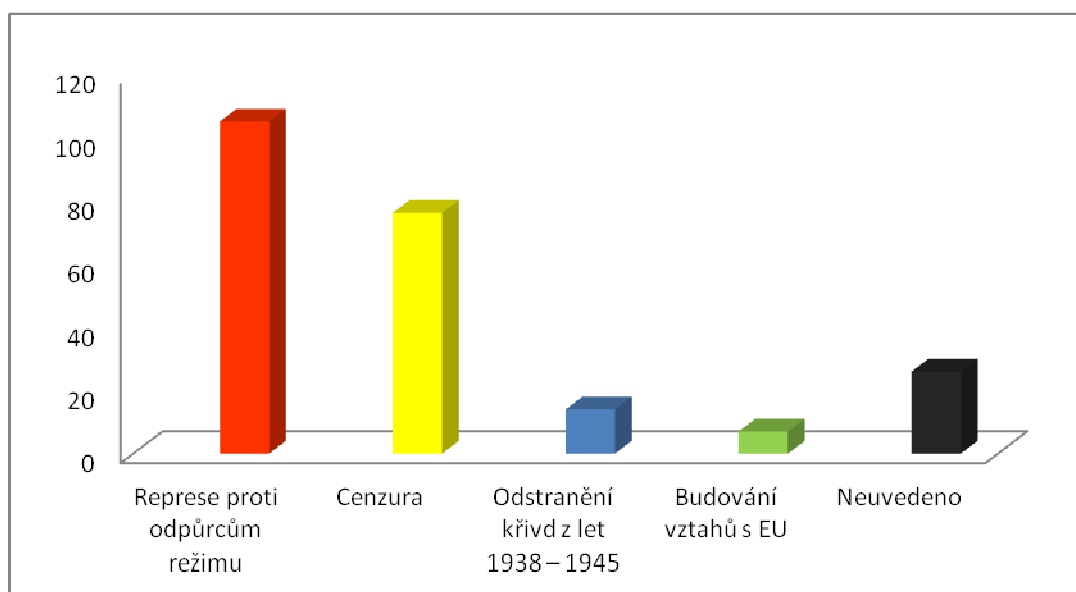
V další dotazníkové položce se studenti měli vyjádřit opět formou volby nabízených alternativ odpovědí na otázku: Co bylo podle Vašeho názoru charakteristickým znakem (znaky) pro normalizaci? Mohli vybírat z těchto variant: a) zesílené represe proti odpůrcům vládnoucího režimu;

²⁰⁰ Připočítali-li bychom k této sumě počet studentů, kteří v dotazníku uvedli, že neví proč vybrali konkrétní osobu, pak by se procentuální poměr těch, kteří nedokázali svou volbu zdůvodnit, zvýšil na 47,4 %, tedy již téměř polovinu.

²⁰¹ Je ovšem otázkou, zda skutečně pochází jejich domněnka z historických souvislostí, anebo si spíše vybavili relativně oblíbenou stejnojmennou píseň skupiny Chinaski. Ať je však reálný důvod jakýkoli, ocenili jsme fakt, že na rozdíl od mnoha svých vrstevníků, alespoň nějaké zdůvodnění uvedli.

b) zavedení cenzury;c) úsilí o odstranění křivd spáchaných v letech 1938 – 1945; d) budování nadstandardních mezinárodních vztahů s Evropskou unií. V tomto případě jsou historicky správně první dvě možnosti. Naopak další dvě bychom podobně označit rozhodně nemohli. Možnost více než jedné správné odpovědi naznačujeme již v samotném zadání. Rozložení četnosti odpovědí přibližuje graf.

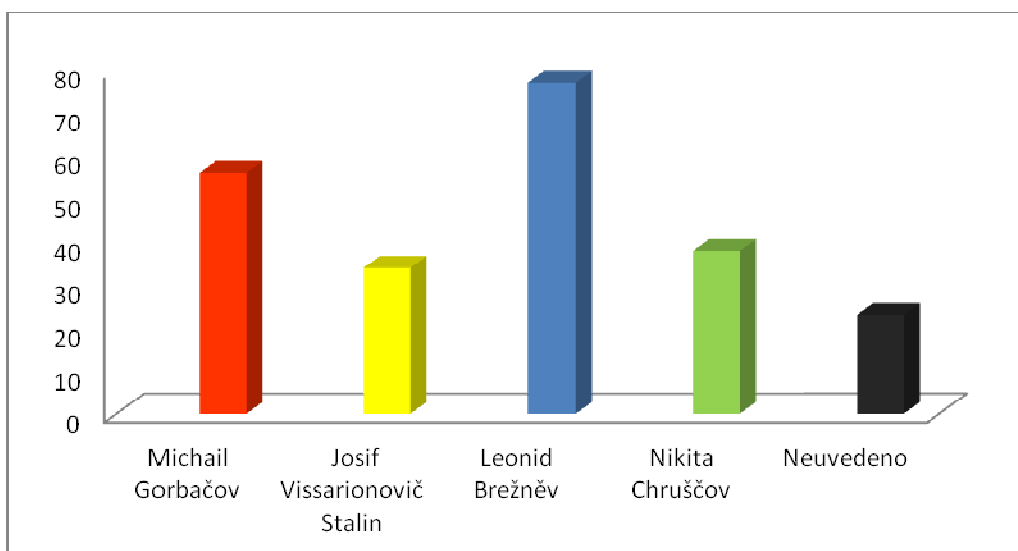
Graf č. 4: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 6 – Co bylo podle Vašeho názoru charakteristickým znakem (znaky) pro normalizaci?

Více než dvě třetiny studentů zvolily správné odpovědi (dohromady 181 r., 79,4 %). Většina z nich volila možnost a) zesílené represe (105 r., 46 %) a dalších 76 respondentů se přiklonilo ke druhé správné alternativě (76 r., 33,3 %). Čtrnáct studentů si myslelo, že pro normalizaci byla typická snaha o odstranění křivd z let 1938 – 1945 (6,1 %) a další polovina tohoto počtu je přesvědčena o tom, že tehdejší Československo posilovalo své vztahy s Evropskou unií (tehdy de facto ještě neexistující; 3,1 %). Více než 11 % respondentů (tj. 26) neuvedlo u této otázky odpověď.

Alespoň přibližně zasadit normalizaci do mezinárodního kontextu jsme chtěli po studentech u položky číslo sedm. V ní jsme položili otázku: Znáte jméno nejvyššího představitele Sovětského svazu v letech 1964 – 1982? A opět měli možnost vybírat určité varianty: a) Michail Gorbačov; b) J. V. Stalin; c) Leonid Brežněv; d) Nikita Chruščov. Přibližně desetina studentů na tuto otázku neodpověděla (23 r., 10,1 %). Pro úplnost připojujeme následující grafické zobrazení četností odpovědí.

Graf č. 5: Zachycení četností odpovědí na položku č. 7 – Znáte jméno nejvyššího představitele Sovětského svazu v letech 1964 – 1982? Byl to:

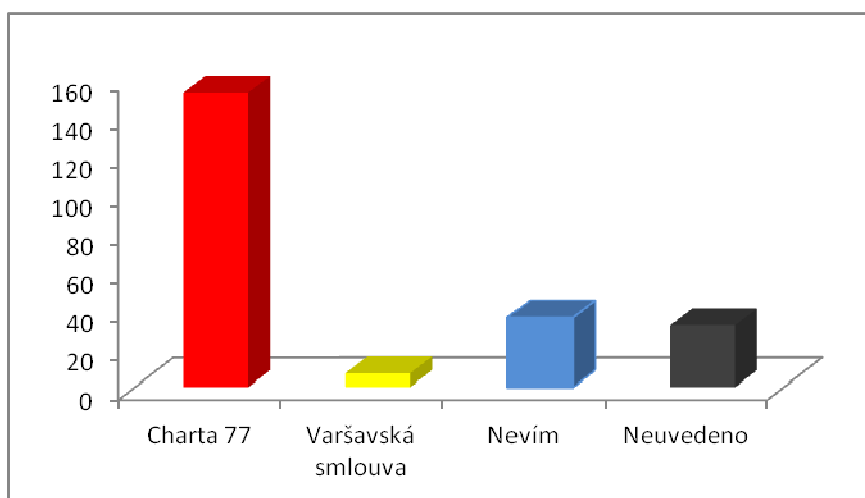
Jedinou správnou možností je L. Brežněv, který reálně v tomto období vládl v Sovětském svazu. N. Chruščov a M. Gorbačov jsou jeho předchůdci či nástupci²⁰² a J. V. Stalin by měl rozhodně být studentům známější z období druhé světové války. Správnou odpověď nakonec zvolilo sice nejvíce studentů, oproti předcházejícím položkám však nebyla četnost této varianty nijak vysoká (77 r., 33,8 %). Pro M. Gorbačova se vyslovilo 56 studentů (24,6 %) a velmi podobné výsledky získali N. Chruščov (38 r., 16,7 %) a J. V. Stalin (34 r., 14,9 %). U této položky je patrné, že studenti si

²⁰² Zatímco N. Chruščov je přímým předchůdcem L. Brežněva, M. Gorbačov je spíše jeho symbolickým nástupcem. Přímo po L. Brežněvovi nastoupil J. Andropov a K. U. Černěnko. Teprve potom byl zvolen M. Gorbačov.

nebyli příliš správnou odpovědí jisti. Pokud bychom sečetli všechny četnosti, které získali špatné odpovědi a četnosti těch, kteří neodpověděli vůbec, pak bychom mohli uvést, že se poměr správné odpovědi ke špatným odpovědím obrátil (oproti například předcházející položce). Nyní by podle těchto parametrů odpovědělo špatně 151 respondentů (tj. 66,2 %).

Celé období normalizace není spojeno pouze s počátečními represáliemi proti odpůrcům režimu, byť právě toto počáteční stádium jsme v naší práci hodnotili. Po studentech středních škol jsme chtěli v další položce znát název jednoho dokumentu, který vznikl v pozdější fázi tohoto období. Celý dotaz, na který studenti volně odpovídali, zněl následovně: Ve druhé polovině 70. let vznikl dokument, který upozorňoval na porušování lidských práv v Československu a snažil se vést dialog s vládou. Od názvu tohoto dokumentu se později odvozovalo i označení pro sympatizanty této akce. Mezi první mluvčí patřili Václav Havel, Jiří Hájek a Jan Patočka. Víte, jak se dokument jmenoval? Vyhodnocení přinášíme také pomocí grafu.

Graf č. 6: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 8 – Jak se jmenoval dokument, který vznikl ve druhé polovině 70. let a se kterým je spojeno jméno V. Havla, J. Hájka a J. Patočky? (zkráceno).

Přestože tentokrát respondenti neměli možnost výběru odpovědí, naprostá většina jich znala správnou odpověď (153 r., 67 %). Druhá a třetí nejčtenější odpověď byla spíše negativního charakteru v tom smyslu, že neodpovídala realitě. Odpověď neznalo 36 studentů (15,8 %), na otázku nerefleктовало dalších 32 (14 %). Sedm studentů si vytvořilo nevhodnou asociaci s Varšavskou smlouvou (3 %).

Poslední tři položky, vážící se k první oblasti byly zaměřeny na zmapování případných konkrétních osobních zkušeností, či vazeb studentů s obdobím normalizace, nebo některými jejími rysy. Otázka číslo 18 byla formulována následovně: Jak hodnotíte Vy osobně období normalizace v Československu? Na ní mohli studenti volně odpovídat a graficky jsme jejich názory zachytili pomocí slovního mraku.

Slovní mrak č. 3: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 18 – Jak hodnotíte Vy osobně období normalizace v Československu?

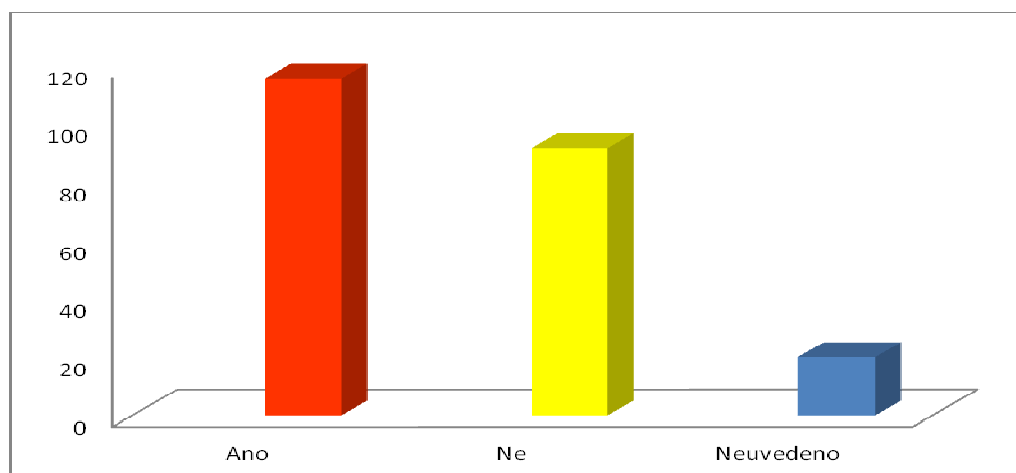
Podle očekávání nejvíce respondentů z nějakého důvodu na otázku nerefleктовало (85 r., 37,3 %). Někteří studenti přiznali, že nevědí, podle jakých kritérií by měli normalizaci hodnotit (33 r., 14,5 %) a přibližně shodný vzorek respondentů uvedl, že normalizaci nijak nehodnotí (32 r., 14 %). Kdybychom uvážili alternativu, že můžeme sumarizovat výše popsané četnosti odpovědí (neboť ve dvou případech sice studenti vyjádřili svůj

názor, ovšem odmítli uvést svůj konkrétní vztah k normalizaci. V prvním dokonce odmítli uvést cokoli), pak bychom zjistili, že téměř dvě třetiny respondentů buď nechtěli, nebo neuměli popsat svůj vztah a názor na období normalizace (150 r., 65,8 %).

Nejfrekventovanější asociace, kterou si studenti gymnázií s pojmem normalizace vytvořili, se stala nesvoboda (19 r., 8,3 %) a shodný vzorek respondentů uvedl, že k ní má negativní vztah bez dalšího upřesnění. Deset osob uvedlo, že to byla zlá doba (10 r., 4,4 %), o dva studenty méně si spojilo normalizaci s komunismem (8 r., 3,5 %). Čtyři označili normalizaci jako období prázdna (1,8 %), po třech studentech uvedlo, že to bylo období snížení vzdělanosti, nebo reforem (1,3 %). Shodně po dvou respondentech hodnotí normalizaci neutrálně, jako období cenzury nebo pozitivně (0,9 %). Celkem šest studentů uvedlo více možností odpovědí, které více méně odpovídají již popsaným (2,6 %).

V otázce číslo 19 jsme se dotazovali studentů: Víte o někom ve svém okolí, kdo byl perzekvován v období normalizace (zmiňovali se o někom například Vaši rodiče, prarodiče?).

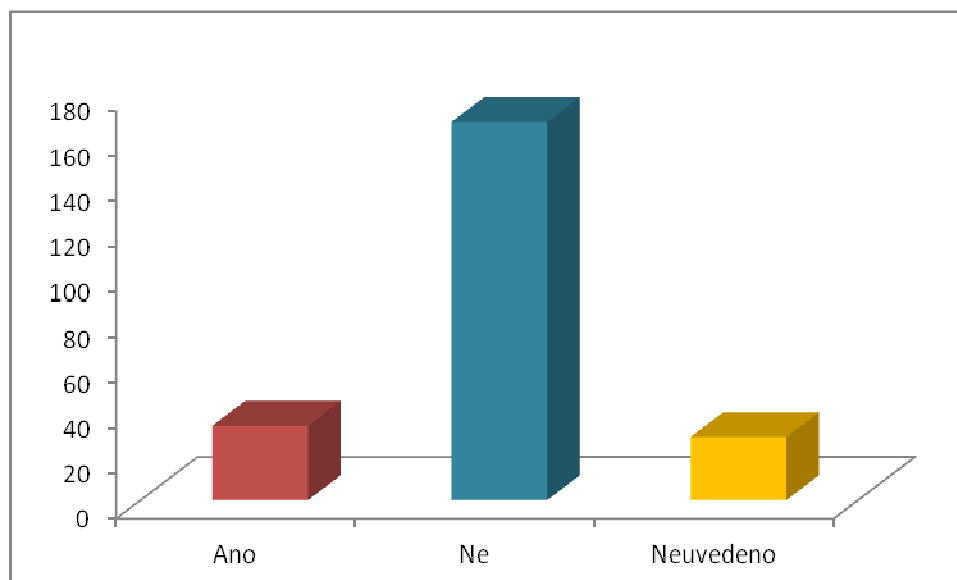
Graf č. 7: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 19 – Víte o někom ve svém okolí, kdo byl perzekvován v období normalizace (zmiňovali se o někom například Vaši rodiče, prarodiče?).

O několik málo studentů více uvedlo, že znají konkrétní osobu, která byla určitým způsobem perzekvována ve zkoumaném období.²⁰³ Celkově to bylo 116 studentů (50,9 %). Negativní odpověď na danou otázku zvolilo 92 studentů (40,4 %) a dvacet z celkového počtu z nějakého důvodu nezaznamenalo odpověď (8,7 %). Přestože žádný ze studentů nemohl mít jakoukoli vlastní zkušenost s normalizačními perzekučními opatřeními, až polovina dotazovaných byla informována o projevech normalizace a jejích dopadech na konkrétní osoby.

V tomto kontextu jsme pokračovali formulací dotazníkové položky č. 20, která zněla: Zajímali jste se o historii Vaší školy mezi léty 1968 - 1989? (například o osudy dřívějších pedagogů, významné osobnosti – absolventy apod.), kdy naší snahou bylo pokusit se zjistit, zda mají studenti zájem zjišťovat informace o historii školy v námi zkoumaném období, kterou navštěvují.

Graf č. 8: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 20 – Zajímali jste se o historii Vaší školy mezi léty 1968 - 1989? (například o osudy dřívějších pedagogů, významné osobnosti – absolventy apod.).

²⁰³ Při rozboru výsledků se studenty bylo zjištěno, že většina osob, o kterých studenti uvedli, že měli být zasázeni nějakým negativním normalizačním opatřením, byla v určitém příbuzenském poměru ke studentům (někdo z rodičů, prarodičů, sourozenců rodičů apod.).

Již z výše uvedeného grafu je patrné, že výrazná většina studentů aktivně nevyhledávala informace o historii vlastní školy z období normalizace. Konkrétně se takto zachovalo 167 respondentů (73,3 %). Nižší naměřenou četnost měla možnost protichůdná – tedy zjištění, že studenti vyhledávali historiografické údaje o své škole, pocházející z let 1968 – 1989 (33 respondentů – 14,4 %). Zbýlých 28 studentů na tuto otázku neodpovědělo (12,3 %).

Při hodnocení výpovědí studentů na poslední dvě položky je zajímavá disproporcí. Zatímco na jedné straně studenti ví o konkrétních projevech a dopadech normalizace na osudy jim známých osob, na druhé straně většina z nich sama aktivně nevyhledávala informace o tom, jak se mohla tato opatření dotknout střední školy, které navštěvují.²⁰⁴ Určitou výjimku tvořili studenti gymnázia ve Šternberku, kteří se na základě aktivit vyučujících dějepisu zapojili do projektu „Stopy totality“²⁰⁵, kdy měli za úkol shromáždit konkrétní archiválie, případně vedli rozhovory s pamětníky událostí mezi lety 1948 – 1989. V rámci projektu se Šternberské gymnázium ovšem specializovalo přibližně na léta 1948 – 1968, což je období mimo námi preferované spektrum.

Dotazníková položka s pořadovým číslem 11 otevírá druhou námi zvolenou oblast, která se měla pokusit popsat, jaké zdroje při svém studiu studenti gymnázií v olomouckém regionu obvykle využívají.

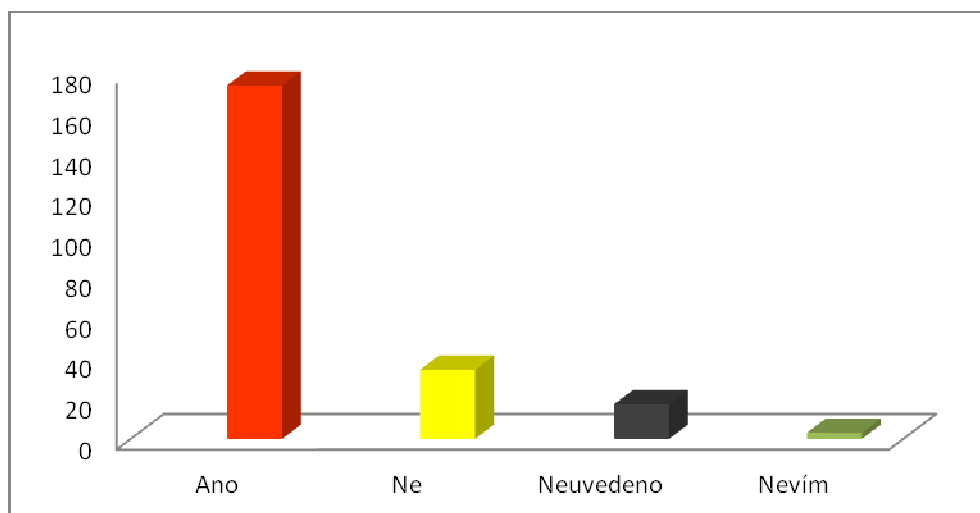
Za primární zdroj informací v edukačním procesu považujeme pedagoga a jeho výklad v hodině. Z těchto důvodů jsme se studentů zeptali: Máte pocit, že Vám Váš pedagog poskytuje dostatečné množství informací

²⁰⁴ Zde musíme upozornit na fakt, že dvě gymnázia z celkového souboru byla založena po roce 1989 (konkrétně Gymnázium Čajkovského a Církevní gymnázium Německého řádu – obě z Olomouce). Odpovědi studentů z těchto gymnázií (celkem 34) jsou zaznamenány v odpovědi neví (25 respondentů) a v odpovědi ne (9 studentů).

²⁰⁵ Organizátorem projektu je občanské sdružení Zapomenutí. Cílem projektu „Stopy totality“ je: „*Cílem projektu Stopy totality je vyzvat žáky a studenty ve věku 12 až 19 let, aby sami aktivně vyhledali pamětníky a zaznamenali jejich příběhy, zachránili fotografie a dokumenty, porovnali je s dobovým tiskem a archivy.*“ (Zdroj: <http://www.stopytotality.org/>)

o různých historických událostech? A studenty jsme také vybídli, aby svou případnou odpověď rozvedli. Tuto možnost nevyužil nikdo.

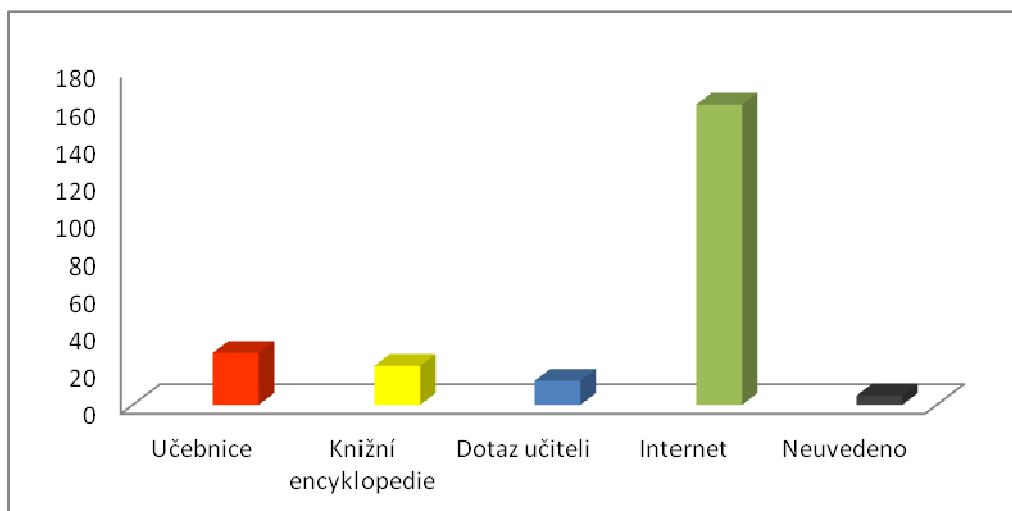
Graf č. 9: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 11 – Máte pocit, že Vám Váš pedagog poskytuje dostatečné množství informací o různých historických událostech?

Jak dokládá graf četností, naprostá většina studentů považuje učitele za dostatečný zdroj informací, potřebných ke zvládnutí studia (174 r., 76,3 %). Přesně opozitně učitele vnímá 34 studentů, což představuje 14,9 %. Svůj názor neuvedlo 17 respondentů (7,5 %) a tři se neuměli v dané chvíli přiklonit ani k pozitivní, ani k negativní odpovědi (1,3 %).

Naše předchozí otázka se zaměřovala na situaci přímo v edukačním procesu. V další položce jsme chtěli zjistit, jaké zdroje studenti využívají nejčastěji obecně (tedy ve škole i mimo ni). Konkrétně jsme tedy položku formulovali následovně: Pokud se chcete informovat o nějakých historických faktech, jaké obvykle využijete? A dále měli možnost výběru ze čtyř nabízených variant: a) učebnici; b) knižní encyklopedii; c) položíte dotaz učiteli; d) využiji internet. Poměrně jednoznačné výsledky jsou patrné již z následujícího grafu.

Graf č. 10: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 12 – Pokud se chcete informovat o nějakých historických faktech, jaké obvykle využijete?

Internet, jako zdroj informací o historických faktech, využívá naprostá většina oslovených studentů (161 r., 70,6 %). S výrazně menší četností studenti získávají znalosti z učebnic (28 r., 12,3 %), z knižních encyklopedií (21 r., 9,2 %) a nejméně se jich obrátí s dotazem na učitele (13 r., 5,7 %). Pět studentů neodpovědělo (2,2 %). Je zajímavé, že přestože v předcházející položce respondenti vyjádřili spokojenost s kvantem faktů získaných od svého pedagoga v hodinách dějepisu, u této položky vyšla podobná možnost jako nejméně frekventovaná. Vysvětlujeme si tento rozpor především tím, že student využívá možnosti internetu spíše při domácí přípravě, kde přirozeně nemá možnost dotaz učiteli položit.

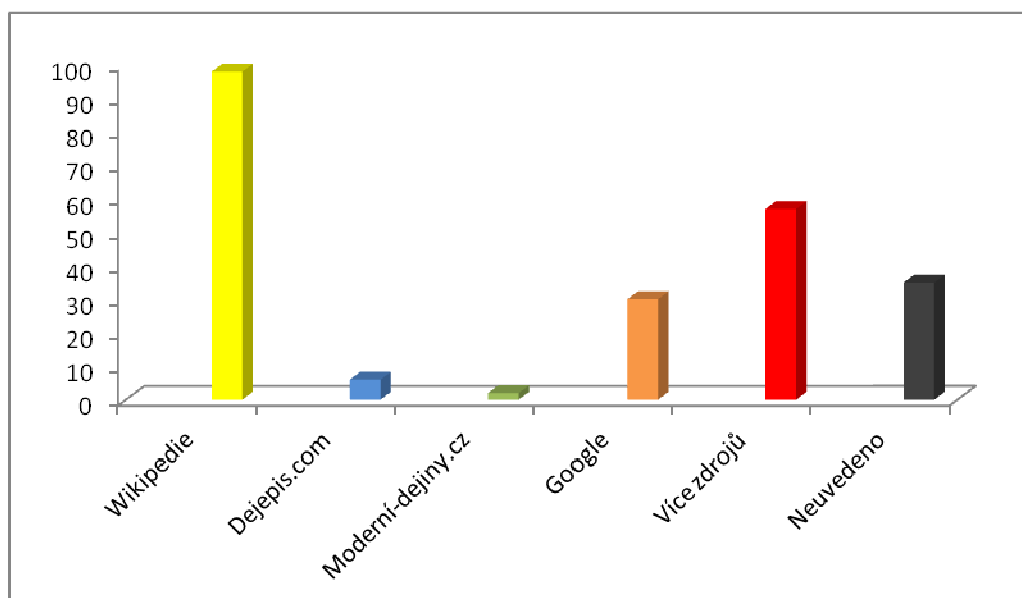
V následující položce jsme chtěli identifikovat konkrétní internetové stránky, které respondenti nejčastěji při svém studiu využívají. Dotaz jsme formulovali následovně: Pokud využíváte jako informační zdroj internet, jakou stránku používáte nejčastěji? Studenti mohli volně odpovídat.

S větším odstupem dominovala internetová encyklopedie wikipedie (98 r., 43 %), o jejíž faktografické přesnosti můžeme spekulovat, neboť projekt wikipedie rozhodně není odborným fórem. Naproti tomu specializované internetové stránky, zaměřující se na dějepis a historii obecně

(a u kterých je nejvyšší předpoklad věcné správnosti), získali četnosti zcela nejmenší (dejepis.com – 6 r., 2,6 % a moderni-dejiny.cz – 2 r., 0,9 %).

Relativně malý vzorek studentů používá k prvotnímu přehledu vyhledávací portál google, který sám o sobě žádná historická fakta neobsahuje 30 r., 13,2 %). Umí je pouze vyhledat a zprostředkovat pomocí externích odkazů. Více elektronických zdrojů využívá 57 respondentů (25 %) a určité procento studentů na náš dotaz nerefletovalo (35 r., 15,3 %). Níže opět připojujeme graf četností pro názornější představu.

Graf č. 11: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 13 – Pokud využíváte jako informační zdroj internet, jakou stránku používáte nejčastěji?

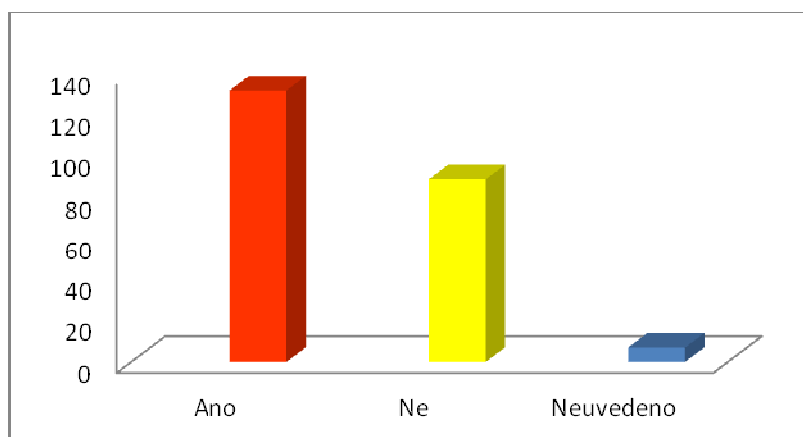

Výše jsme naznačili jistou míru nespolehlivosti, týkající se uváděných informací na internetové stránce wikipedie. Naše mírná skepse vychází z faktu, že tato elektronická encyklopedie je tvořena uživateli, kteří nemusí být odborníky a především se ani sama wikipedie neprezentuje jako odborný portál. V naší další dotazníkové položce jsme chtěli ověřit, zda si studenti uvědomují jistá rizika při přejímání a citování dat z wikipedie. Položili jsme studentům otázku: Pokládáte informace uvedené v internetových

encyklopediích (jako například wikipedie) za dostatečně spolehlivé? Studenti mohli odpovídat pouze ano, ne.

Při vyhodnocování jsme zjistili, že více než polovina studentů považovala elektronické encyklopedie typu wikipedie za spolehlivé (132 r., 58 %) a více než třetina respondentů byla opačného názoru (89 r., 39 %). Pouze sedm jich odmítlo uvést odpověď (3 %). Níže grafické znázornění.

Graf č. 12: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 14 – Pokládáte informace uvedené v internetových encyklopediích (jako je například wikipedie) za dostatečně spolehlivé?

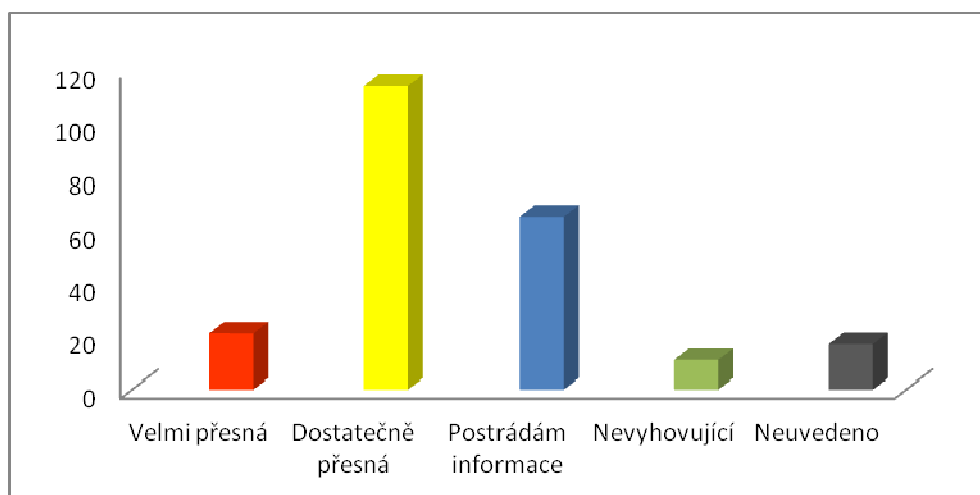

Třetí námi řešená problematika se týkala studentů gymnázií a jejich vztahu k učebnicím dějepisu. I v současné době, přestože nám otevírá moderní technika spoustu možností, je učebnice základním edukačním médiem a v pedagogické praxi stále zaujímá v tomto ohledu čelní pozice. Učebnice dějepisu nelze považovat jen za jakýsi sumář vědomostí, které by si měli studenti osvojit, nýbrž jak podotýká Z. Beneš: „*Učebnice je také výrazem stavu, povahy a funkcí historického myšlení v dané společnosti.*“ (Beneš, Gracová, Průcha, 2009, s. 9). Právě publikace Beneše, Gracové a Průchy, *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*, se evaluací učebnic dějepisu zabývá velmi podrobně. Naším záměrem bylo zhodnotit vnímání učebnic dějepisu jejich uživateli v olomouckém regionu. Nechtěli jsme provádět evaluaci konkrétní

publikace. Naopak jsme chtěli získat přehled o tom, jak svá edukační média obecně posuzují studenti.

Učebnice (jako historický text) by měla splňovat několik funkcí, mezi které patří funkce organizační a didaktické, které dále můžeme dělit na informativní, metodologické a formativní (Beneš, Gracová, Průcha, 2009, s. 10 – 11). První dotazníkovou položkou jsme chtěli objasnit, jak hodnotí studenti učebnici dějepisu, kterou využívají z hlediska pravdivosti informací. Respondenti měli na výběr z následujících možností: a) jako velmi přesnou; b) jako dostatečně přesnou; c) některé informace postrádám; d) je naprosto nevyhovující. Pro vizualizaci rozložení jednotlivých četností využijeme následující graf.

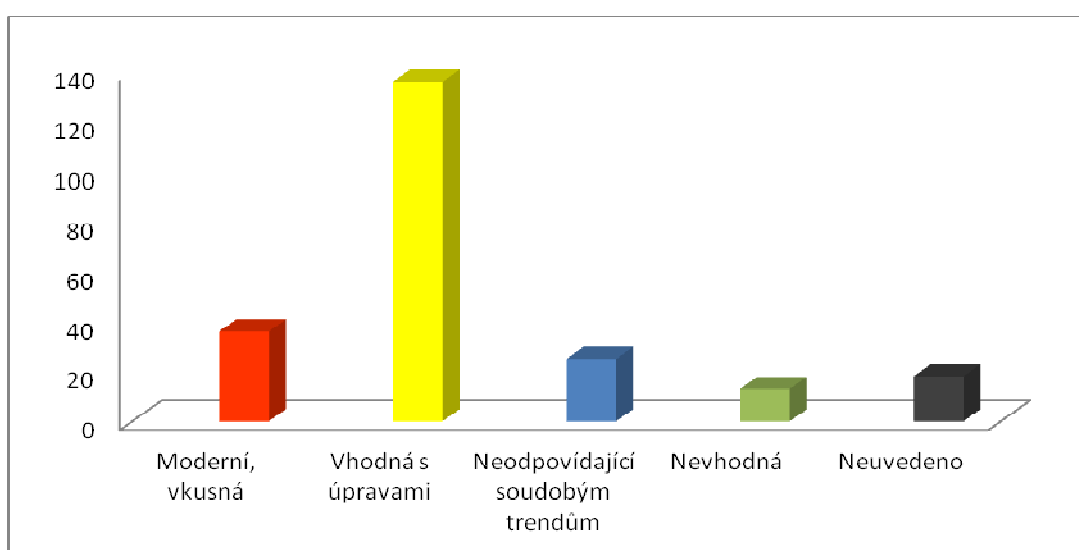
Graf č. 13: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 15 – Jak hodnotíte učebnici dějepisu, kterou využíváte z hlediska pravdivosti informací?

Faktografické údaje v učebnici vnímá pozitivně a spíše pozitivně celkem více než polovina respondentů (21 r., 9,2 % považuje učebnici za velmi přesnou a 114 r., 50 % za dostatečně přesnou). Opačný dojem z učebnice má třetina oslovených studentů (76 r., 33,3 %). Přičemž 65 z nich v učebnici některá fakta postrádá (28,5 %) a 11 jich ji přímo považuje za v tomto směru nevyhovující (4,8 %). Několik jich učebnici po obsahové stránce nehodnotilo (7,5 %).

V další položce jsme chtěli vědět, jak hodnotí studenti učebnice dějepisu po vizuální stránce (například jak vnímají užití ilustrací, obrázků, barevného rozlišení atp.). Opět jsme studentům dali možnosti výběru odpovědí: a) jako moderní a vkusnou; b) jako vhodnou, ale potřebující drobné úpravy; c) jako neodpovídající soudobým trendům; d) jako zcela nevhodnou. V grafu jsme zachytili četnosti nabízených odpovědí.

Graf č. 14: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 16 – Jak hodnotíte učebnici dějepisu, kterou využíváte z hlediska vizuálního?

Zjištění, že tři čtvrtiny studentů vnímají své učebnice dějepisu z hlediska jejich vizuálního provedení jako vhodné pro svůj účel, nás zaujala v pozitivním slova smyslu (36 r., 15,9 % respondentů ji hodnotí jako moderní a vkusnou a 136 r., 59,6 % ji akceptuje jako vhodnou, pokud by v ní autoři učinili drobné úpravy). Naše očekávání pozitivní evaluace vizuální stránky učebnice dějepisu bylo nižší. A to zejména z toho důvodu, že z průzkumu Beneše, Gracové, Průchy vyplývá, že užívané učebnice jsou zastaralé a až jedna třetina z nich jsou starší než patnáct let (Beneš, Gracová, Průcha, 2009, s. 35).

Spíše negativně učebnice dějepisu hodnotí 25 studentů (11 %) a za zcela nevhodnou ji považuje 13 osob (5,7 %). Osmnáct respondentů nezvolilo žádnou z nabízených odpovědí (7,9 %).

Chtěli jsme tedy vědět, co konkrétně na své učebnici studenti hodnotí pozitivně a co naopak negativně. Na zadanou otázku mohli studenti uvádět volně své připomínky. Bohužel značná část studentů z neznámých příčin neuvedla žádné své postřehy ve vztahu k učebnici dějepisu. Pouze v souvislosti s předchozí položkou bychom se mohli domnívat, že ji jako celek vnímají spíše pozitivně. Nelze to ovšem tvrdit s jistotou. O pozitivích učebnice se nezmínilo 158 respondentů (69 %), zatímco o negativích odmítlo uvažovat 170 dotazovaných (74,6 %). Konkrétní připomínky uvádíme v následujících slovních mracích.

Slovní mrak č. 4: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 17 a – Co na Vaší učebnici dějepisu hodnotíte pozitivně?

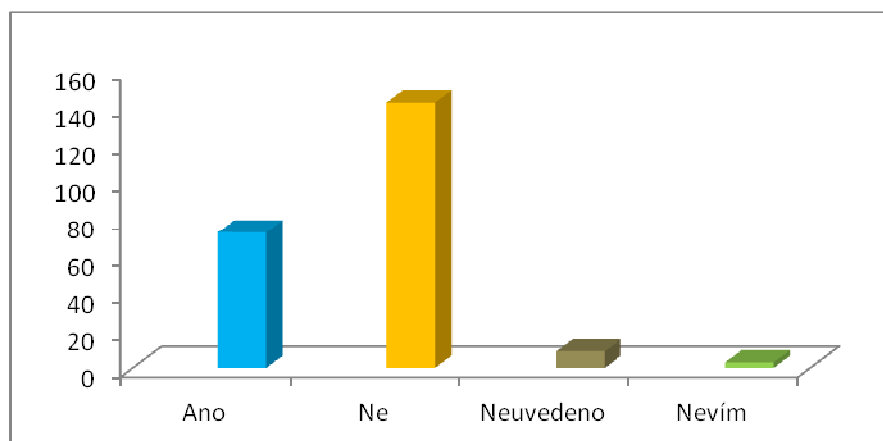
Slovní mrak č. 5: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 17 b – Co na Vaší učebnici dějepisu hodnotíte negativně?

V poslední, čtvrté oblasti dotazníku jsme se snažili získat informace o tom, zda studenti středních škol probírali období normalizace v hodinách dějepisu na základní škole. Tato naše iniciativa má spíše doplňující charakter, nebyla těžištěm šetření a věnovali jsme jí nejmenší prostor. Zároveň si uvědomujeme, že tyto dotazníkové položky jsou výrazně limitovány omezeními lidské paměti, takže je nemůžeme dále zevšeobecňovat.

První naše otázka zněla: Učili jste se na základní škole o období normalizace v Československu? Pozitivně odpovědělo 73 studentů gymnázií (32 %), tři uvedli, že si již nevzpomínají (1,3 %) a devět jich na otázku nerefleктовало (3,9 %). Téměř dvě třetiny respondentů uvedlo, že se na základní škole o období normalizace učitel dějepisu nezmiňoval (143 r., 62,8 %). Vizuální podobu rozložení jednotlivých četností uvádíme níže.

Graf č. 15: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 9 – Učili jste se na základní škole o období normalizace v Československu?

Protože jsme chtěli být konkrétnější, zeptali jsme se v následující položce, zda si studenti vybaví, jaké bylo poslední ucelené období, které probírali v hodinách dějepisu. Studentům jsme ponechali možnost uvedení jakékoli odpovědi. Frekvenci jejich odpovědí jsme zaznamenali pomocí slovního mraku, s výjimkou těch, kteří na otázku neodpověděli (48 r., 21 %).

Slovní mrak č. 6: Zachycení četnosti odpovědí na položku č. 10 – Vzpomenete si, do jakého období (roku) jste se dostali při výuce dějepisu na základní škole?

Nevím
Pražské jaro
Ne
II. sv. válka
20. století

Jak je patrné i ze slovního mraku, nejvíce studentů gymnázií skončilo s výkladem historie v hodinách dějepisu na základní škole u tématu druhé světové války (54 r., 23,7 %). Téměř totožné procento respondentů si nedokázalo vybavit, kde přesně s výukou skončili (53 r., 23,2 %). Neurčitě odpovědělo dalších 22 studentů, kteří prohlásili, že to bylo někdy v průběhu 20. století (9,6 %). Shodně po 17 studentech si vzpomnělo, že v hodinách dějepisu se jim pedagog zmiňoval o roku 1968, respektive 1989 (7,5 %). Osm z nich uvedlo, že výklad historie na základních školách skončili v roce 1945 (3,5 %). Sedm z nich v roce 1918 (3,1 %) a dva respondenti uvedli, že si jako poslední učivo vybavují Pražské jaro (0,9 %)

Zde rozlišujeme konkrétní rok od označení tematického celku druhá světová válka. Je to z toho důvodu, že nevíme, zda tento celek byl skutečně probrán úplně. Podobně od sebe oddělujeme rok 1968 a termín Pražské jaro. V tomto případě studenti uvedli, že látku probrali do období Pražského jara, kdy opět nevíme, zda mají na mysli jeho počátek, nebo konec.

Závěry šetření

V deváté kapitole jsme pomocí deskriptivní analýzy vyhodnotili odpovědi 228 studentů maturitních ročníků současných gymnázií na připravený a pilotně ověřený dotazník. Jeho cílem bylo popsat současný stav ve čtyřech základních oblastech: názory a vědomosti studentů o období normalizace, hlavní informační zdroje o období normalizace využívané studenty, názory studentů na soudobé učebnice dějepisu používané studenty a jaký tematický celek byl se studenty probírán na základní škole v předmětu dějepis jako poslední. Cíle jednotlivých oblastí byly naplněny postupně vyhodnocením všech dotazníkových položek.

Výsledky šetření můžeme následně shrnout podle jednotlivých částí. Nejrozsáhlejší námi řešená oblast se týkala znalostí studentů o období normalizace v Československu a zjišťování jejich vazeb k tématu. Obecně můžeme prohlásit, že studenti mají celkem reálné povědomí o normalizaci. Zejména u otázek, u kterých mohli volit z nabízených variant odpovědí, prokazovali respondenti správné znalosti. V tomto ohledu byla výjimkou pouze položka dotazující se na hlavního představitele Sovětského svazu mezi léty 1964 – 1982. Zde studenti četnosti svých odpovědí rozložili relativně nejpodobněji. V ostatních otázkách byl rozdíl mezi četností správné odpovědi k nesprávné zcela evidentní a u třech z nich činil i více než 50 %.

Z pohledu metodologické koncepce disertační práce můžeme konstatovat, že studenti středních škol mají velmi dobré znalosti a vědomosti o obecných historických faktech – na úrovni makroanalýzy (v našem pojetí, viz kapitola 3). Pokud bychom však analyzovali odpovědi na otázky z první oblasti č. 19 a 20, pak zjistíme, že na úrovni mikroanalýzy studenti zdaleka nevykazují srovnatelně pozitivní hodnoty. Více než polovina z dotazovaných se sice má osobní zkušenost s někým, kdo byl zasažen normalizačními perzekučními opatřeními (přirozeně je tato zkušenost nejprve zprostředkována osobami věkově staršími), nicméně ani na základě této zkušenosti studenti nejsou příliš motivováni sami aktivně odhalovat osudy a příběhy lidí, kteří například dříve působili na jejich škole.

Jeden z hlavních cílů zařazení dotazníkového šetření do disertační práce byla právě snaha zjistit reálnou situaci mezi studenty, poukázat na tuto problematiku a nabídnout řešení jak v podobě uspořádaného pramenného informačního zdroje, v podobě metodologického návodu, ale především v nabídce možnosti využitelnosti potenciálu výzkumu nedávné historické reality při výuce dějepisu a jejím zatraktivnění (viz např. příloha č. 3).

V tomto ohledu došlo k zajímavé situaci například v gymnáziu ve Šternberku. Studenti této střední školy se v roce 2011 zapojili do projektu *Stopy minulosti*, který měl mapovat osudy lidí v době fungování komunistického režimu v Československu v letech 1948 – 1989. Shodou okolností jsme i my při volbě vhodné osobnosti pro tvorbu mikroanalýzy spolupracovali s bývalým pedagogem ze zmiňovaného gymnázia (viz podkapitola 8.3). Přestože se tedy šternberští studenti na popud svých pedagogů pokusili o jakousi rekonstrukci historických dějů a jevů, námi zkoumané problematice se nevěnovali. Přičemž potenciál využití metody orální historie při charakteristice období z let 1969 – 1989 a možnost spolupráce s bývalým pedagogem vlastní školy při výuce dějepisu a základů společenských věd je velmi vysoký. Obdobně lze přirozeně vše aplikovat na další zúčastněné střední školy.

Hned v první oblasti se také projevil jistý charakteristický rys, prostupující všemi otázkami dotazníku. Pokud studenti neměli u svých odpovědí možnost volit z předem připravených variant, pak jich značné procento odmítalo z nevedených příčin zodpovědět. Nejvýrazněji se tento efekt projevil u položky číslo 18, ve které měli studenti uvádět pozitiva a negativa jimi užívané učebnice dějepisu. V prvním případě jich neodpovědělo 69 % a ve druhém dokonce téměř 75 %. Příčin pro tuto skutečnost může být několik (od nechuti odpovídat přes neznalost až po neochotu spolupracovat), na tomto místě však nemůžeme o jejich důvodech seriózně spekulovat. Pro nás je mnohem důležitější, že u takových otázek se snížil počet respondentů a tím také kredibilita některých položek.

Na základě zjištěných údajů, můžeme konstatovat, že znalosti studentů gymnázií v olomouckém regionu o období normalizace jsou velmi dobré.

Ve druhé oblasti jsme navázali na předešlé zjištění a snažili jsme se zjistit, jaké zdroje informací studenti využívají jako podklady pro své znalosti. Sumarizované poznatky můžeme rozčlenit na dvě kategorie podle lokace, ve které studenti informace o normalizaci čerpají. Zatímco ve škole se jednoznačně spoléhají na pedagoga (důvěřuje mu 76 % dotázaných), při domácí přípravě využívají internet a elektronické zdroje informací (71 % respondentů). Předpoklad, že primárním zdrojem informací ve škole bude pedagog, je oprávněný a logický. Naproti tomu při studiu mimo školu mají studenti širší škálu možností. Přesto s výrazným rozdílem dominuje internet. A mezi nejnavštěvovanější stránky patří podle našeho zjištění elektronická encyklopedie Wikipedie.

Na mírně paradoxní diskrepanci jsme narazili při vyhodnocení otázky o věcné správnosti podobných portálů. Zatímco Wikipedii pravidelně využívá 98 respondentů, zároveň si jich 89 myslí, že informace v ní uvedené nejsou faktograficky přesné. Zeptali jsme se také studentů, zda jako zdroj informací využívají své rodinné příslušníky, pamětníky období normalizace. Více než polovina z nich odpověděla pozitivně. Z toho vyplývá, že tito studenti již mají určitou zkušenost s metodou orální historie (kterou ovšem využívali spíše intuitivně než cíleně a promyšleně).

Ve třetí části dotazníku jsme chtěli objasnit názor studentů na učebnice dějepisu, které pokládáme podobně jako Beneš, Glacová a Průcha (2009) za jedno z hlavních edukačních médií. K zařazení celého souboru otázek, zaměřeného na evaluaci učebnic dějepisu nás vedla snaha přispět k odborné diskuzi na toto téma. Učebnicím a jejich hodnocením se začala odborná veřejnost věnovat relativně nedávno (téměř dvacet let od publikování významných prací J. Průchy). Ještě horší je stav při získávání názorů studentů na samotné edukační médium, přičemž jak uvádí Knecht:

„znalost názorů žáků na učebnice může pomoci nejen vydavatelům, výzkumníkům a učitelům, ale také rodičům, kteří jsou dalšími poměrně opomíjenými uživateli učebnic.“ (Knecht, Janík a kol., 2008, s. 110). Námi zvolený vzorek respondentů – studenti maturitních ročníků gymnázií – je podle našeho názoru plně kompetentní k podobné evaluaci a to z několika důvodů. Jednak má zřejmě největší zkušenosti s užíváním učebnic při výuce (může snadno provádět komparace a to i mezipředmětové) a je schopen definovat a analyzovat problematické nebo naopak zdařilé pasáže učebnice.

V tomto ohledu byla evaluace učebnic využívaných studenty v olomouckém regionu pozitivní. Více než polovina dotazovaných ji hodnotí jako faktograficky korektní a spolehlivou. Ještě větší počet respondentů ji vnímá jako vhodnou, moderní či vkusnou (75 %). Tato zjištění vyznívají opět mírně kontrastně s tvrzením Beneše, Gracové a Průchy, že téměř jedna třetina učebnic dějepisu je starší než 15 let (Beneš, Gracová, Průcha, 2009, s. 35).²⁰⁶

Jako poslední oblast našeho zájmu jsme si vytkli za cíl pokusit se zjistit, zda se na základních školách současní studenti gymnázií dozvěděli informace o normalizaci v Československu.²⁰⁷ Téměř dvě třetiny odpověděli na podobnou otázku negativně (přesně 62,7 %). Zbývající třetina naopak potvrdila, že o normalizaci se jim učitel dějepisu na základních školách zmiňoval (32 %). Když jsme v následující dotazníkové položce chtěli získat údaje o posledním tematickém celku, který na základních školách studenti probírali, nejvíce četností odpovědí z těch, na které respondenti uváděli konkrétní informace, získalo období druhé světové války (23,7 %) a s výraznými odstupy roky 1989 a 1968 (7,5 %). Dominantní skupinu tvořili ti, kteří otázku buď nezodpověděli (21 %), nebo si na poslední probíraný tematický celek učiva dějepisu nevzpomněli (23,2 %).

²⁰⁶ Nemůžeme se vyjadřovat ke stáří učebnic, které využívají studenti maturitních ročníků gymnázií v olomouckém regionu. Nicméně je obtížně přijatelná domněnka, že by všichni měli k dispozici nové a moderní učebnice.

²⁰⁷ V tomto ohledu pokládáme nižší stupeň gymnázia za významově shodný s druhým stupněm základní školy. Konkrétně máme na mysli 9. ročník ZŠ a 4. ročník víceletých gymnázií.

Z našeho šetření tedy vyplývá, že pouze každý třetí student gymnázia v olomouckém regionu se dozvěděl nějaké informace o období normalizace v hodinách dějepisu na základní škole.

Na základě rozboru výsledků dotazníkového šetření jsme formulovali určité premisy, které předkládáme odborné pedagogické veřejnosti jako konkrétní tvrzení pro další, pro rozsáhlejší pedagogický výzkum.²⁰⁸ Těchto pět tvrzení se vztahuje každé jednotlivě k jedné z dílčích oblastí našeho šetření a k výsledkům z nich vyplývajících:

- 1) Studenti gymnázií v olomouckém regionu mají dobré znalosti o obecných a hlavních historických událostech období normalizace v Československu.
- 2) Přestože studenti vědí o někom, kdo byl zasažen normalizačními perzekučními opatřeními, samostatně nevyvíjí aktivitu vedoucí k poznání dalších okolností a skutečností a to ani na příkladu vlastní školy, kterou navštěvují.
- 3) Studenti gymnázií v olomouckém regionu využívají ke své domácí přípravě nejčastěji internetových encyklopedií, které zároveň nepokládají za dostatečně spolehlivé.
- 4) Studenti gymnázií v olomouckém regionu považují učebnice dějepisu za vhodné edukační médium.
- 5) Studenti gymnázií v olomouckém regionu se na základních školách zpravidla nedozvídají informace o normalizaci v hodinách dějepisu.

Závěrem bychom rádi konstatovali, že zejména v posledních několika letech vzniká pár velmi dobrých projektů se zaměřením na charakteristiku období nadvlády komunistického režimu v Československu, které mají za cíl zvýšit atraktivnost výuky dějepisu, metodicky podpořit pedagogy, rozšířit jim i studentům pramennou a informační základnu, přiblížit studentům

²⁰⁸ Terminologické upřesnění: nejedná se o formulování hypotéz, neboť naše tvrzení v sobě neobsahují proměnné (viz Chráska, 2003, s. 10).

realitu tehdejších všedních dní, případně je samotné do těchto aktivit angažovat. Jako příklad takového projektu bychom mohli uvést již zmiňované „Stopy minulosti“, které vytvořilo občanské sdružení Zapomenutí. Dalším zdařilým projektům se věnuje dlouhodobě Ústav pro studium totalitních režimů, který mimo jiné ve spolupráci s Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy připravil přímo pro učitele dějepisu a jejich studenty vzdělávací DVD s názvem „Česká společnost 1969 – 1989.“ Autoři projektu v příloženém manuálu uvádějí, že při jeho tvorbě se: *„snažili o provázanost perspektivy historiografie a didaktiky dějepisu.“* (ÚSTR, vzdělávací DVD).

Tyto a další podobné projekty nás utvrzují v tom, že námi zvolená cesta odpovídá soudobým trendům a že volba propojení analýzy historického období a její přesah do soudobé edukační reality je vhodná.

Shrnutí

Dotazníkové šetření, které jsme realizovali v roce 2012 na vybraných gymnáziích z olomouckého regionu v maturitních ročnících, nám přineslo určitá zjištění, která chceme nyní sumarizovat. Před realizací samotného šetření jsme jej ukotvili v rámci teoreticko-filozofické koncepce práce, nastavili jsme jeho parametry a cíle, provedli pilotní ověřování na vybraném vzorku, stejně jako jsme po sběru dat zvolili metodu pro vyhodnocení a pro grafickou vizualizaci výsledků.

Našemu záměru jsme potom přizpůsobili také strukturu celé kapitoly. První část tvoří deskripce samotného průběhu dotazníkového šetření, představení vzorku respondentů, odůvodnění metody pro vyhodnocení a zdůvodnění volby a způsobu provedení grafického doprovodného zobrazení výsledků. Na konci zmiňujeme závěry, vyplývající z dotazníkového šetření a konkrétní premisy, které také vyvozujeme z výsledků. Ty zároveň

předkládáme odborné pedagogické veřejnosti jako tvrzení, která mohou být verifikována, či falzifikována dalším pedagogickým výzkumem.

Za hlavní teze, odvozené z realizovaného šetření, považujeme následující sdělení:

- 1) Studenti gymnázií v olomouckém regionu mají obecně dobré znalosti o období normalizace v Československu.
- 2) Přestože studenti vědí o někom, kdo byl zasažen normalizačními perzekučními opatřeními, samostatně nevyvíjí aktivitu vedoucí k poznání dalších okolností a skutečností a to ani na příkladu vlastní školy, kterou navštěvují.
- 3) Studenti gymnázií v olomouckém regionu využívají ke své domácí přípravě nejčastěji internetových encyklopedií, které zároveň nepokládají za dostatečně spolehlivé.
- 4) Studenti gymnázií v olomouckém regionu považují učebnice dějepisu za vhodné edukační médium.
- 5) Studenti gymnázií v olomouckém regionu se na základních školách zpravidla nedozvídají informace o normalizaci v hodinách dějepisu.

Chceme ovšem připomenout, že námi vyvozené závěry mají platnost ke vzorku respondentů, charakterizovaném v úvodu kapitoly a stejně tak jsou limitovány lokálně olomouckým regionem (podle vymezení z kapitoly druhé). Přestože tedy pokládáme počet respondentů za reprezentativní ve vztahu ke zvolenému regionu, pro univerzální aplikaci závěrů je třeba dalšího pedagogického zkoumání i v jiných regionech České republiky.

Závěr

Předkládaná disertační práce charakterizuje období normalizace (především jeho hlavní část mezi léty 1970-1972), její projevy v sekundárním školství a její vnímání studenty vybraných současných středních škol. V jednotlivých kapitolách jsme se zaměřili na celou řadu aspektů, které objasňují základní fungování určitých mechanismů moci v tomto období a jejich odrazu ve školství.

V souladu se soudobými zahraničními trendy (zejména francouzské filozofické a historiografické školy) jsme naši metanaraci, respektive narativní diskurs definovali s přesahem až do současnosti. Normalizace sice definitivně skončila po změně politického režimu v Československu v roce 1989, avšak události, jejichž geneze tehdy započala, přirozeně prodělaly další vývoj i po tomto datu. V první fázi se jednalo především o rehabilitace perzekvovaných osob a nápravu dřívějších křivd.²⁰⁹ Protože disertační práce zkoumá problematiku primárně z pohledu pedagogiky, byla mimo jiné naším záměrem snaha poukázat na potenciál využitelnosti tématu v současné edukační praxi na středních školách, které jsme charakterizovali i v normalizačním období (přirozeně jsou námi nastíněné principy aplikovatelné na středních školách v obecné šíři).

Ze závěrů realizovaného výzkumného šetření v archivních pramenech vyplývá, že v dubnu 1969 nově zvolený stranický aparát začal systematicky připravovat akci, která by mu maximálně usnadnila dominantní postavení ve společnosti. Touto akcí byla tzv. výměna stranických legitimací a měla dvě hlavní příčiny. Jednou byl silný mezinárodní tlak, především ze sovětské strany a druhým důvodem bylo upevnění pozic těch, kteří tato opatření prováděli. Naším záměrem bylo tento proces postihnout a podrobně popsat zejména na lokální úrovni v olomouckém regionu.

Bylo prokázáno, že resort školství se stal jednou z prioritních oblastí, ve které mělo dojít k urychlené personální výměně všech osob, které

²⁰⁹ Tato problematika ovšem nebyla součástí výzkumného úkolu.

nesouhlasily s novou politikou KSČ. Pedagogové na všech úrovních totiž mohli svými postoji a názory ovlivňovat své žáky a studenty, což byla intenzivní ideologická hrozba pro tehdejší establishment. Z analýzy archivních pramenů je patrné, že konsolidace poměrů ve školství byla prováděna opakovaně, neboť zejména z počátku se pedagogům přičilo vymezovat své kolegy ze svého středu. Byly proto jmenovány nové pohovorové komise s účastí osob z nadřazených orgánů KSČ a těm bylo přikázáno přistupovat k prověřování jednotlivých učitelů maximálně pozorně.

Pro mnoho pedagogů, kteří byli shledáni z určitých důvodů nezpůsobilými vykonávat dosavadní povolání, byly pohovory značným obratem v jejich profesionální kariéře. Jakmile je postihl jeden ze stranických trestů – vyškrtnutí, či vyloučení z KSČ – byli po několik let různými způsoby perzekvováni v závislosti na míře jejich tzv. provinění. A to od odchodu z vedoucí pozice, zamezení v odborném růstu, odebrání části mzdy, až po výkon povolání na jiném pracovišti (často neodpovídající jejich kvalifikaci), nebo nucený odchod ze školství a nabídka pouze manuálního zaměstnání.

Na první pohled by se mohlo zdát, že v celé práci normalizaci přikládáme přílišný význam, když se týkala v první řadě především členů komunistické strany, kterých bylo v letech 1960 – 1969 přibližně kolem 10 % z celé populace Československa. Nesmíme ovšem zapomínat, že na vykonávání vyšších řídicích funkcí musel být člověk buď členem či kandidátem na členství v KSČ, nebo musel mít tzv. dobrý kádrový profil. Ve zmíněném období nebyly často rozhodujícím kritériem schopnosti konkrétní osoby, ale spíše její politická angažovanost. Toto nepsané pravidlo získalo v období prověrek zcela reálný rozměr. Ve shodě s Hradeckou a Koudelkou můžeme prohlásit, že: *„vědecké, vzdělávací, kulturní a jiné instituce nebylo možné ovládnout, dokud v jejich čele a na všech stupních řízení, nebudou funkcionáři ochotní prosazovat politiku nového vedení KSČ.“* (Hradecká, Koudelka, 1998, s. 37). Navíc tzv. stranické tresty byly pouze jednou ze součástí normalizačních perzekučních opatření, mnoho pedagogů bylo

sankcionováno dalšími způsoby (zákazem vykonávat funkci třídního učitele, písemnými výtkami v kádrových materiálech, které se mohly projevit například i při volbě školy vlastních potomků apod.).

Samotná pedagogika, jako vědní disciplína, byla po celé zmiňované období ideologicky ovlivněna v rámci politiky Komunistické strany Československa a ještě několik let po roce 1989 se vyrovnávala s důsledky nemožnosti úplného svobodného vědeckého bádání. Podle Štveráka a Čadské je výchova (a v širším měřítku i celá pedagogika) „*součástí vysoce komplikovaného dějinného vývoje a sama je historickým fenoménem*“ (Štverák, Čadská, 2001, s. 3).

Primárním cílem disertační práce bylo proto získání nových poznatků, které mohou napomoci hlubšímu poznání normalizační reality v oblasti dějin pedagogiky. Inspirací pro tvorbu práce nám byl mimo jiné i výrok J. Průchy, který uvádí, že: „*Objektivní analýza a zhodnocení vývoje a výsledků českého školství v období let 1948 – 1989 představuje nesplněný úkol, který vyvstává před českou pedagogickou vědou.*“ (Průcha, Pedagogická encyklopedie, s. 45).

K rozšíření základní informační báze velmi přispěl rozhovor s pamětníkem, který byl vedený pomocí metody orální historie. Důvodem pro výběr konkrétní osoby bylo jednak jeho povolání v době konání prověrek a jednak jeho souhlasné stanovisko s publikováním memoárů v disertační práci. Kromě charakteristiky tehdejší reality byla výstupem z rozhovoru tvorba návrhu metodického listu pro pedagogy, který uvádíme v příloze. V něm jsme se snažili poukázat na výhody práce s metodou orální historie pro studenty středních škol v rámci studia soudobých dějin.

Sekundárními cíly disertační práce bylo především tyto získané poznatky sumarizovat do přehledného celku, který může být využit jako informační zdroj pro studenty i pedagogy sekundárních škol a prostřednictvím deskriptivní analýzy v práci přiblížit výsledky dotazníkového šetření, které proběhlo v roce 2012. Metoda deskripce byla zvolena proto, že v práci neoperujeme s předem stanovenými hypotézami.

Z hlediska pedagogického výzkumu bylo v dizertační práci řešeno několik aktuálních otázek. Realizovaným dotazníkovým šetřením, jehož respondenty se stalo 228 studentů gymnázií, jsme chtěli přiblížit názory současných studentů na období normalizace, zjistit jejich znalosti o tomto období a částečně také jejich subjektivní hodnocení nebo osobní vztah k řešenému tématu. Navíc jsme se pokusili zjistit názory studentů na jimi využívané zdroje informací (učebnice i elektronická média).

Výsledkem této části disertační práce bylo formulování konkrétních premis, vyplývajících z výsledků našeho šetření. Za hlavní teze považujeme předpoklady o tom, že studenti gymnázií v olomouckém regionu:

- mají obecně dobré znalosti o období normalizace v Československu,
- se na základních školách zpravidla nedozvídají informace o normalizaci v hodinách dějepisu,
- samostatně aktivně nevyhledávají další informace o normalizaci a jejích konkrétních projevech (např. na osudech bývalých pedagogů),
- považují učebnice dějepisu za vhodné edukační médium,
- využívají ke své domácí přípravě nejčastěji internetových encyklopedií (přičemž je zároveň nepokládají za dostatečně spolehlivé).

Pozoruhodné byly i určité diskrepance mezi názory studentů při vyhodnocení jednotlivých otázek. Ne nezajímavě působil fakt, že výrazná většina respondentů studovala na školách, které byly předmětem historické analýzy v dizertační práci.

Vytyčené cíle disertační práce byly pomocí uvedených preferovaných výzkumných metod splněny. Samozřejmě jsme si byli vědomi míry závislosti naplněnosti cílů práce zejména na dostupnosti archivních pramenů. V tomto ohledu jsou některé informace nerovnoměrně podloženy. Zatímco materiály hodnotící normalizaci ve školství z celostátního pohledu jsme měli k dispozici od několika původců, archiválie lokální proveniencí se nacházejí v dosud nezpracovaném fondu. Proto jsme byli někde odkázáni pouze na stručné údaje. Na rizika spojená s interpretací historických pramenů, stejně jako na další limity, jsme upozornili během tvorby disertační práce.

Disertační práce jistě neobjasňuje všechny dosud chybějící informace ve smyslu tvrzení J. Průchy. Navíc se takovou kvůli lokálnímu zaměření ani stát nemohla. V tomto ohledu ji vnímáme jako příspěvek do budoucí komplexní analýzy období normalizace. Přínos práce pro pedagogickou vědu vidíme tedy především ve zveřejnění značné sumy informací, které se týkají sekundárního školství z dosud nezpracovaných archivních fondů. Dále pak v přiblížení možnosti využití metody orální historie studenty středních škol a pedagogickou teorii mohou obohatit závěry z námi realizovaného dotazníkového šetření.

Seznam použitých zkratk (uspořádáno tematicky)

ČSSR	Československá socialistická republika
ČSR	Česká socialistická republika
SSR	Slovenská socialistická republika
KSČ	Komunistická strana Československa
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
PÚV KSČ	Předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa
KV KSČ	Krajský výbor Komunistické strany Československa
PKV KSČ	Předsednictvo Krajského výboru Komunistické strany Československa
OV KSČ	Okresní výbor Komunistické strany Československa
POV KSČ	Předsednictvo okresního výboru Komunistické strany Československa
MěV KSČ	Městský výbor Komunistické strany Československa
VO KSČ	Vesnická organizace Komunistické strany Československa
ZO KSČ	Základní organizace Komunistické strany Československa
CZV	Celozávodní výbor
ČSAV	Československá akademie věd
ČSM	Československý svaz mládeže
LM	Lidové milice
MŠ	Ministerstvo školství
NF	Národní fronta
ROH	Revoluční odborové hnutí

StB	Státní bezpečnost
ABS	Archiv bezpečnostních složek
AUP	Archiv Univerzity Palackého
NA	Národní archiv České republiky
SOkA	Státní okresní archiv
f.	Fond
s.	Svazek
sign.	Signatura
a. j.	Archivní jednotka
SŠ	Střední škola
SEŠ	Střední ekonomická škola
SVVŠ	Střední všeobecně vzdělávací škola
SZTŠ	Střední zemědělská technická škola
SZŠ	Střední zdravotnická škola
SPŠ	Střední průmyslová škola
SPŠS	Střední průmyslová škola strojírenská
OU	Odborné učiliště
LOU	Lesnické odborné učiliště
OUS	Odborné učiliště spojů
OU DS	Odborné učiliště dopravní stavby
OUPT	Odborné učiliště pošt a telekomunikací
UŠ	Učňovská škola
ZOU	Zemědělské odborné učiliště
ŽU ČSD	Železniční učiliště Československých státních drah
ZDŠ	Základní devítiletá škola

Seznam použitých pramenů a literatury

Monografie a studie

BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S. *Nauka o historických pramenech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005, 68 s. ISBN 80-244-1058-3.

BENČÍK, A. *Rekviem za pražské jaro*. Třebíč: Tempo, 1998, 269 s. ISBN neuvedeno.

BENEŠ, Z., GRACOVÁ, B., PRŮCHA, J. a kol. *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. 1. vyd. Praha: ÚIV, 2009. 85 s. ISBN 978-80-211-0570-6.

BOLTON, J. *Worlds of Dissent. Charter 77, The Plastic People of the Universe, and Czech Culture under Communism*. Harvard University Press, 2012, 360 s. ISBN: 978-0-674-06483-6

BREN, P. *The Greengrocer and his TV. The Culture of Communism after the 1968 Prague Spring*. New York, Cornell University Press, 2010, 264 s. ISBN: 978-0-8014-6215-3

BURKARD, F. P., WEIß, A. *dtv – Atlas Pädagogik*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2008, 261 s. ISBN 978-3-423-03327-5.

CVIKLOVÁ, L. *Politické a společenské postavení bývalých československých nomenklaturních elit v období tzv. normalizace. Okolnosti jejich rozkladu a vybrané aspekty jejich adaptace*. Praha: Národopisný ústav Josefa Hlávky, 2008, 59 s. ISBN 80-86729-41-9.

ČÁBALOVÁ, D. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011, 272 s. ISBN 978-80-247-2993-0.

DOPITA, M., GRECMANOVÁ, H., CHRÁSKA, M. *Zájem žáků základních a středních škol o fyziku, chemii a matematiku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 134 s. ISBN 978-80-244-2242-8.

DUBČEK, A. *Naděje umírá poslední*. Praha: Svoboda-libertas, 1993, 293 s., ISBN 802050351X.

DURMAN, K. *Útěk od praporů*. Praha: Karolinum, 1998, 531 s., ISBN 80-7184-672-4.

GAVORA, P. *Nástrahy a problémy vyučovania metodológie kvalitatívneho výskumu*. In: SIROTOVÁ, M., FRÝDKOVÁ, E. [eds.] *Pedagogická veda a školská prax v historickom kontexte*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010, s. 66 - 72. ISBN 978-80-8105-182-1.

GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky. Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1993, 248 s. ISBN 80-85431-85-8.

GÍMEŠ, E., KOUDELKA, F. *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Svazek 24. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, 136 s. ISBN 80-85270-56-0.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D. *Pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 74 s. ISBN 80-244-1470-8.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E. *Obecná pedagogika I*. Olomouc: Hanex, dotisk 1. vydání, 1999, 231 s. ISBN 80-85783-20-7.

HÁBL, J., JANIŠ, K. *Přehled dějin pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, 113 s. ISBN 978-80-7435-044-3.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HLÁSNA, S., HORVÁTHOVÁ, K., MUCHA, M., TÓTHOVÁ, R. *Úvod do pedagogiky*. Nitra: Enigma, 2006, 356 s. ISBN 80-89132-29-4.

HORÁK, J., KRATOCHVÍL, M. *Nástin dějin pedagogiky*. Liberec, Technická univerzita v Liberci, 3. vydání, 2001, 129 s. ISBN 80-7083-472-2.

HRADECKÁ, V., KOUDELKA, F. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974*. Svazek 31. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, 242 s. ISBN 80-85270-83-8.

HUBÁLEK, T. *Pražské jaro a jeho odezva na Ústeckoorlicku*. Olomouc. Diplomová práce na Univerzitě Palackého v Olomouci, Pedagogické fakultě, Katedře společenských věd. 2008, 95 s.

HUBÁLEK, T. Některé překážky ve výzkumu fungování sekundárního školství v období normalizace. In: VAŠŤATKOVÁ, J., FIALA, B. [eds.] *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů VI*. Olomouc: Votobia, 2009. s. 175 – 180. ISBN 978-80-7220-315-4.

HUBÁLEK, T. Reflexe Pražského jara v okrese Ústí nad Orlicí. In: *Vysokoškoláci o totalitě. Sborník oceněných studentských prací 2009*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 107 – 123. ISBN 978-80-87211-35-9.

HUBÁLEK, T. Poznámky k procesu normalizace na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. In *Historica Olomucensia*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 39, roč. XXVII, 2011, s. 121 – 137. ISSN 1803-9561.

CHRÁSKA, M. *Úvod do výzkumu v pedagogice. Základy kvantitativně orientovaného výzkumu.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, 199 s. ISBN 80-244-0765-5.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu.* Praha: Grada, 2007, 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost.* Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, 568 s. ISBN 80-7106-709-1.

JANIŠ, K., KRAUS, B., VACEK, P. *Kapitoly ze základů pedagogiky.* Hradec Králové: Gaudeamus, 5. vydání, 2010, 163 s. ISBN 978-80-7435-083-2.

JANIŠ, K. *Vybrané kapitoly z dějin výchovy.* Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, 80 s. ISBN 978-80-7248-512-3.

JŮVA, V., JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky.* Brno: Paido, 4. doplněné vydání, 1999, 110 s. ISBN 80-85931-78-8.

JŮVA, V., JŮVA, V. *Stručné dějiny pedagogiky.* Brno: Paido, 6. rozšířené vydání, 2007, 91 s. ISBN 978-80-7315-151-5.

KALINOVÁ, L. *Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969-1993.* Praha: Academia, 2012. 396 s. ISBN 978-80-200-2043-7.

KANTOROVÁ, J. a kol. *Vybrané kapitoly z obecné pedagogiky I.* Olomouc: Hanex, 2008, 246 s. ISBN 978-80-7409-024-0.

KAPLAN, K., Kosatík, P.: *Gottwaldovi muži.* Praha: Paseka, 2004, 333 s., ISBN 80-7185-616-9.

KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky.* Praha: Grada, 2008, 224 s., ISBN 978-80-247-2429-4.

KNECHT, P., JANÍK, T. a kol. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu.* Brno: Paido, 2008, 196 s. ISBN 978-80-7315-174-4.

KOSTLÁN, A. a kol.: *Věda v Československu v období normalizace (1970-1975). Sborník z konference.* Praha: Výzkumný ústav pro dějiny vědy, 2002, 605 s. ISBN 80-7285-020-2.

KUČERA, Z., ŠTVERÁK, V. *Chrestomatie k dějinám pedagogiky.* Praha: Karolinum, 1999, 491 s. ISBN 80-7184-626-0.

KURAL, V. a kol.: *Československo roku 1968. 1. díl: Obrodný proces.* Praha: Parta, 1993, 207 s., ISBN 80-901337-7-0.

LYOTARD, J. F., *O postmodernismu.* Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993, 206 s. ISBN 80-7007-047-1.

MENCL, V., HÁJEK, M. a kol.: *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, 400 s., ISBN 80-206-0180-5.

MENCL, V. a kol. *Československo roku 1968. 2. díl. Počátky normalizace*. Praha: Parta, 1993, 134 s. ISBN 80-901337-8-9.

MLYNÁŘ, Z.: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta, 1990, 288 s., ISBN 80-204-0196-2.

NOIRIEL, G. *Úvod do sociohistorie*. Praha: Slon, 2012, 146 s. ISBN 978-80-7419-061-2.

OTÁHAL, M. *Normalizace 1969 – 1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, 105 s. ISBN 80-7285-011-3.

OTÁHAL, M. *Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, 649 s. ISBN 978-80-7285-137-9.

POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. Století*. Praha: Svoboda, 1970, 285 s.

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál, 2000, 272 s. ISBN 80-7178-399-4.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 4. aktualizované vydání, 2009, 488 s. ISBN 978-80-7367-503-5.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 6. aktualizované vydání, 2009, 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

RICOEUR, P. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Seuil, 2000, 681 s. ISBN 2.02.034917.5.

RICOEUR, P. *Čas a vyprávění III*. Praha: Oikoymenh, 2007, 413 s. ISBN 978-80-7298-105-2.

SCHELLE, K. *Vývoj veřejné správy na území českých zemí a Slovenska*. Bratislava: Východoeurópská agentúra pre rozvoj, 2011, 371 s. ISBN 978-80-970836-0-1.

SKÁLOVÁ, B. a kol. *Vybrané metodologické problémy mezinárodních teritoriálních studií*. Praha: Matfyzpress, 2011, 130 s. ISBN 978-80-7378-157-6.

Sedm pražských dnů. 21. – 27. srpen 1968. Dokumentace. Praha: Academia, 1990, 406 s. ISBN 80-200-0237-5.

Statistická ročenka okresu Olomouc 1972. Olomouc: Okresní oddělení statistického úřadu v Olomouci, 1972, 243 s.

Statistická ročenka města Olomouce. 1970 - 1975. Olomouc: Okresní oddělení statistického úřadu v Olomouci,

ŠMAHELOVÁ, B. *Nástin vývoje pedagogického myšlení.* Brno: MSD, 2008, 97 s. ISBN 978-80-7392-040-1.

ŠTVERÁK, V., ČADSKÁ, M. *Stručný průvodce dějinami pedagogiky.* Praha: Karolinum, dotisk 2. vydání, 2001, 100 s. ISBN 80- 7184-797-6.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha : Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠVEC, Š. a kol. *Metodologie věd o výchově. Kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním procesu.* Brno: Paido, 2009, 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8.

TICHÁK, M. *Ztracené adresy. O tom, co v Olomouci bývalo a co už není.* Olomouc: Burian a Tichák s. r. o., 2007, 192 s. ISBN 978-80-903687-6-7.

TOMEK, P. „Špionáž“ v normalizačním Československu. *Paměť a dějiny.* 2008, ročník II., č. 3. s. 5 – 24. ISSN 1802-8241.

TOMEK, P. *Okres na východě 1960 – 1989. Občané a nejnižší článek Státní bezpečnosti na příkladu okresu Havlíčkův Brod.* Praha: Vyšehrad, 2008, 240 s. ISBN 978-80-7021-944-7.

URBÁŠEK, P. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 234 s. ISBN 978-80-244-1879-7.

URBÁŠEK, P. *Olomoucká normalizační ouvertura Jaromíra Hrbka.* In Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Philosophica Historica 31 – 2002, Olomouc: 2002, s. 313 – 332.

URBÁŠEK, P., PULEC, J. *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945 – 1990.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, 383 s. ISBN 80-244-0594-6.

VACÍNOVÁ, T. *Dějiny vzdělávání od antiky po Komenského.* Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009, 240 s. ISBN 978-80-86723-74-7.

VANČURA, J. *Pražské jaro 1968. Naděje a zklamání.* Praha: Mladá fronta, 1990, 156 s., ISBN 80204017892.

VANĚK, M. a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, 78 s. ISBN 80-244-0718-3.

VANĚK, M., URBÁŠEK, P. *Vítězové? Poražení? Životopisná interview. II. díl. Politické elity v období tzv. normalizace.* Praha: Prostor, 2005, 836 s. ISBN 80-7260-141-5.

VANĚK, M. *Mocní? A bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace.* Praha: Prostor, 2006, 412 s. ISBN 80-7260-161-X.

VANĚK, M., MÜCKE, P. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK, 2011, 293 s. ISBN 978-80-87398-11-1.

VONDROVÁ, J., NAVRÁTIL, J. *Mezinárodní souvislosti Československé krize 1967-1970. Svazek 3: Zář 1968 – květen 1970*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997, 396 s. ISBN 80-85270-66-8.

VOREL, P. *Základy historické regionalistiky. Metodika výzkumu a interpretace pramenných zdrojů místních a regionálních dějin v českých zemích*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005, 124 s. ISBN 80-7194-717-255-790-04.

VORLÍČEK, CH. *Úvod do pedagogiky*. Jinočany, H & H, 2000, 175 s. ISBN 80-86022-79-X.

VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M., *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Dotisk 1. vydání. Praha: Libri, 2004, 860 s. ISBN 80-85983-82-6.

Internetové odkazy a elektronické zdroje

DAUENHAUER, B., PELLAUER D. *"Paul Ricoeur", The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2011 Edition). [on line]. [cit. 13. 6. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/ricoeur/>>.

BRYANT, Ch. *Whose Nation? Czech Dissidents and History Writing from a Post-1989 Perspective* (Spring/Summer 2000). [on line]. [cit. 7. 12. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/discover/10.2979/HIS.2000.12.1.30?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101997683741>>

GLENN, K. J. *Competing Challengers and Contested Outcomes to State Breakdown: The Velvet Revolution in Czechoslovakia* (Septemeber 1999). [on line]. [cit. 19. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3005794?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101997683741>>

HAVELKOVÁ, H. *"Patriarchy" in Czech Society* (Autumn, 1993). [on line]. [cit. 22. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3810372?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101997683741>>

HRON, M. *The Czech Émigré Experience of Return after 1989* (January 2007). [on line]. [cit. 7. 12. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/4214394?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101997683741>>

JŮZL, M. *Music and the Totalitarian Regime in Czechoslovakia* (June 1996). [on line]. [cit. 7. 12. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3108370?uid=3737856&uid=2134&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21101997683741>>

KOHOUT, P. *Poselství občanů předsednictvu výboru Komunistické strany Československa*. (Červenec 1968). [on line]. [cit. 13. 6. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/726.pdf>>

KOPECKÝ, K. *Úvod do problematiky tzv. slovních mraků (Word Clouds)*. [on line]. [cit. 14. 1. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.net-university.cz/multimedia/56-uvod-do-problematiky-tzv%20-slovnich-mrak-word-clouds>>

KORDA, B., MORAVCIK, I. *Thirty Years of Socialist Economic Development in Czechoslovakia* (December 1980). [on line]. [cit. 22. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/40870536>>

LUES, H. W. *Czechoslovakia: Road to Revolution* (Spring, 1990). [on line]. [cit. 19. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/discover/10.2307/20044305?uid=3737856&uid=2&uid=4&sid=21101997683741>>

MACHOVEC, M. *The Types and Functions of Samizdat Publications in Czechoslovakia, 1948–1989* (Spring 2009) [on line]. [cit. 7. 12. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://poeticstoday.dukejournals.org/content/30/1/1>>

PORKET, L. J. *Czechoslovak Women under Soviet-Type Socialism* (Apríl 1981). [on line]. [cit. 22. 11. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.jstor.org/stable/4208274>>

SMRKOVSKÝ, J. *Oč dnes jde?* [online]. [cit. 20. 2. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/121.pdf>>.

VACULÍK, L. *2000 slov*. [on line]. [cit. 15. 12. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.pwf.cz/cz/prazske-jaro/178.html>>

Rejstřík škol a školských zařízení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. [on line]. [cit. 31. 12. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://rejskol.msmt.cz/>>.

Zákon č. 36/1960 Sb. Zákon o územním členění státu ze dne 11. 4. 1960. [on line]. [cit. 12. 4. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=36&r=1960>>.

Zákon č. 65/1960 Sb. Zákon o národních výborech ze dne 12. 6. 1960. [on line]. [cit. 12. 4. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=65&r=1960>>.

Zákon č. 100/1960 Sb. Ústavní zákon ze dne 11. 7. 1960. Ústava Československé socialistické republiky. [on line]. [cit. 1. 3. 2009]. Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html>.

Zákon č. 186/1960 Sb. O soustavě výchovy a vzdělávání ze dne 28. 12. 1960. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 12. 8. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/e1/08/6a/08.htm>>.

Zákon č. 69/1967 Sb. Zákon o národních výborech ze dne 1. 1. 1968. [on line]. [cit. 2. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=69&r=1967>>.

Zákon č. 168/1968 Sb. O gymnáziích ze dne 19. 12. 1968. [on line]. [cit. 12. 8. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1968/sb46-68.pdf>>.

Zákon č. 99/1969 Sb. Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku, ze dne 22. 8. 1969. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 21. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/8e/16/6a/08.htm>>.

Zákon č. 153/1969 Sb. Zákon, kterým se mění a doplňuje zákoník práce, ze dne 23. 12. 1969. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 21. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/e7/36/05.htm>>.

Zákon č. 62/1978 Sb., kterým se mění článek 24, odstavec 2. Ústavy Československé socialistické republiky ze dne 21. 6. 1978. [on line]. [cit. 13. 8. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1978/sb14-78.pdf>>.

Zákon č. 63/1978 Sb. O opatřeních v soustavě základních a středních škol ze dne 21. 6. 1978. [on line]. [cit. 12. 8. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1978/sb14-78.pdf>>.

Zákon č. 29/1984 Sb. O soustavě základních a středních škol ze dne 1. 9. 1984. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 14. 8. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/c1/38/05.htm>>.

Zákon č. 101/2000 Sb. O ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů ze dne 4. 4. 2000. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 18. 7. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?o=3&t=374>>.

Zákon č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 1. 1. 2005. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 14. 8. 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/ff/cc/3a/05.htm>>.

Zákon č. 499/2004 Sb. O archivnictví a spisové službě ze dne 1. 1. 2005. [off line – staženo ve formátu pdf]. [cit. 27. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/archivni-legislativa.aspx>>.

Soustava škol. Materiál Archivu hlavního města Prahy. Informace pro uživatele. [on line]. [cit. 27. 7. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.ahmp.cz/page/docs/soustava_skol.pdf>.

Organizace vzdělávací soustavy České republiky. 397 s. [on line]. [cit. 7. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/CZ_CS.pdf>.

Předseda vlády Oldřich Černík – vedl vládu od jara 1968. Materiály vlády České republiky. [on line]. [publikováno 18. 8. 2008]. [cit. 30. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/tema/tema:-predseda-vlady-oldrich-cernik--8211;-vedl-vladu-od-jara-1968-40046/>>.

Ministři školství od roku 1848. Seznam ministrů a ministryň školství od habsburské monarchie po dnešek. Materiály Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy České republiky. [on line]. [cit. 30. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/ministerstvo/ministri-skolstvi-od-roku-1848>>.

Protokol o jednání delegace ČSSR a SSSR, tzv. Moskevský protokol ze dne 27. srpna 1968. [on line]. [cit. 3. 9. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.totalita.cz/txt/txt_prot_mosk_1968.php>.

Postup orgánů SODM ČSR v procesu sjednocování dětského a mládežnického hnutí a postupného budování jednotné masové dobrovolné organizace. [on line]. [cit. 6. 1. 2013]. Dostupné z WWW: <<http://www.pionyr.cz/index.php?page=inc&inc=historie/1969/69postupSODM.html>>.

Akční program KSČ. Materiál ústředního výboru Komunistické strany Československa. [on line]. [cit. 19. 10. 2012]. Dostupné z WWW: <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf>

Prohlášení šesti komunistických a dělnických stran socialistických zemí, přijaté v Bratislavě. [on line]. [cit. 13. 9. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/803.pdf>>

Dopis politbyra ÚV KSSS předsednictvu ÚV KSČ zdůrazňující neodkladnou nutnost plnit dohody z Čierné nad Tisou a Bratislavy a upozorňující na nebezpečí prodlení v této věci. Materiál Politbyra ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu. [on line]. [cit. 13. 9. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/817.pdf>>

Ústav pro studium totalitních režimů: *Česká společnost 1969 – 1989*. Multimediální DVD. Praha: ÚSTR, 2013. ISBN 978-80-87211-78-6.

Projekt „Stopy totality“. Dostupné z WWW: <http://www.stopytotality.org/>>.

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek. Rozkaz ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 44/1970 Evidování a rozpracování nepřátelských osob, ze dne 30. 9. 1970.

Národní archiv České republiky (dále jen NA). Archiv ÚV KSČ (AÚV KSČ), fond 02/7, svazek 12, archivní jednotka (dále jen a. j.) 31.

NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 10, a. j. 9.

NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 82, a. j. 78.

NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 95, a. j. 158.

NA, AÚV KSČ, fond 02/6, svazek 4, a. j. 14.

NA, AÚV KSČ, fond 02/7, svazek 8, a. j. 24.

NA, AÚV KSČ, fond PÚV KSČ, svazek 118, a. j. 192.

NA, ÚV ČSR, fond MŠČR, 1970, sign. 549/4.

NA, ÚV ČSR, sign. 745-746, 1971.

Archiv Univerzity Palackého (dále jen AUP), fond Rektorát - sekretariát, karton 2.

Státní okresní archiv v Olomouci (dále jen SOkA Olomouc), rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 435/16.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 457/05.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 486/08.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 486/09.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/14.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/15.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/18.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/20.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/25.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/30.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 491/11.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 491/13.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 491/14.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 495/27.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 66/6.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1: Návrhu KV KSČ v Ostravě adresovaný OV KSČ v Olomouci na ukončení pracovního poměru ředitele SVVŠ v Olomouci – Hejčíně	2
Příloha č. 2: Rezoluce studentů SVVŠ v Olomouci – Hejčíně	3
Příloha č. 3: Návrh metodického listu pro využití metody orální historie v praxi	4
Příloha č. 4: Ukázka dotazníku pro studenty sekundárních škol	7

Příloha č. 1: Návrhu KV KSČ v Ostravě adresovaný OV KSČ v Olomouci na ukončení pracovního poměru ředitele SVVŠ v Olomouci - Hejčíně

Stranová čísla
Klasifikace
Klasifikace

OSTRAVA 16. dubna 1970

Číslo jedn. škol. 454/L-ov. 7/70 PAM Chadřová

Ústřední výbor
K S Č
O l o m o u c .

Věc: s.B.Hajzner, ředitel SVVŠ, ukončení prac.poměru výpovědí -
sdělení

Ředitel Hajzner je nepřítomen v práci pro nemoc od 5.dubna 1970.

Podle § 46 zákona č.65/65 Sb. po dobu nemoci nelze dát pracovníku výpověď pro ztrátu důvěry.

Ředitel Hajzner byl požádán, zda v době jeho nemoci lze s ním projednat rozvázání pracovního poměru dohodou podle § 43 zák. č. 65/65 Sb. Na tento dotaz jmenovaný odpověděl, že podá zprávu po projednání s ošetřujícími lékaři.

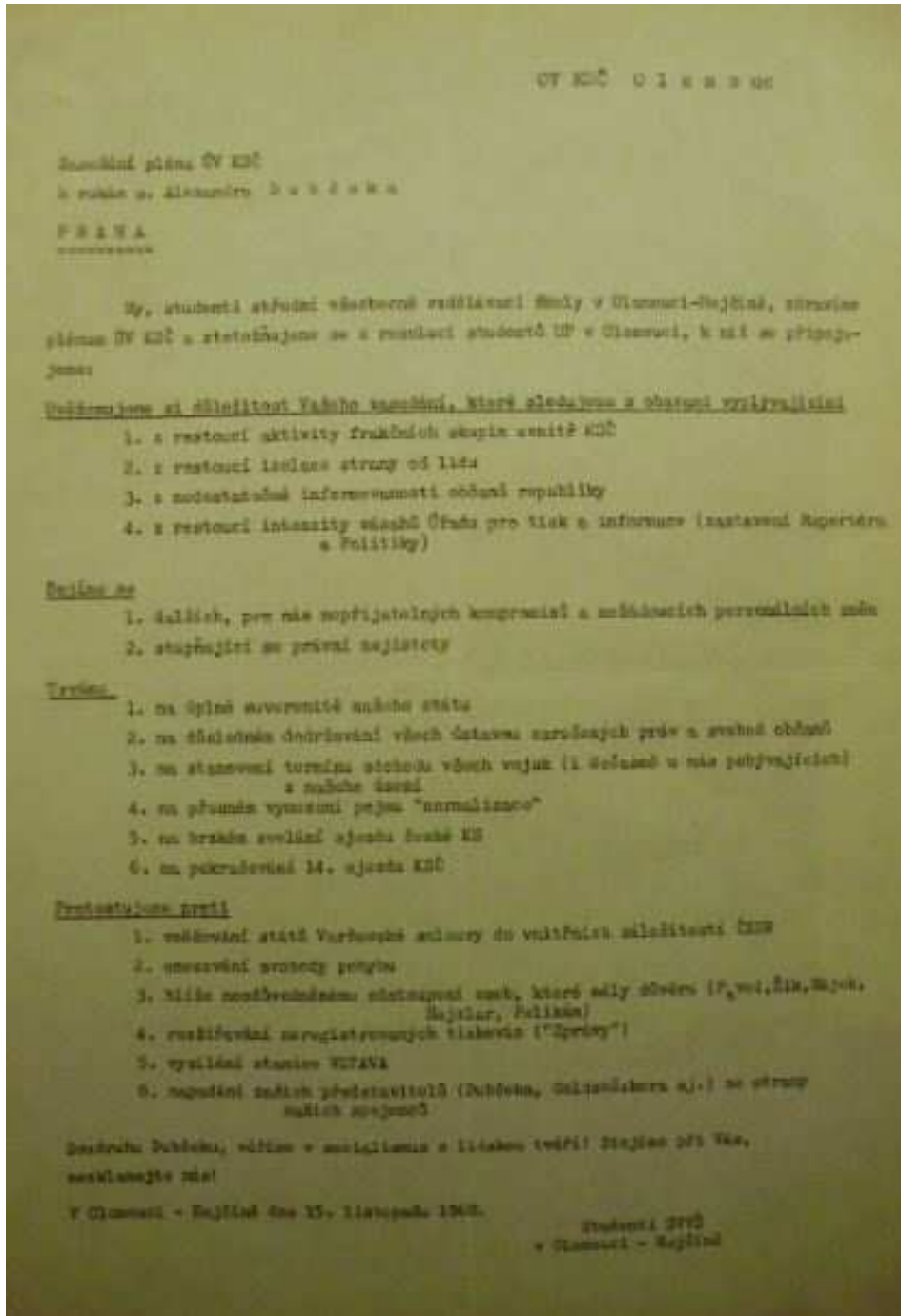
Bude-li zpráva záporná, odešleme závodnímu výboru RCH návrh na rozvázání pracovního poměru výpovědí podle ustanovení § 46 odst.1 písm.e) zák.č.65/65 Sb. ve znění zák. č.153/69 Sb. od 1. dne následujícího měsíce po ukončení pracovní neschopnosti.

Vedoucí odboru
z pověření Ing. L. Z. Š. *Milica*

Zdroj: SOKA Olomouc, fond M6/122. Fotografie, archiv autora.

Pozn.: Osobní údaje jsou částečně anonymizovány autorem práce.

Příloha č. 2: Rezoluce studentů SVVŠ v Olomouci - Hejčíně

Zdroj: SOkA Olomouc, fond M6/122. Fotografie, archiv autora.

Příloha č. 3: Návrh metodického listu pro využití metody orální historie v praxi

Forma vyučovací hodiny:	Projektová výuka
Časová dotace:	3 vyučovací hodiny
Předmět:	Dějepis
Mezipředmětové vztahy:	Základy společenských věd, Český jazyk, Informatika
Vzdělávací oblast:	Člověk a společnost
Vzdělávací obsah dle RVP:	Moderní doba – soudobé dějiny
Klíčové kompetence:	Kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, občanská.
Průřezová témata:	Osobnostní a sociální výchova, Multikulturní výchova
Cíle projektové výuky:	

- studenti zvládají základní pravidla mezilidské komunikace daného kulturního prostředí a respektují je;
- studenti si zdokonalují své výzkumné dovednosti, zejména při formulování souboru otázek;
- studenti dokáží efektivně rozlišit a zvážit důležitost a přesnost odpovědí, dokáží formulovat závěry a připravit podklady pro následnou prezentaci;
- studenti jsou schopni věcné argumentace v diskusi.

Organizace projektové výuky

1. hodina

Studenti získají informace o základních historických faktech k tématu normalizace a to především prostřednictvím výkladu pedagoga s využitím vhodných didaktických pomůcek. Pro svou další práci budou vybaveni co největším kvantem faktografických údajů, které je možno během vyučovací hodiny studentům předat.

2. hodina

Studentům je předestřen návrh projektu, který mají realizovat – s využitím metody orální historie. Tato metoda je jim podrobně objasněna a jsou jim sděleny cíle, postupy a způsob vypracování projektu na téma normalizace ve vzpomínkách pamětníků. Jsou také seznámeni s výhodami i úskalími celé metody. Je dohodnuta forma zpracování dat a jsou stanoveny časové možnosti projektu.

Studenti mají za úkol zamyslet se nad výběrem potencionálního narátora a nad souborem otázek, které mohou případně klást. Se studenty je třeba stanovit limity práce s narátorem a meze, které nebude možné překročit (například se dohodnout na nepokládání otázek zaměřených na zdravotní stav apod.).

Je vhodné studenty upozornit na pravidla při sestavování otázek, doporučit jim jak klást otázky, aby nebyla odpověď pouze „ano“ či „ne“; poukázat na délku otázek, proč je potřeba začít neutrálním tématem, jak narátora taktně upozornit, pokud se příliš vzdálí od tématu, zjistit co nejvíce

podrobností u každého důležitého životního okamžiku, konfrontovat zjištěná fakta i s jinými zdroji atd.

3. hodina

Studenti prezentují získané informace ve stanovené podobě, porovnávají odpovědi z různých hledisek (sociální postavení dotazovaného, věk, zaměstnání). Nakonec je otevřena diskuze k celému projektu. V ní mohou studenti poukázat na výhody a úskalí projektu i na získané zkušenosti.

Pozn.: Veškeré údaje je možné přizpůsobit individuálním potřebám ve výuce.

Příloha č. 4: Ukázka dotazníku pro studenty sekundárních škol

1) Co si představíte pod pojmem politická NORMALIZACE (prosím o stručnou odpověď)

2) S jakou událostí se obvykle pojem normalizace spojuje:

- a) se vstupem vojsk Varšavského paktu do Československa
- b) s vítězstvím hokejistů na mistrovství světa v roce 1969
- c) se zakládáním revolučních národních výborů
- d) se zvolením Ludvíka Svobody prezidentem Československa

3) Období Normalizace by se podle Vás dalo časově vymezit jako období mezi léty:

- a) 1966–1977
- b) 1948–1968
- c) 1969–1989
- d) 1989–1992

4) Kdo byl nejvyšším představitelem Československa v období normalizace?

- a) Klement Gottwald
- b) Alexandr Dubček
- c) Václav Havel
- d) Gustav Husák

5) Zdůvodněte prosím Váš výběr osobnosti v otázce č. 4:

6) Co bylo podle Vašeho názoru charakteristickým znakem (znaky) pro normalizaci:

- a) zesílené represe proti odpůrcům vládnoucího režimu
- b) zavedení cenzury
- c) úsilí o odstranění křivd spáchaných v letech 1938 – 1945
- d) budování nadstandardních mezinárodních vztahů s Evropskou unií

7) Znáte jméno nejvyššího představitele Sovětského svazu v letech 1964–1982? Byl to:

- a) Michail Gorbačov
- b) J.V. Stalin
- c) Leonid Brežněv
- d) Nikita Chruščov

8) Ve druhé polovině 70. let vznikl dokument, který upozorňoval na porušování lidských práv v Československu a snažil se vést dialog s vládou. Od názvu tohoto dokumentu se později odvozovalo i označení pro sympatizanty této akce. Mezi první mluvčí patřili Václav Havel, Jiří Hájek a Jan Patočka. Víte, jak se dokument jmenoval?

9) Učili jste se na základní škole o období normalizace v Československu?

10) Vzpomenete si do jakého období (roku) jste se dostali při výuce dějepisu na základní škole?

11) Máte pocit, že Vám Váš pedagog poskytuje dostatečné množství informací o různých historických událostech? (svou odpověď můžete rozvést).

12) Pokud se chcete informovat o nějakých historických faktech, obvykle využijete:

- a) učebnici
- b) knižní encyklopedii
- c) položíte dotaz učiteli
- d) využijete internet

13) Pokud využíváte jako informační zdroj internet, jakou stránku používáte nejčastěji (například wikipedie atp.):

14) Pokládáte informace uvedené v internetových encyklopediích (jako je například wikipedie) za dostatečně spolehlivé?

15) Jak hodnotíte učebnici dějepisu, kterou využíváte z hlediska pravdivosti informací:

- a) jako velmi přesnou
- b) jako dostatečně přesnou
- c) některé informace postrádám
- d) je naprosto nevyhovující

16) Jak hodnotíte učebnici dějepisu, kterou využíváte z hlediska vizuálního (například užití ilustrací, obrázku, barevného odlišení atd.):

- a) jako moderní a vkusnou
- b) jako vhodnou, ale potřebující drobné úpravy
- c) jako neodpovídající soudobým trendům
- d) jako zcela nevhodnou

17) Uved'te prosím, co na Vaší učebnici hodnotíte pozitivně a co negativně.

Pozitiva:

Negativa:

18) Jak hodnotíte Vy osobně období normalizace v Československu:

19) Víte o někom ve svém okolí, kdo byl perzekvován v období normalizace (zmiňovali se o někom například Vaši rodiče, prarodiče?).

20) Zajímali jste se o historii Vaší školy mezi léty 1968 - 1989? (například o osudy dřívějších pedagogů, významné osobnosti – absolventy apod.).

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Tomáš Hubálek
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel Neumeister, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Normalizace a její reflexe v sekundárním školství v Olomouckém regionu
Název v angličtině:	Normalization and its reflection in secondary education in the Olomouc region
Anotace práce:	Hlavním cílem disertační práce je charakterizovat období normalizace v Československu a její konkrétní projevy na oblast regionálního školství. Práce je rozdělena do dvou částí. V teoretické části jsou popsány změny, ke kterým došlo v Československu po roce 1968 s ohledem na oblast sekundárního vzdělávání. Zejména bude analyzovat nové zákony a jejich vliv na školní praxi. Teoretická část je rozdělena do těchto oblastí, jejichž účelem je: - Objasnit základní mechanismy fungování moci v tehdejší Československu v období po roce 1968- Charakterizovat hlavní události, které vedly k nástupu normalizace v Československé socialistické republice a jejich dopady- Upřesnit situaci v oblasti vzdělávání (nově schválené zákony, personální změny, zavedenou praxi) Druhá, praktická část, popisuje především činnost OV KSČ v Olomouci, jako orgánu, který realizoval normalizační opatření v oblasti sekundárního školství. Pozornost je zaměřena na důsledky perzekucí v sekundárním školství v olomouckém regionu, na změny v personálním

	složení pedagogických pracovníků středních škol (především gymnázií) a přiblížíme osudy vybraného pedagoga, který byl v tomto období výrazně sankcionován. Údaje doplníme o deskripci výsledků dotazníkového šetření, které odráží názory současných studentů středních škol na období normalizace. Názory studentů na normalizaci by měly ukázat, jak dnešní středoškoláci vnímají období normalizace a co vědí o tomto období. Práce by měla pomoci zlepšit úroveň znalostí v oblasti dějin pedagogiky. Význam práce spočívá především v tom, že objasní úlohu normalizace v sekundárním vzdělávání. Popíše fungování politické moci a její odraz v opatřeních ve školství a charakterizuje perzekuce, které ovlivnily učitele středních škol. Na závěr disertační práce představíme aktuální pohled studentů středních škol na události období normalizace. V praxi disertační práce může sloužit jako zdroj a podnět k dalšímu studiu v této oblasti a může být použita při výuce dějepisu či společenských věd na středních školách. Může sloužit také jako zdrojový materiál pro regionální historiky.
Klíčová slova:	Normalizace, sekundární školství, olomoucký region, Československo.
Anotace v angličtině:	The main aim of the thesis is to characterise the period of normalization in Czechoslovakia and its specific impacts on the field of regional education. The thesis shall be divided into two sections. The theoretical section shall describe the changes which took place in Czechoslovakia after 1968 in the field of secondary education. In particular it shall analyse the new laws and their impact on school practice. The theoretical section shall be divided into these three areas, the aim of which shall be: to clarify the basic mechanisms of the functioning of power in the then state of Czechoslovakia during the period following 1968

	to characterise the main events leading to the imposition of normalisation in the Czechoslovak Socialist Republic and the impacts thereof to specify the situation in the field of education (newly passed laws, personnel changes, introduced practice). The second section – the practical section – shall describe mainly the activities of OV Communist Party in Olomouc, as the institution which implemented the normalization measures in the second education. The data will be supplemented by a description of the survey results, which reflect the current views of high school students for a period of normalization. The attitudes of students towards normalization should show how today’s secondary school students view the period of normalization and what they know about this period. The thesis should help improve the level of knowledge in the field of the history of pedagogy. The significance of the thesis resides primarily in that it will clarify the task of normalization in secondary education. It will describe the operation of political power and its reflection in education and characterise persecution measures which affected secondary school teachers. It will then show the current view of secondary school students on the events of the time. In practice the thesis may serve as a resource and initiative for further study in this field, and may be used in history and social science lessons in secondary schools, as well as providing a source material for regional historians.
Klíčová slova v angličtině:	Normalization, secondary education, olomouc region, Czechoslovakia.
Přílohy vázané v práci:	4
Rozsah práce:	200 stran
Jazyk práce:	Čeština

Autoreferát disertační práce

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

ÚSTAV PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

**Normalizace a její reflexe v sekundárním školství
v Olomouckém regionu**

Autoreferát disertační práce

Tomáš Hubálek

Školitel: Mgr. Pavel Neumeister, Ph.D.

Olomouc 2014

Jméno a příjmení autora: Tomáš Hubálek

Školitel: Mgr. Pavel Neumeister, Ph.D.

Studijní obor: Pedagogika

Název disertační práce: Normalizace a její reflexe v sekundárním školství v Olomouckém regionu

Název dizertační práce v angličtině: Normalization and its reflection in secondary education in the Olomouc region

Klíčová slova: Normalizace, sekundární školství, olomoucký region, Československo.

Klíčová slova v angličtině: Normalization, secondary education, olomouc region, Czechoslovakia.

Rok obhajoby: 2014

Obsah

1. Úvod	4
2. Aktuální stav problematiky	5
3. Cíle disertační práce	8
4. Charakteristika zvolené metodologie	10
5. Výsledky disertační práce a jejich přínos pro pedagogiku	13
6. Závěr	17
7. Výběr z použité literatury a pramenů	18
8. Abstract	21
9. Publikační a další odborná činnosti autora	23

1. Úvod

V disertační práci jsme se zaměřili na zkoumání vybraného segmentu z oblasti pedagogiky a dějin pedagogiky. Konkrétně obdobím normalizace, především její hlavní fází mezi lety 1969-1972, které analyzujeme z pohledu jejích dopadů na sekundární školství. Jako cílová geografická oblast pro realizovaný výzkum byl vybrán olomoucký region, před rokem 1989 oficiálně známý jako okres Olomouc.

Na následujících stranách jsme stručně uvedli cíle disertační práce, důvody pro výběr metodologie, hlavní výsledky práce a jejich přínos pro vědní obor pedagogika.

2. Aktuální stav problematiky

Při shromažďování relevantních podkladů pro tvorbu disertační práce, jsme se zaměřili především na dva hlavní zdroje informací. Na archivní prameny a na dostupnou odbornou literaturu a další zdroje (včetně elektronických).

Protože jsme disertační práci v rámci dalších základních disciplin pedagogiky přiřadili do dějin pedagogiky, začali jsme nejprve sledovat informace uvedené v monografiích zabývajících se touto oblastí.

Po komparaci odborných publikací zaměřených na dějiny pedagogiky, musíme konstatovat, že je v nich období normalizace charakterizováno jen velmi málo. Například Vacínová uzavírá svoji publikaci v 17. století, Kasper a Kasperová a stejně tak Štverák a Čadská ve své monografii končí obdobím první republiky (srovnej in Kasper, Kasperová, 2008, s. 198–220; Štverák, Čadská, 2001, s. 81–86). O mnoho více inspirující v tomto ohledu není ani jinak zajímavá publikace Kučery a Štveráka *Chrestomatie z dějin pedagogiky*, která je uzavřena krátce po druhé světové válce (Kučera, Štverák, 1999, s. 365–390). Janiš vlastní přehled uzavírá také po druhé světové válce a v úvodu publikace na adresu nově vzniklých publikací k dějinám pedagogiky přímo uvádí: „*Novější literatura je mnohdy tak zestručněna, že poskytne jen nejzákladnější informace a někdy ani to ne*“ (srovnej in Janiš, 2009, s. 3, dále 71–75).

Jůva (sen.) a Jůva (jun.), Šmahelová nebo například Hábl a Janiš se sice zmiňují o vývoji pedagogické vědy a jejích limitech v období po roce 1948, ovšem jedná se zde o základní informace, které rozšiřují obecně uváděná fakta (viz Jůva, Jůva, 2007; Šmahelová, 2008; Hábl, Janiš, 2010).²¹⁰ Jednou z mála publikací, která se charakteristikou sekundárního školství mezi léty 1948–1989 alespoň okrajově zabývá, je *Pedagogická encyklopedie J. Průchy*. Sám autor ovšem připouští, že „*historiografické práce o socialistickém školství chybí*“ a že „*objektivní analýza a zhodnocení vývoje a výsledků českého školství v období let 1948 – 1989*“

²¹⁰ Nutno podotknout, že Vacínová má chronologické vymezení své publikace přímo v názvu. Některá ze zmiňovaných děl jsou také buď svým rozsahem (přibližně kolem 100 stran), nebo také přímo v pojmenování titulu označené jako stručné, jako nástin, výběr apod. Nicméně všechny odborné texty nejsou starší než 10 let a jsou běžně dostupné studentům pedagogických fakult v České republice.

představuje nesplněný úkol, který vyvstává před českou pedagogickou vědou.“ (Průcha, 2009, s. 45).

Mnohem více relevantních dat jsme mohli nalézt v literatuře primárně historické. Zde bychom chtěli zmínit především monografie věnované problematice normalizace a jejím projevům ve sféře terciárního školství. Jako příklad můžeme uvést tituly F. Černého, J. Holého a K. Volné, P. Urbáška a J. Pulce, J. Jareše a dalších. Výsledky bádání opět převážně ze sféry terciárního školství v normalizačním období jsou publikovány i v řadě příspěvků v odborných periodicích. Mezi nejfrekventovanější patří časopis *Paměť a dějiny*, vydávaný Ústavem pro studium totalitních režimů, *Český časopis historický*, vydávaný Akademií věd ČR, *Dějiny a současnost*, vydávaný Občanským sdružením pro podporu historické literatury, *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny* a další. Některá odborná historická pracoviště na vysokých školách zajišťují vydávání vlastních historických časopisů, ve kterých je možné nalézt podnětné texty (například *Historica Olomucensia*, *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* a jiné).

Oblasti sekundárního školství se pozornost příliš nevěnovala, takže jsme naši práci vnímali jako žádoucí příspěvek k výzkumu této problematiky. Jednou z nečetných výjimek je studie Z. Filipa (in Gímeš, Koudelka, 1996, s. 93–113).

Ani vědecká produkce zahraniční provenience nepřináší příliš informací ke zvolenému tématu. Přímo o školství v Československu se zmiňují dva články, které ovšem obsahují pouze obecné informace a nepřinášejí nové zásadní poznatky. V mnohem lepší kvalitě se zde objevují texty zaměřené na určitou oblast z období normalizace v Československu. Například Paulina Bren rozebírá českou kulturu v této epoše a pro podobné téma jsou inspirující i některé články v *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, jež ovšem přímo nesouvisejí s naší problematikou. Disentu se věnuje kupříkladu Johnatan Bolton nebo Chad Bryant. O literatuře, především samizdatové, se v časopise *Poetics Today* zmiňuje český autor Martin Machovec.

V zahraniční literatuře najdeme rovněž příspěvky zabývající se genderovou problematikou a postavením ženy v období normalizace, např. v článku *Czechoslovak Women under Soviet-Type Socialism* od J. L. Porketa, anebo *“Patriarchy” in Czech Society* od Hany Havelkové. Další dílčí témata rozebírá Ben

Korda, který se pokusil charakterizovat rozvoj socialistické ekonomiky, Madelaine Horn vykresluje příběhy českých emigrantů po návratu do vlasti po roce 1989. Mnohem více je zahraničními autory zpracované téma sametové revoluce, které zaujalo odborníky, jako jsou William H. Lues nebo John K. Glenn. Ovšem to se již zacházíme mimo výseč našeho časového údobí.

Přestože počet využitelných odborných monografií tak není příliš vysoký, vnímáme velmi pozitivně fakt, že období normalizace ve školství obecně se věnuje čím dál více pozornosti.

3. Cíle disertační práce

Žádnou odbornou práci nelze zahájit bez stanovení cílů. Primárním cílem předkládané disertační práce je získání nových informací v oblasti dějin pedagogiky. Konkrétně jsme se zaměřili na sekundární školství v historickém období normalizace, které charakterizujeme z hlediska centrálního i regionálního pohledu. K tvrzení, že přinášíme dosud nepublikované informace a závěry, nás vede rozbor dostupné odborné tuzemské i zahraniční literatury, včetně časopisecké produkce.

Sekundárními cíly disertační práce bylo:

- 4) Systematizovat dostupné informace o celé problematice, a tím vytvořit informační zdroj pro další možná využití v pedagogické praxi.
- 5) Zachytit pomocí dotazníkového šetření názory studentů na období normalizace.
- 6) Formulovat závěry vycházející z výsledků empirického průzkumu.

Tím, že jsme shromáždili co nejširší pramennou základnu, jsme získali hlavní předpoklad pro tvorbu určitého faktografického zdroje. Tyto informace, které jsme předložili v disertační práci, budeme v budoucnu chtít využít jako doplněk k dosavadním odborným pramenům využívaným ve výuce v sekundárním školství. Naším záměrem bude posléze vytvořit i specifickou metodickou příručku, která bude například popisovat výhody práce s metodou orální historie pro studenty středních škol, a z disertační práce do ní zakomponujeme podkapitolu nazvanou Normalizační perzekuční opatření na konkrétním příkladu, jako hypotetický vzor výsledku. První sekundární cíl disertační práce jsme tedy naplnili sumarizací poznatků o sekundárním školství v období normalizace na lokální i centrální úrovni.

Druhý dílčí cíl disertační práce je interpretace údajů vyplývajících z dotazníkového šetření realizovaného na vzorku 228 studentů gymnázií

v olomouckém regionu. Dotazník jsme zaměřili na čtyři základní oblasti. Majoritní část otázek měla zjistit názory a vědomosti studentů o období normalizace. Další soubor položek se zaměřil na informační zdroje využívané studenty, na hodnocení učebnic z pohledu jejich uživatelů a závěrečná část měla za úkol analyzovat, jaký tematický celek studenti sekundárních škol probírali v hodinách dějepisu na základní škole jako poslední. Naším záměrem bylo pomocí dotazníkového šetření rozšířit disertační práci o pohled soudobých studentů středních škol na charakterizované období a problematiku.

Vyhodnocením dotazníkového šetření a deskripcí jeho výsledků jsme získali možnost formulovat konkrétní závěry, které předkládáme odborné veřejnosti k následné verifikaci či falzifikaci. Námi realizovaný výzkum má čistě deskriptivní charakter, tedy popisuje určitý stav v konkrétním čase. Teprve na jeho základě jsme stanovili určité premisy, které v práci již dále nehodnotíme, ale vytváříme tuto možnost pro další pedagogické vědce. Naše tvrzení jsou limitována vzorkem pro sběr dat, který je jednak omezen lokálně a jednak druhem sekundární školy, na které byl realizován. Nemůžeme rozhodně prohlásit, že naše závěry jsou univerzálně platné. Naopak. Týkají se pouze konkrétního vzorku studentů gymnázií v olomouckém regionu. Bylo by možné provést v budoucnu podobný průzkum na jiných lokálních úrovních a zajímavé by bylo také konfrontovat zjištěné údaje z šetření realizovaných například na gymnáziích a na jiných typech středních škol (jako jsou střední průmyslové školy, střední odborná učiliště s maturitou apod.). Tímto postupem jsme se snažili nabídnout potenciál disertační práce k dalšímu pedagogickému a empirickému využití.

4. Charakteristika zvolené metodologie

Abychom dosáhli vytyčených cílů, bylo nutné zvolit metodologii přiměřenou a odpovídající našim potřebám.

Na základě studia teoreticko-filozofických prací renomovaných zahraničních autorů jsme i my přistoupili k designu rámce výzkumného záměru celé disertační práce. Snažili jsme se pro naše potřeby vytvořit základní konstrukci vlastního narativního diskurzu, neboli tzv. velkého vyprávění (Lyotard hovoří o tzv. metavyprávění, Ricœur narativní identitě), kdy práci rozčleníme do několika segmentů, které ovšem ve výsledku dotvoří kompaktní celek. Zaměřili jsme se tak na zkoumání minulosti (dějů, jevů, procesů a jejich výsledků) které jsou průkazně verifikovatelné (například prostřednictvím archiválií) a zároveň na analýzu současné situace v edukační realitě s přihlédnutím k vymezenému tématu. Cílem tohoto propojení je snaha poukázat na dosud málo využívaný potenciál obohacení současné výuky prvky nově získanými poznatky, nebo aktivního zapojování studentů. Dílčím výstupem práce je také nabídka řešení tohoto problému v podobě tvorby metodických listů. Jsme také přesvědčeni, že normalizaci sice je možné vymezit chronologicky, ovšem její projevy a dopady měli výrazněji delší časový přesah (za rok 1989). A právě zjištění do jaké míry se současní studenti gymnázií aktivně zajímají o tyto události, anebo jaké vůbec mají vědomosti o charakterizovaném období, nám dotváří námi definovaný narativní diskurs.

Pro potřeby zkoumání historických podkladů, dokumentů a archiválií jsme v obecné rovině využili klasické postupy historiografické práce, které jsme z malé části modifikovali podle Paula Ricœura.

Nejprve jsme selektovali dostupné archivní prameny dle předem stanovených kritérií. Následně jsme vybrané archiválie interpretovali a nakonec předložili odborné veřejnosti formou vlastních závěrů. Interpretativní funkci historických pramenů exponuje především Hendl, podle nějž je výzkumníkovým úkolem vyhledávat a ověřovat fakta za účelem rekonstruování minulosti (Hendl, 2005, s. 135).

Modifikace naší práce prizmatem P. Ricœura spočívala především v jeho vnímání práce vědce – historika, které podle našeho názoru více odpovídá nejnovějším trendům ve světové historiografii.

Pro tvorbu disertační práce jsme stanovili dvě základní ideové roviny. Z hlediska struktury práce jsme se rozhodli použít metodu historika J. Polišenského, kterou jsme upravili pro naše podmínky. Naše modifikace využívá pouze hlavní princip dělení na tři úrovně historické jeho analýzy a nekopíruje je v jím předkládané podobě. Těmito úrovněmi jsou makroanalýza, analýza středního dosahu a mikroanalýza. V našem pojetí jsme do makroanalýzy zahrnuli geografické území současné České republiky, v analýze středního dosahu se zabýváme jednou z jejích částí – olomouckým okresem (největším v tehdejší České socialistické republice) a v mikroanalýze zachycujeme konkrétní případ důsledků normalizačních opatření ve školství na příkladu osudů jednoho středoškolského pedagoga. Tyto pohledy mají podle nás zajistit vytvoření co možná nejpřesnějšího obrazu o období normalizace a jeho důsledcích pro školství. Jsme si samozřejmě vědomi všech úskalí, která v sobě především naše mikroanalýza ukrývá. V této části nám však nejde o publikování nových faktů, ale spíše o pohled do obyčejné reality tehdejšího období, který svým způsobem obohacuje archivní materiály i pohled na události v centru. Ve shodě s Polišenským vnímáme mikroanalýzu jako jakési laboratorní prostředí pro řešení určitých otázek.

Druhou ideovou rovinu jsme vytvořili se záměrem charakterizovat v práci tři pohledy na shodnou problematiku (odborný, angažovaný aktivně a angažovaný pasivně ve vztahu k realizaci normalizačních opatření). Tím jsme podle našeho názoru vytvořili předpoklad pro zajištění větší míry objektivity při posuzování tématu normalizace a jejích projevů ve školství.

Pro potřeby charakteristiky normalizačních perzekučních opatření na konkrétním případě jsme využili metodu orální historie, kterou Vaněk popisuje jako metodu „*kvalitativního výzkumu (...), který vede k demokratizaci historie*“ (Vaněk, 2003, s. 6). Metoda orální historie (někdy též označované jako narativní rozhovor, viz Hendl) se výrazně liší od forem jiných kvalitativních druhů vedení rozhovorů zejména tím, že není vedena schématem standardizovaná otázka – odpověď respondenta. Její podstatou je získat důvěru narátora a povzbudit jej k volnému

vyprávění na předem domluvené téma. Tazatel by neměl do vyprávění příliš zasahovat, aby nenarušil tok myšlenek narátora. Neméně důležitou součástí metody jsou analýza a interpretace získaných sdělení.

Rozhodně jsme neopomněli vzít v potaz všechna rizika při praktickém využití metody orální historie. Hlavní problém s verifikací údajů, sdělených narátorem, jsme se snažili minimalizovat konfrontací s archivními prameny.

Součástí disertační práce bylo také vyhodnocení dotazníkového šetření pro studenty gymnázií na území olomouckého regionu. K tomuto účelu jsme zvolili metodu deskripce výsledků excerpovaných z 228 vyplněných dotazníků. Důvodem pro volbu metody byl fakt, že jsme předem záměrně nestanovovali hypotézy výzkumu, neboť náš záměr byl zcela opačný. Tedy formulovat určité závěry až z výsledků šetření.

Analýzu zjištěných dat doplňujeme přehlednými grafy nebo tzv. myšlenkovými mraky, které mají přispět k lepší vizuální podobě deskripce výsledků. Grafy i myšlenkové mraky byly sestaveny na základě četnosti jednotlivých odpovědí na konkrétní položky specializovanými programy.

5. Výsledky disertační práce a jejich přínos pro pedagogiku

Výsledky disertační práce můžeme diferencovat do dvou základních kategorií. V první přinášíme informace o skutečném stavu normalizace a jejích důsledcích (nejen) pro sekundární školství. Ve druhé pak předkládáme odborné veřejnosti závěry našeho dotazníkového šetření.

Mezi základní informace o reálné podobě normalizace v oblasti sekundárního školství můžeme podle několika hledisek shrnout následovně:

1) Údaje o četnosti perzekučních zásahů v sekundárním školství na centrální úrovni

Tab. č. 1: Přehled personálních změn u učitelů působících v zařízeních středoškolského typu v období 1969–1971

Počet pedagogů celkem k 1. 9. 1969	27 420
Celkem propuštěno, přeřazeno nebo přeloženo z politických důvodů	1 981
Z toho propuštěno rozvázáním pracovního poměru	519
Celkem propuštěno, přeřazeno nebo přeloženo z jiných důvodů	1 268
Z toho propuštěno rozvázáním pracovního poměru	642
Celkový počet uskutečněných personálních změn	3 249
Předpokládaný následný počet změn do konce roku 1971	464

2) Údaje o četnosti perzekučních zásahů v sekundárním školství na lokální úrovni

Tab. č. 2: Sumarizace výsledků pohovorů na území olomouckého okresu
(v období od ledna do června 1970)

	Členové KSC	Nově vydané legitimace	Pozastaven o členství	Zrušeno členství	Vyloučení	Vystoupili z KSC	Případy řešené později
CELKEM	245	117	9	105	12	3	2

3) Rozsah sankčních opatření proti pedagogům sekundárních škol

Tab. č. 3: Přehled sankcí u učitelů středních škol v období 1969–1971

Restrikční opatření	
Počet učitelů, kteří nesmějí překročit základní míru vyučovací povinnosti	351
Počet učitelů, kteří nesmějí být třídními učiteli	401
Počet učitelů, kterým byl zastaven platový postup	149

4) Deskripce priorit vedení KSC v oblasti školství

- Konsolidace na školách a ve školské správě, aktivizace členské základny na školách, třídní složení studentů středních a vysokých škol
- Komunistická výchova ve školách, občanská nauka ve školách I. a II. cyklu, úroveň učebnic
- Výběr učitelů, jejich výchova a postavení
- Aktivita ROH, SSM na školách, rozvoj mimoškolních aktivit
- Příprava studentů na dělnická povolání
- Ekonomické zajištění rozvoje školství
- Vědecká a pedagogická činnost vysokých škol zaměřená na společenskou praxi

5) Interpretace dat získaných metodou orální historie

Výčet všech informací, které se týkají průběhu normalizace a jejích projevů ve školství, obsažených v disertační práci je přirozeně mnohem větší. Nepokládáme však za účelné dále všechny podrobnosti uvádět, vzhledem k rozsahu a smyslu autoreferátu.

Jak jsme již naznačili, druhou významnou kategorií, ve které přinášíme konkrétní zjištění, je deskripce výsledků dotazníkového šetření.

Pro potřeby šetření byla vybrána následující školská zařízení, nacházející se v olomouckém regionu: Slovanské gymnázium (Olomouc), Gymnázium (Olomouc, Hejčín), Gymnázium (Olomouc, Čajkovského), Gymnázium (Šternberk), Gymnázium (Uničov), Církevní gymnázium Německého řádu (Olomouc), Gymnázium Jana Opletala (Litovel), ve kterých jsme získali pro spolupráci 228 respondentů.

Jako priority jsme si stanovili následující oblasti:

- 5) Zjistit vědomosti studentů, jejich názory a osobní vazby na období normalizace.
- 6) Zjistit hlavní informační zdroje o období normalizace využívané studenty.
- 7) Zjistit názory studentů na soudobé učebnice dějepisu používané studenty.
- 8) Zjistit jaký tematický celek byl se studenty probírán na základní škole v předmětu dějepis jako poslední.

Na základě výsledků šetření jsme potom učinili konkrétní závěry, které vypovídají o tom, že studenti gymnázií v olomouckém regionu:

- mají obecně dobré znalosti o období normalizace v Československu
- se na základních školách zpravidla nedozvídají informace o normalizaci v hodinách dějepisu
- samostatně aktivně nevyhledávají další informace o normalizaci a jejích konkrétních projevech (např. na osudech bývalých pedagogů)

- považují učebnice dějepisu za vhodné edukační médium
- využívají ke své domácí přípravě nejčastěji internetových encyklopedií
(příčemž je zároveň nepokládají za dostatečně spolehlivé)

Přínos práce pro pedagogickou vědu vidíme tedy především ve zveřejnění značné sumy informací, které se týkají sekundárního školství z dosud nezpracovaných archivních fondů, které mohou napomoci zlepšit stav bádání v této oblasti. V tomto kontextu chceme zdůraznit, že se jedná o zcela nové poznatky, které dosud nebyly v takovém rozsahu publikovány.

Pedagogickou teorii potom mohou obohatit závěry z námi realizovaného dotazníkového šetření, které předkládáme k verifikaci, či falzifikaci. Pedagogické praxi mohou účelně posloužit výsledky práce s použitím metody orální historie. Za tímto účelem jsme do příloh práce zařadili návrh metodického listu pro učitele dějepisu.

Disertační práce má značný potenciál využití také v jiných humanitních vědách - zejména pak v historii, anebo v odborných didaktikách.

6. Závěr

Předkládaná disertační práce charakterizuje období normalizace (především jeho hlavní část mezi léty 1970-1972) a její projevy v sekundárním školství. V jednotlivých kapitolách jsme se zaměřili na celou řadu aspektů, které objasňují základní fungování určitých mechanismů moci v tomto období a jejich odrazu ve školství.

Bylo prokázáno, že resort školství se stal jednou z prioritních oblastí, ve které mělo dojít k urychlené personální výměně všech osob, které nesouhlasily s novou politikou KSČ. Pedagogové na všech úrovních totiž mohli svými postoji a názory ovlivňovat své žáky a studenty, což byla intenzivní ideologická hrozba pro tehdejší establishment. Z analýzy archivních pramenů je patrné, že konsolidace poměrů ve školství byla prováděna opakovaně, neboť zejména z počátku se pedagogům přičilo vymezovat své kolegy ze svého středu. Byly proto jmenovány nové pohovorové komise s účastí osob z nadřazených orgánů KSČ a těm bylo přikázáno přistupovat k prověřování jednotlivých učitelů maximálně pozorně.

Samotná pedagogika, jako vědní disciplína, byla po celé zmiňované období ideologicky ovlivněna v rámci politiky Komunistické strany Československa a ještě několik let po roce 1989 se vyrovnávala s důsledky nemožnosti úplného svobodného vědeckého bádání. Podle Štveráka a Čadské je výchova (a v širším měřítku i celá pedagogika) „*součástí vysoce komplikovaného dějinného vývoje a sama je historickým fenoménem*“ (Štverák, Čadská, 2001, s. 3).

Z hlediska pedagogického výzkumu bylo v dizertační práci řešeno několik aktuálních otázek. Realizovaným dotazníkovým šetřením, jehož respondenty se stalo 228 studentů gymnázií, jsme chtěli přiblížit názory současných studentů na období normalizace, zjistit jejich znalosti o tomto období a částečně také jejich subjektivní hodnocení. Navíc jsme se pokusili zjistit názory studentů na jimi využívané zdroje informací (učebnice i elektronická média). Výsledkem této části disertační práce bylo formulování konkrétních premis, vyplývajících z výsledků našeho šetření.

Výběr z použité literatury a pramenů

BENEŠ, Z., GRACOVÁ, B., PRŮCHA, J. a kol. *Sondy a analýzy. Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média*. 1. vyd. Praha: ÚIV, 2009. 85 s. ISBN 978-80-211-0570-6.

DOPITA, M., GRECMANOVÁ, H., CHRÁSKA, M. *Zájem žáků základních a středních škol o fyziku, chemii a matematiku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 134 s. ISBN 978-80-244-2242-8.

DUBČEK, A. *Naděje umírá poslední*. Praha: Svoboda-libertas, 1993, 293 s., ISBN 802050351X.

DURMAN, K. *Útěk od praporů*. Praha: Karolinum, 1998, 531 s., ISBN 80-7184-672-4.

GAVORA, P. Nástrahy a problémy vyučovania metodológie kvalitatívneho výskumu. In: SIROTOVÁ, M., FRÝDKOVÁ, E. [eds.] *Pedagogická veda a školská prax v historickom kontexte*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010, s. 66 - 72. ISBN 978-80-8105-182-1.

GÍMEŠ, E., KOUDELKA, F. *Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě*. Svazek 24. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, 136 s. ISBN 80-85270-56-0.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D. *Pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, 74 s. ISBN 80-244-1470-8.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E. *Obecná pedagogika I*. Olomouc: Hanex, dotisk 1. vydání, 1999, 231 s. ISBN 80-85783-20-7.

HÁBL, J., JANIŠ, K. *Přehled dějin pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, 113 s. ISBN 978-80-7435-044-3.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

JANIŠ, K., KRAUS, B., VACEK, P. *Kapitoly ze základů pedagogiky*. Hradec Králové: Gaudeamus, 5. vydání, 2010, 163 s. ISBN 978-80-7435-083-2.

JANIŠ, K. *Vybrané kapitoly z dějin výchovy*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2009, 80 s. ISBN 978-80-7248-512-3.

JŮVA, V., JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 4. doplněné vydání, 1999, 110 s. ISBN 80-85931-78-8.

KURAL, V. a kol.: *Československo roku 1968. 1. díl: Obrodný proces*. Praha: Parta, 1993, 207 s., ISBN 80-901337-7-0.

MENCL, V., HÁJEK, M. a kol.: *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, 400 s., ISBN 80-206-0180-5.

MENCL, V. a kol. *Československo roku 1968. 2. díl. Počátky normalizace*. Praha: Parta, 1993, 134 s. ISBN 80-901337-8-9.

NOIRIEL, G. *Úvod do sociohistorie*. Praha: Slon, 2012, 146 s. ISBN 978-80-7419-061-2.

OTÁHAL, M. *Normalizace 1969 – 1989. Příspěvek ke stavu bádání*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002, 105 s. ISBN 80-7285-011-3.

POLIŠENSKÝ, J. *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. Století*. Praha: Svoboda, 1970, 285 s.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 4. aktualizované vydání, 2009, 488 s. ISBN 978-80-7367-503-5.

PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

RICOEUR, P. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Seuil, 2000, 681 s. ISBN 2.02.034917.5.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

URBÁŠEK, P. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 234 s. ISBN 978-80-244-1879-7.

VANĚK, M. a kol. *Orální historie. Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, 78 s. ISBN 80-244-0718-3.

VANĚK, M., URBÁŠEK, P. *Vítězové? Poražení? Životopisná interview. II. díl. Politické elity v období tzv. normalizace*. Praha: Prostor, 2005, 836 s. ISBN 80-7260-141-5.

VANĚK, M., MÜCKE, P. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: FHS UK, 2011, 293 s. ISBN 978-80-87398-11-1.

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek. Rozkaz ministra vnitra Československé socialistické republiky č. 44/1970 Evidování a rozpracování nepřátelských osob, ze dne 30. 9. 1970.

Národní archiv České republiky (dále jen NA). Archiv ÚV KSČ (AÚV KSČ), fond 02/7, svazek 12, archivní jednotka (dále jen a. j.) 31.

NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 10, a. j. 9.

NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 82, a. j. 78.

NA, AÚV KSČ, fond 02/1, svazek 95, a. j. 158.

NA, AÚV KSČ, fond 02/6, svazek 4, a. j. 14.

NA, AÚV KSČ, fond 02/7, svazek 8, a. j. 24.

NA, AÚV KSČ, fond PÚV KSČ, svazek 118, a. j. 192.

NA, ÚV ČSR, fond MŠČR, 1970, sign. 549/4.

NA, ÚV ČSR, sign. 745-746, 1971.

Archiv Univerzity Palackého (dále jen AUP), fond Rektorát - sekretariát, karton 2.

Státní okresní archiv v Olomouci (dále jen SOkA Olomouc), rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 435/16.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 457/05.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 486/08.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 486/09.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/14.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/15.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/18.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/20.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/25.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 487/30.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 491/11.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 491/13.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 491/14.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 495/27.

SOkA Olomouc, rozpracovaný fond M6/122, Okresní výbor KSČ v Olomouci 1945-1990, signatura 66/6.

7. Abstract

The main aim of the thesis is to characterise the period of normalization in Czechoslovakia and its specific impacts on the field of regional education. The thesis shall be divided into two sections. The theoretical section shall describe the changes which took place in Czechoslovakia after 1968 in the field of secondary education. In particular it shall analyse the new laws and their impact on school practice.

The theoretical section shall be divided into these three areas, the aim of which shall be:

- to clarify the basic mechanisms of the functioning of power in the then state of Czechoslovakia during the period following 1968
- to characterise the main events leading to the imposition of normalisation in the Czechoslovak Socialist Republic and the impacts thereof
- to specify the situation in the field of education (newly passed laws, personnel changes, introduced practice).

The second section – the practical section – shall describe mainly the activities of OV Communist Party in Olomouc, as the institution which implemented the normalization measures in the second education.

The data will be supplemented by a description of the survey results, which reflect the current views of high school students for a period of normalization. The attitudes of students towards normalization should show how today's secondary school students view the period of normalization and what they know about this period.

The thesis should help improve the level of knowledge in the field of the history of pedagogy. The significance of the thesis resides primarily in that it will clarify the task of normalization in secondary education. It will describe the operation of political power and its reflection in education and characterise persecution measures which affected secondary school teachers.

It will then show the current view of secondary school students on the events of the time.

In practice the thesis may serve as a resource and initiative for further study in this field, and may be used in history and social science lessons in secondary schools, as well as providing a source material for regional historians.

8. Publikační a další odborná činnost autora

Účast na konferencích v tuzemsku:

2008

„Osmadesátý“ – Pražské jaro – pokus o obnovu občanské společnosti

18. – 19. srpna 2008, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů

10. 12. 2008, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

2009

Vysokoškoláci o totalitě

27. 3. 2009, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha

Obnova demokracie v Československu po roce 1989 – celostátní a regionální aspekty

17. – 18. srpna 2009, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů VII.

23. 11. 2009, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

2011

Středoevropské sympozium Globalisierung und Regionalisierung.

21. – 24. 9. 2011, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

2012

Mezinárodní vědecká konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd.

22. 5. 2012, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

2013

Vzdělávání k demokracii

11. 10. 2013, Praha, Senát parlamentu České republiky

Účast na konferencích v zahraničí:

2010

Pedagogická veda a školská prax v historickom kontexte

28. 1. 2010, Univerzita sv. Cyrila a Metoděje v Trnavě, Filozofická fakulta

Slovenská republika

Interkulturelles Lernen

22. – 25. 9. 2010, Eötvös József Főiskola, Baja

Maďarská republika

Wandel der Geschlechterrollen in Europa, 17. Internationale Europakonferenz

26. – 27. 11. 2010, Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, Wien

Rakouská republika

Účast na odborných akcích v tuzemsku:

Odborné kolokvium společenskovedních kateder z ČR a SR - Dolní Dunajovice.

23. – 24. 10. 2012, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Společenské vědy ve školním vzdělávání a v projektech pedagogického výzkumu.

31. 10. – 1. 11. 2013, Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta

Účast na akcích v zahraničí:

Letní škola ve Frankfurtu nad Mohanem

13. – 27. 6. 2009, STIFTUNG HAUS der action 365, Frankfurt am Main

Black sea solar´09 Camp

22. – 29. 8. 2009, South-West University Blagoevgrad, Faculty of Mathematics and Natural Science a Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta; Ahtopol, Bulharsko

Konferenciakötet átadása Bécsben Übergabe des Konferenzbandes in Wien

20. 9. 2011, Ungarische Botschaft in Wien

Letní škola ve Frankfurtu nad Mohanem

3. – 16. 6. 2012, STIFTUNG HAUS der action 365, Frankfurt am Main

Pracovní návštěva Evropského parlamentu

20. – 22. 11. 2012, Štrasburk, Francie

Letní škola ve Frankfurtu nad Mohanem

9. – 23. 6. 2013, STIFTUNG HAUS der action 365, Frankfurt am Main

Recenzované články publikované v tuzemsku:

Pražské jaro a jeho odraz na Ústeckoorlicku. In: KRÁKORA, P. [eds.] „*Osmášedesátý*“ – *Pražské jaro – pokus o obnovu občanské společnosti*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2008. s. 36–54. ISBN 978-80-87027-78-3.

Některé překážky ve výzkumu fungování sekundárního školství v období normalizace. In: VAŠTATKOVÁ, J., FIALA, B. [eds.] *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů VI*. Olomouc: Votobia, 2009. s. 175 – 180. ISBN 978-80-7220-315-4.

Reflexe Pražského jara v okrese Ústí nad Orlicí. In: *Vysokoškoláci o totalitě. Sborník oceněných studentských prací 2009*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 107 – 123. ISBN 978-80-87211-35-9.

Listopad 1989 z pohledu obyvatel Ústeckoorlicka. In: KRÁKORA, P. a kol. *Obnova demokracie v Československu po roce 1989*. Praha: Nakladatelství Epoque, edice Erudica, 2010, s. 208 – 215. ISBN 978-80-7425-030-9.

Poznámky k procesu normalizace na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. In *Historica Olomucensia*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 39, roč. XXVII, 2011, s. 121 – 137. ISSN 1803-9561.

Následky normalizace na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. In *CIVILIA. Revue pro oborovou didaktiku společenských věd*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 2, roč. 2., 2011, s. 13 – 20. ISSN 1214-1348.

Pohled na legislativní změny ve školství v počáteční fázi normalizace v Československu. In *CIVILIA. Revue pro oborovou didaktiku společenských věd*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 2, roč. 3., 2012. s. 170 – 179. ISSN 1805-3963.

Percepce role učebnic dějepisu v edukačním procesu studenty gymnázií. In *CIVILIA. Revue pro oborovou didaktiku společenských věd*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, č. 2, roč. 4., 2013, v tisku.

Recenzované články publikované v zahraničí:

Vliv komunistického režimu na terciární školství v období normalizace v ČSSR na konkrétním příkladu Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. In: SIROTOVÁ, M., FRÝDKOVÁ, E. [eds.] *Pedagogická veda a školská prax v historickom kontexte*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2010, s. 331 - 342. ISBN 978-80-8105-182-1.

Folgen der „Normalisierung“ an der Pädagogischen Fakultät der Palacký-Universität in Olomouc. In BADURA, H., SÁRI, M. et al. *Interkulturelles Lernen in Ostmitteleuropa. Geschichte – Theorie – Methoden – Praxis*. Wien: Europäische Akademie für Lebensforschung, Integration und Zivilgesellschaft, 2011. S. 191–198. ISBN 978-3-85031-152-6.

Spoluautorství recenzovaných článků publikovaných v zahraničí:

HUBÁLEK, T., KRÁKORA, P. Genderproblematik in der Tschechischen Republik. In print.

Recenze pedagogické publikace:

Výchova k občanství pro 21. století. In: *Pedagogická orientace*, č. 4/2009.

Multikulturalita a výchova k občanství ve středoevropském kontextu. In: *CIVILIA. Revue pro oborovou didaktiku společenských věd*, č. 1/2012.

Editorská činnost:

HUBÁLEK, T. *Sborník z mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd*. Praha: Epoque, 2012, 663 s., ISBN 978-80-7425-869-5.

HUBÁLEK, T. *Sborník z II. mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd*. Praha: Epoque, 2013, v tisku.

Jiné vědecko-pedagogické aktivity:

Participace na projektu „Bibliografie německé krajanské literatury k dějinám a kultuře Olomouce a střední Moravy“ podporovaného městem Olomoucí a Česko-německým fondem budoucnosti. Hlavní řešitel: prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr. h. c.

Výuka předmětů na PdF UP v Olomouci:

Gender v historickém kontextu

Etická výchova

Vybrané problémy evropské vzdělávací politiky

Výchova demokratického občana

Členství v komisích:

Člen sociální a stipendijní komise PdF UP v Olomouci (2006 – 2008)

Člen kolejní rady UP v Olomouci (2007 – 2008)

Spolupráce při organizaci:

Letní školy výchovy k občanství a evropanství - od r. 2009 pravidelně, KSV PdF UP.

Mezinárodní vědecké konference: Obnova demokracie v Československu po roce 1989 - celostátní a regionální aspekty (17.-18. 8. 2009, KSV PdF UP).

Mezinárodní studentské vědecké konference studentů doktorských studijních programů: Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů VII. (23. 11. 2009, ÚPSS).

Mezinárodní vědecké konference: Dvacet let od prvních svobodných voleb po obnovení demokracie v Československu (18. - 19. 5. 2010, KSV PdF UP).

Mezinárodní vědecké konference: Etika a současná společnost. Svoboda, odpovědnost, solidarita. (5. 4. 2011, KSV PdF UP).

Středoevropského sympozia Globalisierung und Regionalisierung. (21. – 24. 9. 2011, KSV PdF UP).